

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Psikoloji Anabilim Dalı

Gelişim Psikolojisi Bilim Dalı

**TUTUKLU/HÜKÜMLÜ ANNELERİYLE BİRLİKTE CEZA İNFAZ
KURUMLARINDA KALAN ÇOCUKLARIN BAĞLANMA
GÜVENLİĞİNİ AÇIKLAYAN FAKTÖRLER**

Zülal İŞCANOĞLU

Doktora Tezi

Ankara, 2019

TUTUKLU/HÜKÜMLÜ ANNELERİYLE BİRLİKTE CEZA İNFAZ KURUMLARINDA
KALAN ÇOCUKLARIN BAĞLANMA GÜVENLİĞİNİ AÇIKLAYAN FAKTÖRLER

Zülal İŞCANOĞLU

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Psikoloji Anabilim Dalı

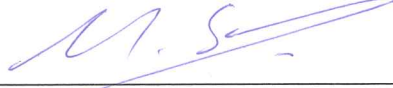
Gelişim Psikolojisi Bilim Dalı

Doktora Tezi

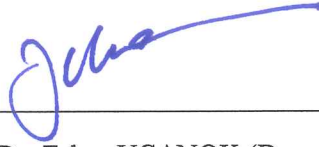
Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Zülal İŞCANOĞLU tarafından hazırlanan “Tutuklu/Hükümlü Anneleriyle Birlikte Ceza İnfaz Kurumlarında Kalan Çocukların Bağlanma Güvenliğini Açıklayan Faktörler” başlıklı bu çalışma, 16.07.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

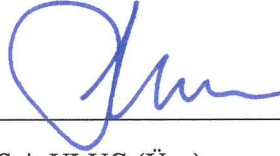
Prof. Dr. Melike SAYIL (Başkan)

Prof. Dr. Zehra UÇANOK (Danışman)

Prof. Dr. Sibel KAZAK BERUMENT (Üye)

Doç. Dr. Sait ULUÇ (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi A. Berna AYTAÇ (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü/Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir.
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.

16/07/2019

Zülal İŞCANOĞLU

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Zehra UÇANOK danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Zülal İŞCANOĞLU

ADAMA

Beni asla unutmayacağım
dünyalarına kabul ederek bu
çalışmanın gerçekleşmesini sağlayan
güzel anneler ve çocuklarına

TEŞEKKÜR

Öncelikle lisansüstü eğitimim süresince bana öğrettiği her şey için danışmanım Prof. Dr. Zehra UÇANOK'a teşekkür ederim. Tez İzleme Komitesinde yer alarak tezimi tüm süreç boyunca takip eden ve değerli önerilerde bulunan hocalarım Prof. Dr. Sibel KAZAK BERUMENT ve Doç. Dr. Sait ULUÇ'a teşekkür ederim. Prof. Dr. Melike SAYIL ve Dr. Öğr. Üyesi A. Berna AYTAÇ hocalarıma da hem lisansüstü eğitimime sağladıkları katkı hem de savunma sınavımda bulunarak tezimi değerlendirdikleri için teşekkür ederim.

Tezimin ön çalışması kapsamında katılımcılara ulaşmama yardımcı olan AÇEV öğretmenlerine ve siyasi partilerin kadın kollarına teşekkür ederim. Tezimin ceza infaz kurumlarında uygulanabilmesi için izin veren Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne teşekkür ederim. Doktora eğitimim boyunca bana burs sağlayan TÜBİTAK'a ve Doktora tez çalışmamı Patrice L. Engle Doktora Tez Bursu kapsamında finanse ederek gerçekleşmesini sağlayan SRCD'ye gönülden teşekkürlerimi sunuyorum.

Tezimin veri toplama aşamasında, kullandığım bazı ölçme araçlarının güvenilirlik ve kodlama çalışmalarında destek veren Arş. Gör. Gülpenbe YÜCEOL, Arş. Gör. Şükran OKUR, Öğr. Gör. Bahar BAHTİYAR SAYGAN, Psikolog Ayşenur DİRİCAN ve Arş. Gör. Yasemin KAHYA'ya çok teşekkür ederim. Sizin destekleriniz olmasaydı bu çalışma gerçekleşemezdi. Tezimin istatistiksel analizleri ve yazımında değerli deneyimlerini ve bilgilerini benimle paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Zeynel BARAN, Dr. Deniz KURT, Dr. Özgen YALÇIN, Dr. Helin YABAN, Dr. Öğr. Üyesi Arcan TIĞRAK ve Prof. Dr. Nebi SÜMER'e teşekkür ederim. Değerli zamanını ayırarak İngilizce metinleri kontrol eden arkadaşım Ceren DEMİRKESEN ve abim Aykut İŞCANOĞLU'na çok teşekkür ederim.

Lisansüstü eğitimim boyunca desteklerini hep hissettiğim canım arkadaşlarım Arş. Gör. Özlem ERTAN KAYA, Dr. Şule SELÇUK, Sevil KÖROĞLU, veri toplama sürecinde bize evini açan Öğr. Gör. Esin ŞENER, Psikolog Ebru KAVASOĞLU, Psikolog Sevgi ÇELİK EMLİ ve Dr. Gamze ER'e hep orada olduklarını bilmemi sağladıkları için teşekkür ederim. Bu yolda yalnız yürümediğimi hissettiren, üzüldüğümde gözleri benimle birlikte dolan aileme sonsuz teşekkürler.

Elini omzumdan bir an bile çekmeyen, bu zorlu yolculukta bana hep gülümseyerek eşlik eden, en karmaşık konuları da en basit kaygılarımı da ilgiyle dinleyen, paylaşan, en stresli günlerimde bile kalbimi ısıtan eşim Erkut İŞCANOĞLU'na ise en büyük teşekkürü borçluyum. Bu zorlu süreci kolaylaştırdığın için teşekkür ederim sevgilim.

ÖZET

İŞCANOĞLU, Zülal. “*Tutuklu/Hükümlü Anneleriyle Birlikte Ceza İnfaz Kurumlarında Kalan Çocukların Bağlanma Güvenliğini Açıklayan Faktörler*”, Doktora Tezi, Ankara, 2019.

Araştırmanın temel amacı, tutuklu/hükümlü annesiyle birlikte ceza infaz kurumlarında kalan 1-3 yaş aralığındaki çocukların bağlanma güvenliğini açıklayan faktörleri incelemektir. Bu kapsamda, anne ve çocuk arasındaki bağlanma aktarımı ve anne duyarlılığının bu aktarımdaki aracı rolü ele alınmıştır. Son olarak, anne duyarlılığı ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişkiyi düzenleyen çocuğa (mizaç) ve anneye (psikososyal uyum) ilişkin faktörler incelenmiştir.

Araştırmanın örneklemini, 85 tutuklu/hükümlü anne ($Ort_{yaş} = 30.19$, $S = 6.30$) ve kendileriyle birlikte ceza infaz kurumunda kalan 11-43 ay aralığındaki ($Ort_{ay} = 25.39$, $S = 8.31$, %56.5 erkek) çocukları oluşturmaktadır. Annelerin bağlanma güvenliği öykü tamamlama testiyle, çocukları ise gözlem yoluyla değerlendirilmiştir. Çocuğun mizacının olumsuz duygulanım ve çaba gerektiren kontrol boyutları ele alınmıştır. Annenin psikososyal uyumu ise sosyal destek algısı, psikolojik belirti düzeyi, kurum dışındaki çocuğuna ilişkin stresi ve onun temel bakım verenine yönelik duygularını temsil etmektedir.

Analiz sonuçları, çocukların çoğunun (%69.88) güvenli bağlandığını göstermiştir. Bağlanmanın nesiller arası aktarımına işaret eden tek bulgu, annenin kaygılı bağlanması ile çocuğun düzensiz bağlanması arasındaki pozitif yönlü ilişkidir. Anne duyarlılığının annenin bağlanması ile ilişkili olmadığı gözlemlendiği için bağlanma aktarımındaki aracı rolü test edilmemiştir.

Analizler anne duyarlılığının, yalnızca olumsuz duygulanım düzeyi düşük ve çaba gerektiren kontrol düzeyi yüksek olan çocuklarda, çocuğun kaçınmacı ve düzensiz bağlanmasını negatif yönde yordadığını göstermiştir. Buna ek olarak, çaba gerektiren kontrol kapasitesi sınırlı olan çocukların annelerinin duyarlılığı, çocuğun kaygılı bağlanması ile negatif yönde ilişkilidir. Son olarak, yalnızca psikososyal uyum problemleri sergileyen annelerin duyarlılığının çocuğun güvenli bağlanmasını pozitif, düzensiz bağlanmasını ise negatif yönde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bu yöndeki bulgular, dezavantajlı anne çocuk çiftlerindeki bağlanma aktarımının ve anne duyarlılığının bu aktarımdaki aracı rolünün sınırlı olduğuna ilişkin tartışmaları desteklemektedir. Ayrıca kolay mizaçlı çocukların duyarlı bir anneye sahip olduklarında zor mizaçlı akranlarına kıyasla annelerine daha güvenli bağlandığı gözlenmiştir. Son olarak elde edilen bulgular, psikososyal uyumu düşük olan tutuklu/hükümlü annelerin duyarlılığının

çocuğun bağlanması üzerinde önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. Araştırma bulguları, bağlanma kuramı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Tutuklu/hükümlü anneler ve çocukları, bağlanma güvenliği, bağlanmanın nesiller arası aktarımı, anne duyarlılığı, annelerin psikososyal uyumu, çocuğun mizacı

ABSTRACT

İŞCANOĞLU, Zülal. “*Factors Explaining Attachment Security of Children Co-Residing with Their Incarcerated Mothers*”, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2019.

The main aim of this study is to investigate the factors explaining attachment security of 1- to 3-year-old children co-residing with their incarcerated mothers in prison facilities. In this regard, this study examines the attachment transmission between incarcerated mothers and their children as well as the mediating role of maternal sensitivity in this transmission. Finally, child (temperament) and mother (psychosocial adjustment) related moderators in the relationship between maternal sensitivity and child’s attachment security were investigated.

The study sample consists of 85 incarcerated mothers ($M_{age} = 30.19$, $SD = 6.30$) and their 11- to 43-month-old children ($M_{month} = 25.39$, $SD = 8.31$, 56.5% boys) who co-resided with their mothers in a prison. Maternal and child’s attachment were evaluated using a story completion task and observation of mother-child interaction, respectively. Negative affectivity and effortful control were examined as dimensions of children’s temperament. Maternal psychosocial adjustment represents maternal social support perception, psychological symptoms, stress related to child(ren) who reside outside of the prison, and feelings to the primary caregiver of that child.

Analyses showed that the majority of children (69.88%) were securely attached to their mothers. Positive relation between maternal anxious attachment and child’s disorganized attachment was the only finding indicating attachment transmission. The mediating role of maternal sensitivity in the attachment transmission was not tested due to the lack of relation between mothers’ attachment and sensitivity.

Analyses demonstrated that maternal sensitivity was negatively related with child’s avoidant and disorganized attachment only for children who are low in negative affectivity and high in effortful control. Furthermore, maternal sensitivity of children with limited effortful control capacity was negatively associated with child’s anxious attachment. Finally, findings showed that maternal sensitivity positively predicted secure attachment and negatively predicted disorganized attachment only for mothers reporting low levels of psychosocial adjustment.

Findings of the current study supported the discussion highlighting attachment transmission and mediating role of maternal sensitivity in this transmission are limited for disadvantaged mother child dyads. Moreover, findings revealed that easy children with sensitive mothers tend to attach more securely compared to their difficult counterparts. Finally, it was revealed that sensitivity of

inmate mothers with low levels of psychosocial adjustment has an important role in their children's attachment. Results of this study were evaluated within the framework of attachment theory.

Keywords

Incarcerated mothers and their children, attachment security, intergenerational transmission of attachment, maternal sensitivity, psychosocial adjustment of mothers, child's temperament

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ADAMA	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar DİZİNİ	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	1
1.1. BAĞLANMA KURAMI.....	4
1.1.1. Bağlanma Stilleri	5
1.1.1.1. Kaçınmacı Bağlanma.....	6
1.1.1.2. Güvenli Bağlanma	7
1.1.1.3. Kaygılı Bağlanma	7
1.1.1.4. Düzensiz Bağlanma	8
1.1.2. Bağlanmanın Nesiller Arası Aktarımı	9
1.2. TUTUKLU/HÜKÜMLÜ ANNELER VE ÇOCUKLARININ BAĞLANMASI	10
1.2.1. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Bağlanması Arasındaki İlişkide Düzenleyici Rol Oynayan Faktörler	16
1.2.1.1. Çocuğun Mizacı	17
1.2.1.2. Annenin Psikososyal Uyumu	19
1.3. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	24
2. BÖLÜM	27
YÖNTEM	27
2.1. ÖN ÇALIŞMA	27
2.2. ASIL ÇALIŞMA	28
2.2.1. Katılımcılar	28
2.2.2. Veri Toplama Araçları.....	30

2.2.2.1. Kişisel Bilgi Formu	30
2.2.2.2. Annenin Bağlanması	30
2.2.2.3. Annenin Psikososyal Uyum	32
2.2.2.4. Çocuğun Mizacı	34
2.2.2.5. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Bağlanması.....	36
2.3. İŞLEM	39
2.3.1. Anne Çocuk Etkileşim Gözlemi Uygulamaları.....	41
3. BÖLÜM.....	42
BULGULAR	42
3.1. BETİMLEYİCİ İSTATİSTİKLER	42
3.2. GRUPLAR ARASI FARKLILIKLAR	45
3.3. TUTUKLU/HÜKÜMLÜ ANNELERİN ÇOCUKLARININ BAĞLANMASI .	45
3.4. DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİLER	45
3.5. ANNE DUYARLILIĞI İLE ÇOCUĞUN BAĞLANMASI ARASINDAKİ İLİŞKİYİ DÜZENLEYEN DEĞİŞKENLER	51
3.6. ANNE DUYARLILIĞININ, BAĞLANMANIN NESİLLER ARASI AKTARIMINDA ARACI ROLÜ	51
3.6.1. Çocuğun Mizacının Düzenleyici Rolü	52
3.6.1.1. Olumsuz Duygulanım Mizaç Boyutunun Düzenleyici Rolü.....	52
3.6.1.2. Çaba Gerektiren Kontrol Mizaç Boyutunun Düzenleyici Rolü	55
3.6.2. Annenin Psikososyal Uyum Düzeyinin Düzenleyici Rolü.....	59
4. BÖLÜM.....	64
TARTIŞMA	64
4.1. GRUPLAR ARASI FARKLILIKLAR	64
4.1.1. Ceza İnfaz Kurumu Dışında Çocuğu Olan ve Olmayan Anneler.....	64
4.1.2. Ceza İnfaz Kurumu Türü (Kapalı/Açık).....	65
4.2. TUTUKLU/HÜKÜMLÜ ANNELERİN ÇOCUKLARININ BAĞLANMASI .	67
4.3. BAĞLANMANIN NESİLLER ARASI AKTARIMI.....	69
4.3.1. Anne Duyarlılığının, Bağlanmanın Nesiller Arası Aktarımındaki Aracı Rolü	72
4.4. ANNE DUYARLILIĞI VE ÇOCUĞUN BAĞLANMASI ARASINDAKİ İLİŞKİDE DÜZENLEYİCİ ROL OYNAYAN FAKTÖRLER.....	76

4.4.1.Çocuğun Mizacının Düzenleyici Rolünün Değerlendirilmesi	76
4.4.2. Annenin Psikososyal Uyumunun Düzenleyici Rolünün Değerlendirilmesi ..	80
4.5. SONUÇ	84
4.6. SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER	85
4.7. ARAŞTIRMANIN BİLİMSEL BİRİKİM VE UYGULAMAYA KATKISI.....	93
4.7.1. Türkiye'deki Ceza İnfaz Kurumlarına Öneriler	98
KAYNAKÇA	99
EKLER.....	130
EK 1: Güvenli Yer Senaryoları Testi Uygulama Örneği	130
EK 2: Likert Ölçeklerinin Görselleştirilmesi	131
EK 3: Özgeçmiş.....	132
Ek 4: Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünden Alınan Araştırma İzni	133
EK 5: Etik Komisyon İzni	134
EK 6: Orijinallik Raporu	135

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Katılımcı Anneler, Katılımcı Çocukların Babaları, Katılımcı Annelerin Anne ve Babalarının Eğitim Düzeyleri	28
Tablo 2. Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler	44
Tablo 3. Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiler	47
Tablo 4. Psikososyal Uyum Değişkenini Oluşturması Planlanan Alt Boyutlar Arası İlişkiler ..	48
Tablo 5. Psikososyal Uyum Değişkenini Oluşturması Planlanan Alt Boyutlar ile Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiler	50
Tablo 6. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Kaçınmacı Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Olumsuz Duygulanımının Düzenleyici Rolü.....	52
Tablo 7. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Düzensiz Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Olumsuz Duygulanımının Düzenleyici Rolü.....	54
Tablo 8. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Kaçınmacı Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Çaba Gerektiren Kontrolünün Düzenleyici Rolü	56
Tablo 9. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Kaygılı Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Çaba Gerektiren Kontrolünün Düzenleyici Rolü	58
Tablo 10. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Güvenli Bağlanması Arasındaki İlişkide, Annenin Psikososyal Uyum Düzeyinin Düzenleyici Rolü.....	60
Tablo 11. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Düzensiz Bağlanması Arasındaki İlişkide, Annenin Psikososyal Uyum Düzeyinin Düzenleyici Rolü.....	62

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Katılımcıların Suç Türlerine Göre Dağılımı	29
Şekil 2. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Kaçınmacı Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Olumsuz Duygulanımının Düzenleyici Rolü.....	53
Şekil 3. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Düzensiz Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Olumsuz Duygulanımının Düzenleyici Rolü.....	55
Şekil 4. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Kaçınmacı Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Çaba Gerektiren Kontrolünün Düzenleyici Rolü	57
Şekil 5. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Kaygılı Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Çaba Gerektiren Kontrolünün Düzenleyici Rolü	59
Şekil 6. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Güvenli Bağlanması Arasındaki İlişkide, Annenin Psikososyal Uyum Düzeyinin Düzenleyici Rolü.....	61
Şekil 7. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Düzensiz Bağlanması Arasındaki İlişkide, Annenin Psikososyal Uyum Düzeyinin Düzenleyici Rolü.....	63

GİRİŞ

1. BÖLÜM

Tutuklu/hükümlü kadınların sayısı erkeklerden daha az olmakla birlikte (Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 2016a; Coyle, 2009) son yıllarda ulusal ve uluslararası kaynaklar kadın mahkûm oranının erkek mahkûm oranına kıyasla daha hızlı artış gösterdiğine işaret etmektedir (Bastick ve Townhead, 2008; Duman, 2016; Mumola, 2000; Savcı, 2004). Tutuklu/hükümlü kadınların büyük çoğunluğu, 18 yaşın altında bir ya da daha fazla çocuğa sahiptir (Glaze ve Maruschak, 2008). Mitrani ve Sözen (2017) ülkemizde, ebeveynlerinden biri ceza infaz kurumunda olan çocuklara ilişkin resmi bir kayıt olmamasına karşın belirli parametreler kullanılarak gerçekleştirilen hesaplamalar sonucunda tutuklu/hükümlü bir ebeveyne sahip olan çocuklarının sayısının üç yüz binden fazla olabileceğini belirtmiştir. Annenin ceza infaz kurumuna girişi, aile birliğinin bozulmasına neden olan önemli bir risk faktörüdür (Dallaire, 2007). Araştırma bulguları, ceza infaz kurumlarına giren kişi baba olduğunda çocukların büyük çoğunluğunun anneleriyle birlikte yaşamaya devam ettiğini, ancak bu kişi anne olduğunda, çocukların neredeyse tamamına baba dışındaki diğer yetişkinlerin (ör. büyükanne, diğer akrabalar, koruyucu aile) bakım verdiğini göstermiştir (Christian, 2009; Enos, 2001; Mumola, 2000; Shlafer ve Poehlmann, 2010). Çocukların temel bakım verenlerinin genellikle anneleri olduğu ve kadın mahkûm sayısındaki artış dikkate alındığında, annesinin mahkûmiyetinden etkilenen çocuk sayısının da her geçen gün arttığı vurgulanmaktadır (Tasca, Turanovic, White ve Rodriguez, 2014). Buna paralel olarak, annenin mahkûmiyetinin, çocuk gelişimi üzerindeki etkilerini ele alan çalışma sayısı da artış göstermektedir (Wildeman, Haskins ve Poehlmann-Tynan, 2018).

Tutuklu/hükümü annelerin genellikle düşük eğitim düzeyine sahip olduğu, yoksul ailelerden geldiği, gelişimin erken dönemlerinden başlayarak fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalma, ruh sağlığı problemleri yaşama, madde kötüye kullanımı ve yalnız anne olma (*single motherhood*) olasılığının oldukça yüksek olduğu bildirilmektedir (Bruns, 2006; Byrne, Goshin, ve Blanchard-Lewis, 2012; Greene, Haney ve Hurtado, 2000; Hanlon, O'Grady, Bennett-Sears, ve Callaman, 2005; Saruç, 2013; Shelton ve Gill, 1988). Buna paralel olarak, tutuklu/hükümlü bir ebeveyne sahip olan çocukların da sosyoekonomik açıdan pek çok risk faktörüne, şiddet ve kötü muameleye maruz kalma oranının diğer akranlarından yüksek olduğu gözlenmektedir (Phillips, Burns, Wagner ve Barth, 2004). Dolayısıyla da bu çocukların antisosyal davranışlar sergileme, suç işleme, madde kötüye kullanma, yalnızlık, öfke, depresyon, kaygı, dikkat ve uyku

bozuklukları deneyimleme düzeyinin tutuklu/hükümlü bir ebeveyne sahip olmayan akranlarına kıyasla daha yüksek olduğu bildirilmektedir (Murray ve Farrington, 2005; Murray, Farrington, Sekol ve Olsen, 2009; Poehlmann, 2005b).

Sosyoekonomik kaynakların yetersiz olması, gelişimi pek çok açıdan olumsuz yönde etkilemektedir (ör. Belsky, Bell, Bradley, Stallard ve Stewart-Brown, 2006). Buna ek olarak, annenin ceza infaz kurumuna girmesi anne ve çocuk arasındaki etkileşimi kısıtlayarak da çocuğun sağlıklı gelişimi üzerinde olumsuz rol oynamaktadır (Dallaire, Zeman ve Thrash, 2015; Makariev ve Shaver, 2010; Murray ve Murray, 2010). Örneğin, Dallaire ve Wilson (2010), babaya kıyasla annenin mahkûmiyetinin, çocukların daha yüksek düzeyde kaygı, depresyon ve kural bozucu davranış sergilemesiyle ilişkili olduğunu gözlemiştir. Dolayısıyla, annenin ceza infaz kurumunda olmasıyla baş etmenin çocuklar için daha zor olduğu ve annenin yokluğunun çocuğun gelişimsel sonuçları üzerinde daha olumsuz etkilere sahip olduğu belirtilmiştir. Bununla tutarlı olarak, gelişimin ilk yıllarında, temel bakım verenle kurulan yakın ve sürekli ilişkinin, ilerideki psikososyal işlevselliğe etkilerini inceleyen bağlanma kuramı anneden erken dönemde ayrılmanın kişinin güvensiz bağlanmasına neden olabileceğini ileri sürmektedir (Ainsworth, Blehar, Waters ve Wall, 1978/2015; Bowlby, 1969/1982, 1973). Annesi ceza infaz kurumunda olan çocukların çoğunluğunun güvensiz bağlandığının gözlenmesi, kuramın bu vurgusunu destekler niteliktedir (Poehlmann, 2005b). Güvensiz bağlanmanın, duygusal ve davranışsal problemler sergileme, ifade edici dil becerilerinin zayıf olması ve akran ilişkilerinde başarısız olma gibi olumsuz gelişimsel sonuçlarla ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Belsky ve Fearon, 2002; Evans, Li ve Whipple, 2013; Özen, Sümer ve Demir, 2010). Ebeveyne güvenli bağlanmanın ise çocuğun içsel kaynaklarını güçlendirerek strese dayanıklılığını arttırabileceği ve ilerideki gelişimsel görevlerle daha etkili bir biçimde baş etmesini sağlayabileceği, diğer bir deyişle, psikolojik uyum için bir dayanak oluşturabileceği ileri sürülmektedir (Sroufe, 2005; derleme için bk. Thompson, 2016).

Özetle, temel bakım veren ile çocuk arasında erken gelişim yıllarında kurulan bağlanma ilişkisinin, çocuğun ilerleyen yıllardaki gelişimsel sonuçları üzerinde koruyucu bir niteliğe sahip olduğu vurgulanmaktadır (derlemeler için bk. Fallon, Filippelli, Joh-Carnella, Milne ve Carradine, 2018; Zeanah, Boris ve Larrieu, 1997). Anne ve çocuk arasındaki bu eşsiz bağı korumak amacıyla pek çok ülkede, tutuklu/hükümlü annelerin, küçük çocuklarını belirli bir süre yanlarında tutmalarına izin verilmektedir. Örneğin, çocuklar İngiltere’de 1.5, Finlandiya’da 2, Kolombiya’da 3, Kenya’da 4 yaşına kadar tutuklu/hükümlü annelerinin yanında kalabilmektedir (Baradon, Fonagy, Bland, Lénárd ve Slead, 2008; Brett ve Bastick, 2005; Makau, Ochola ve Mbithe, 2017; Pösö, Enroos ve Vierula, 2010). Dünyadaki en yüksek mahkûm oranına sahip

ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'nde, çocukların ceza infaz kurumundaki annesinin yanında kalmasına ilişkin genel bir düzenleme bulunmamakla birlikte annelerin büyük bölümü, doğumdan hemen sonra bebeğinden ayrılmakta, az sayıda eyalette ise çocuklarını 30 gün ile 12-18 ay arasında yanlarında tutabilmektedir (The Sentencing Project, 2017). Ülkemizin de aralarında bulunduğu bazı ülkelerde ise (ör. Hindistan, Kamboçya, Bangladeş, Meksika, Pakistan) tutuklu/hükümlü anneler, çocuklarını 6 yaşına kadar yanlarında tutabilmektedir (Bağ ve Bıçakçı, 2016; Bastick ve Townhead, 2008; Brett ve Bastick, 2005).

Türkiye'de, tutuklu/hükümlü annelerin yanında kalan çocuklarına dair düzenlemeler, 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Kanunun "Hükümlünün Bakıma Muhtaç Çocuklarının Barındırılması" başlıklı 65. Maddesinde yer almaktadır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2004). Ceza ve Tevkifevlerinin 2015 yılı faaliyet raporuna göre ceza infaz kurumlarında annesiyle birlikte kalan çocukların sayısı 506 iken (Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 2016b) bu sayı 2016 yılında 529'a (Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 2017), 2017 yılında ise 624'e yükselmiştir (Bianet, 2018; Çavuş, 2018). Bu veriler, ceza infaz kurumlarındaki kadın oranının artışına paralel olarak annesiyle birlikte kurumlarda kalan çocukların sayısının da her geçen yıl artıyor olduğunu göstermektedir. Ceza infaz kurumlarında anneleriyle birlikte kalan çocukların sayısındaki artışa rağmen çocukların kısa ve uzun erimli gelişimsel sonuçlarına doğrudan odaklanan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır (Bağ ve Bıçakçı, 2016).

Özellikle ülkemizde tutuklu/hükümlü annelerin çocuklarını oldukça uzun bir süre yanlarında tutabildiği ve çocukların bu süre içindeki tek bağlanma figürlerinin anneleri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, çocukların bağlanma güvenliği üzerinde rol oynayan faktörlerin incelenmesi oldukça önemlidir. Bu kapsamda, bu çalışmanın temel amacı, tutuklu/hükümlü annelerinin yanında, ceza infaz kurumlarında kalan çocukların bağlanma güvenliğini açıklayan faktörlerin incelenmesidir. Çocuğun bağlanma güvenliği üzerindeki rolü incelenen faktörlerden ilki annenin bağlanma zihinsel modelleridir. Ardından, anne duyarlılığının bağlanmanın nesiller arası aktarımındaki aracı rolü incelenmektedir. Bunun yanı sıra, anne duyarlılığı ile çocuğun bağlanması arasındaki ilişkinin ayrıntılı olarak incelenmesi amacıyla bu ilişkide rol oynayan, çocuğa (mizaç) ve anneye (psikososyal uyum) ilişkin düzenleyici faktörler ele alınmaktadır. İlerleyen bölümlerde ilk olarak, (1) bağlanma kuramı özetlenecek, (2) tutuklu/hükümlü anneler ve çocuklarının bağlanma güvenliğine odaklanan araştırmalar incelenecek ve son olarak (3) araştırmanın amacı ele alınacaktır.

1.1. BAĞLANMA KURAMI

Bağlanma kuramı, temel bakım verenle kurulan sıcak ve sürekli ilişkinin, bireyin uyum düzeyini arttırarak duygusal ve sosyal gelişimini, psikolojik sağlığını ve iyi oluşunu desteklediğini vurgulamaktadır (ör. Ainsworth ve ark., 1978/2015; Bowlby, 1969/1982, 1973). Çocuğun stres anında aktive olan, ebeveyne yaklaşma yönündeki bağlanma davranışlarına karşılık ana babanın sergilediği destekleyici bakım verme davranışlarının güvenli bağlanmaya katkı sağladığı vurgulanmaktadır. Kurama göre en önemli bakım verme boyutlarından biri anne duyarlılığıdır. Anne duyarlılığı dört temel unsuru içermektedir: (1) çocuğun bağlanma ihtiyaçlarını zamanında fark etme, hazır ve ulaşılabilir olma, (2) yeterli empatiyi göstererek bu ihtiyaçları çarpıtmadan doğru yorumlama, (3) bu ihtiyaçları en kısa zamanda ve (4) en uygun davranışlarla yanıtlama (Ainsworth ve ark., 1978/2015). Kuramın vurgusunu destekler biçimde pek çok görgül araştırma, anne duyarlılığının, çocuğun güvenli bağlanmasının temel belirleyicilerinden biri olduğunu ortaya koymuştur (ör. Ainsworth ve Bell, 1970; Ainsworth, Bell ve Stayton, 1971; Bernier, Matte-Gagné, Bélanger ve Whipple, 2014; Egeland ve Farber, 1984; Sümer, 2012; Sümer, Sayıl ve Berument, 2016; Sroufe, 2005; meta analiz için bk. Van IJzendoorn, 1995).

Duyarlı annelerin, çocuklarını daha fazla gözettikleri ve onlarla etkileşimlerinde uyumlu, sakin oldukları; çocuklarının da annelerini güvenli bir sığınak olarak gördükleri için çevrelerini özgürce keşfettiği ve stres anında annelerinin yanına dönerek sakinleştiği gözlenmektedir (Ainsworth ve ark., 1971; Ainsworth ve ark., 1978/2015; Cyr, Euser, Bakermans-Kranenburg ve Van IJzendoorn, 2010; Posada, Trumbell, Lu ve Kaloustian, 2018). Anne duyarlılığının, çocuğun gelişimsel sonuçları ile ilişkisi çocuğun içinde bulunduğu gelişim döneminden, (Posada, 2013; Sümer ve Güngör, 1999a), çalışmanın korelasyonel (De Woolf ve Van IJzendoorn, 1997; Sümer ve ark., 2016) ya da deneysel (ör. Bakermans-Kranenburg, Van IJzendoorn ve Juffer, 2003; Klein Velderman, Bakermans-Kranenburg, Juffer ve Van IJzendoorn, 2006; Van den Boom, 1994) yöntemle yürütülmesinden, kullanılan ölçme yönteminden (Atkinson, Niccols ve ark., 2000; Verhage ve ark., 2016) bağımsız olarak farklı kültürlerde (Mesman ve ark., 2016; Posada ve ark., 2002; Sümer ve ark., 2016) gerçekleştirilen çalışmalarda ortaya konmuştur. Özetle, oldukça fazla sayıda çalışma kültür, sosyoekonomik düzey (SED), çocuğun yaşı ve bakım verenin biyolojik ebeveyn olup olmaması gibi faktörlerden bağımsız olarak, anne duyarlılığının, çocuğun bağlanmasını anlamlı olarak yordadığını göstermektedir (derleme için bk. Posada, 2013).

Bowlby (1969/1982, 1973), erken dönemde bakım verenle kurulan ilişkilerin, kişinin *bağlanma zihinsel modellerini (internal working models)* şekillendirdiğini vurgulamıştır. Bebeğin bağlanma zihinsel modelleri, temel bakım verenin ulaşılabilirliği ve duyarlılığına ilişkin

beklentilere temellenmektedir. Bu zihinsel modeller zamanla bağlanma figürlerine, aralarındaki ilişki deneyiminin yorumlanmasına ve diğerlerine nasıl davranılacağına ve hatta kişinin kendi benliğinin sevilebilirliğine ve yakın ilişkide olunan bireylerin güvenilebilirliğine ilişkin inanç, beklenti ve değerlendirmelerini de içeren genel temsiller haline gelmektedir (derleme için bk. Thompson, 2016). Diğer bir deyişle, bu zihinsel şemaların, yaşamın ilerleyen dönemlerindeki sosyal ilişkilerin yorumlanması, bağlanma figürünün davranışlarına dair beklentilerin geliştirilmesi ve yakın ilişkilerde sergilenen davranışların planlanmasına rehberlik ettiği vurgulanmaktadır (Bretherton, 1990; Crittenden, Partridge ve Claussen, 1991). Örneğin, bakım vereni reddedici olan bir çocuk, ilk olarak bakım vereninin reddedici olduğuna ve bu zihinsel modelin bütünleyicisi olarak da kendi benliğinin sevmeye değer olmadığına yönelik zihinsel şemalar geliştirecektir ve bu temsiller gelecek yakın ilişkilerini değerlendirmesi ve ilişki içindeki kendi davranışlarını planlaması üzerinde rol oynayacaktır. Thompson (2016) bağlanma zihinsel modellerinin, bebeğin deneyimlediği bakım ile ilerideki yakın ilişkileri etkileyen beklenti ve inançları arasındaki köprü olduğunu vurgulamıştır.

1.1.1. Bağlanma Stilleri

Çocuk ve bakım vereni arasındaki eşsiz ilişkiyi ifade eden bağlanma, çocuğun bakım verenini güvenli bir üs olarak görmesi ve dolayısıyla da çevresini özgürce keşfedebilmesi, stres anlarında ise bağlanma figürüne sığınarak sakinleşmesi temelinde tanımlanan bir yapıdır (Seifer ve Schiller, 1995; Sümer, 2012). Ancak çocukların yalnızca bir kısmı, bağlanma figürünün, stres anında ulaşılabilir ve ihtiyaçlarına karşı duyarlı olacağına yönelik bağlanma zihinsel modelleri geliştirerek çevresini özgürce keşfedebilmektedir (Cassidy, 2016). Bağlanma zihinsel modellerindeki bireysel farklılıklar dikkate alınarak tanımlanan bağlanma boyutları temelde güvenli ve güvensiz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Ainsworth ve Bell, 1970). Güvenli bağlanmış kişilerin diğerlerine güvenme, stres zamanlarında yardım alma ve çevreyi keşfetmek için bağlanma figürünü güvenli bir sığınak olarak kullanma eğilimi gösterdiği; güvensiz bağlanmış kişilerin ise yakınlarına duygularını açma konusunda kaygılı olduğu, bağlanma figürünün ihtiyaç anında ulaşılabilir ve yardım etmeye istekli olacağına ilişkin inançlarının zayıf olduğu vurgulanmaktadır (Fraley ve Roisman, 2018). Güvenli bağlanmanın, sosyal ilişkilerde olumlu beklentilere sahip olma ve zorlu yaşam deneyimleri ile başa çıkma stratejilerinin güçlenmesini sağlayarak çocuğun gelişimsel sonuçlarını destekliyor olabileceği ileri sürülmektedir (Crittenden, 1992). Güvensiz bağlanan çocukların ise psikopatoloji ve davranış problemi sergileme düzeyinin yüksek, bilişsel performansının düşük olduğu gözlenmektedir (Corcoran ve McNulty, 2018; Graham ve Easterbrooks, 2000; Van IJzendoorn, Schuengel ve Bakermans-Kranenburg, 1999). Genel olarak bağlanma figürü ve çocuk arasındaki olumsuz ilişkileri ifade eden güvensiz bağlanma kategorileri, başta kaygılı ve kaçınmacı olarak

tanımlanmış (Ainsworth ve Bell, 1970) ancak ilerleyen zamanlarda bu iki kategoriye de dâhil olmayan çocukların oluşturduğu düzensiz bağlanmanın (Main ve Solomon, 1990) da eklenmesiyle birlikte üç güvensiz bağlanma stili ele alınmaya başlanmıştır.

Yukarıda söz edildiği gibi erken dönemde gelişen bağlanma zihinsel modelleri, ergenlik ve yetişkinlik boyunca deneyimlenen yakın ilişkilerin değerlendirilmesine, stres ve ihtiyaçlarındaki davranışlara rehberlik etmektedir (Benoit ve Parker, 1994; Waters ve ark., 2015). Boylamsal bir çalışma, bağlanma zihinsel modellerinin gelişim sürecinde değişime karşı dirençli olduğunu göstermiştir (Waters, Merrick, Treboux, Crowell, ve Albersheim, 2000). Buna paralel olarak, çocuklukta bağlanma zihinsel modellerinin, ergenlikten başlayarak, romantik ilişkiler de dâhil olmak üzere diğer yakın ilişkilere genellendiği vurgulanmaktadır (Bartholomew, 1997; Hazan ve Shaver, 1987; Main, Kaplan ve Cassidy, 1985). Farklı gelişim dönemlerindeki bireylerle gerçekleştirilen çalışmalarda, benzer şekilde gözlenen bu dört bağlanma stili aşağıda kısaca özetlenmiştir.

1.1.1.1. Kaçınmacı Bağlanma

Bu bağlanma stili içinde sınıflanan çocuklar genellikle bağlanma ihtiyaçlarına karşı duyarsız, reddedici ve/ya istismar edici temel bakım verenlere sahiptir (Ainsworth ve ark., 1971; Brumariu ve Kerns, 2008; Main ve Goldwyn, 1984; Raval ve ark., 2001). Bu çocukların temel bakım verenleri, ortamdaki stres düzeyinin düşük olduğu zamanlarda çocuklarına duyarlı bakım verirken çocuğun olumsuz duygularıyla baş edebilme kapasitelerinin oldukça düşük olduğu vurgulanmaktadır (Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2018). Temel bakım vereni tarafından reddedilen bu çocuklar, muhtemelen yeniden reddedilmenin acısını yaşamamak için stres verici durumlarda bakım verenlerini ve genel olarak bağlanma ipuçlarını görmezden gelme eğilimindedir (Ainsworth ve Bell, 1970; Raval ve ark., 2001). Yakın ilişkilerinde öfkeli ve uyumsuz davranışlar sergiledikleri ve duygulanım düzeylerinin düşük olduğu gözlenmektedir (Fagot ve Kavanagh, 1990; Main ve Goldwyn, 1984). Bağlamsal risk düzeyinden bağımsız olarak kaçınmacı bağlanmış çocukların, okulöncesi dönemde diğer bağlanma stilleri içinde sınıflanan akranlarına kıyasla daha fazla davranış problemi sergilediği ve sosyal yeterlik düzeylerinin daha düşük olduğu gözlenmiştir (Belsky ve Fearon, 2002).

Kaçınmacı yetişkinlerin bağlanma figürlerini idealleştirme, bağlanma deneyimlerini küçümseme ya da önemsiz bulma ve bağlanma ile ilgili konuları garip sözlerle kapatma eğiliminde oldukları vurgulanmaktadır (Frodi, Dernevik, Sepa, Philipson ve Bragesjö, 2001; Waters, Hamilton ve Weinfeld, 2000). Bağlanmayla ilişkili olmayan çocukluk yaşantılarına dair otobiyografik belleklerinde bir eksiklik olmamasına rağmen bağlanma ile ilişkili deneyimleri oldukça

yüzeysel ya da sınırlıdır (Bakermans-Kranenburg ve Van IJzendoorn, 1993). Bu bireylerin, içinde bulunduğu zihinsel durumu korumak için bağlanmayla ilişkili deneyim ve duyguları görmezden gelme eğiliminde oldukları vurgulanmaktadır (Davis ve ark., 2014; Main ve Goldwyn, 1984). Sakman ve Sümer (2018) kaçınmacı bağlanmış bireylerin sadece kendine güvenen ve kendini koruyan faydacı bir yapıya sahip olduğunu ve stresli durumlardan kaçma eğiliminde olduğunu vurgulamıştır.

1.1.1.2. Güvenli Bağlanma

Bu grubu oluşturan çocukların anneleri, çocuklarının bağlanma ihtiyaçlarına tutarlı olarak daha duyarlıdır ve onlarla iş birliği içinde bir tutum sergilemektedir (Ainsworth ve ark., 1971; Raval ve ark., 2001). Bu çocuklar, anneye yaklaşmak ya da onunla iletişime geçmek için aktif olarak çaba sarf ederler. Yabancıya kıyasla, anneleriyle etkileşime girme yönünde daha istekli oldukları gözlenmektedir (Ainsworth ve Bell, 1970). Anneden ayrıldıklarında stres tepkileri verebilir anne geri döndüğünde ise kolayca sakinleşebilirler (Yarbro, Mahaffey, Abramowitz ve Kashdan, 2013). Güvenli bağlanmış çocukların, annelerine yaklaşma ve çevreyi keşfetme ihtiyaçları arasında denge kurabildikleri vurgulanmıştır (Raval ve ark., 2001). Bağlanma güvenliğinin psikososyal uyum ve bilişsel işlevselliğin önemli yordayıcılarından biri olduğu bildirilmektedir (meta analiz için bk. Cyr ve ark., 2010; Stevenson-Hinde ve Shouldice, 1995).

Güvenli bağlanan yetişkinlerin bağlanmayla ilişkili deneyimlerine dair değerlendirmeleri birbiriyle uyumlu, açık, kısa ve özdür (Van IJzendoorn, 1995). Olumlu ya da olumsuz olmasından bağımsız olarak, çocukluk yaşantılarına ilişkin daha tutarlı değerlendirmeler yapabilen ve hem bu yaşantılara hem de bu yaşantıların kendi bireysel gelişimleri üzerindeki etkisine değer veren bireyler güvenli bağlanma kategorisinde yer alabilir (Main ve Solomon, 1990; Waters, Hamilton ve ark., 2000). Güvenli bağlanmış bireyler, diğerlerine ve sosyal etkileşimlere karşı daha olumlu beklentilere, duygulara ilişkin daha yüksek düzeyde bir anlayışa ve daha olumlu bir benlik kavramına sahip olma eğilimindedir (Thompson, 2016).

1.1.1.3. Kaygılı Bağlanma

Kaygılı bağlanmış çocukların temel bakım verenleri, bazen yüksek düzeyde duyarlı bakım sağlarken başka bir zaman çocuklarının ihtiyaçlarına yönelik duyarlılık düzeyleri oldukça düşüktür (Ainsworth ve ark., 1971). Duyarlı bakım verme davranışlarının tutarsız bir biçimde sergilenmesinin, çocukların annelerini güvenli bir üs olarak benimseyerek çevreyi özgürce keşfetmesini engellediği vurgulanmaktadır (Ainsworth ve Bell, 1970). Diğer bir deyişle, bu çocukların yoğun biçimde annelerine odaklandığı, çevreyi keşfetme eğilimlerinin ise düşük olduğu gözlenmektedir (Raval ve ark., 2001). Çocuğun kaygılı bağlanmasının kaygı

bozuklukları sergilemesi ile ilişkili olduğu bildirilmiştir (Bahtiyar, 2015; Colonnaesi ve ark., 2011).

Kaygılı bağlanan yetişkinler, bağlanma figürlerine dair şaşırılmış, kızgın ya da pasiftir ve görüşmede sıklıkla bağlanma figürünü memnun etmeye yönelik yoğun çabalarından söz etmektedir (Waters, Hamilton ve ark., 2000). Bağlanma ile ilgili geçmiş deneyimlerine dair kafaları karışıktır. Bu deneyimleri tanımlarken karmaşık terimler ya da anlamsız sözcükler kullanabilir, çok uzun ve dil bilgisi açısından karmaşık ya da fazlasıyla analitik cümleler kurabilirler (Adam, Gunnar ve Tanaka, 2004). Sakman ve Sümer (2018) kaygılı bağlanmış bireylerin bağlanma sistemlerinin yüksek düzeyde uyarılmış olduğunu ve dolayısıyla potansiyel tehditleri hızlıca tespit edebildiklerini vurgulamıştır.

1.1.1.4. Düzensiz Bağlanma

Bu çocukların temel bakım verenleri, çocuklarının bağlanma sinyallerine karşı duyarsız olmanın yanı sıra çocuklarına yönelik kötü muamele ve müdahaleci bakım verme davranışları sergileme eğilimindedir (Sroufe, 2005). Bu çocuklar, stres anında ebeveynleri ulaşılabilir olmasına rağmen karmaşık, birbiriyle çelişkili ya da yanlış yönlendirilmiş (ör. ebeveyn odaya döndüğünde yabancıya yaklaşma) davranışlar sergileme, etkileşimler sırasında donma, kaygılı ve korkmuş görünme eğilimindedir (Main ve Solomon, 1990). Ebeveynin hem korku kaynağı hem de potansiyel güvenli üs olması nedeniyle çocuğun sergilediği bu davranışlar deneyimlediği stresle baş etmekte zorlandığına işaret etmektedir (Van IJzendoorn ve ark., 1999). Bununla tutarlı olarak, bu bağlanma stili içinde sınıflanan çocukların, psikososyal işlevselliğinin diğerlerinden daha düşük olduğu ve stresle baş etme becerilerinin daha sınırlı olduğu vurgulanmaktadır (Lyons-Ruth ve Jacobvitz, 2016). Örneğin, çocukların 18 ay ile 7 yaş arasında izlendiği boylamsal bir çalışmada, düzensiz bağlananların saldırganlık ve davranış problemi sergileme düzeyinin organize olmuş bağlanma stilleri içinde sınıflanan akranlarına kıyasla daha yüksek olduğu gözlenmiştir (Lyons-Ruth, Easterbrooks ve Cibelli, 1997). Benzer olarak Van IJzendoorn ve arkadaşlarının (1999) meta analiz çalışması da düzensiz bağlanma ve saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki ($r = .29$) olduğunu göstermiştir.

Düzensiz bağlanmış yetişkinlerin ise genellikle çocukluk döneminde bir yakınıni kaybetmek ya da istismara maruz kalmak gibi zorlu yaşam olayları deneyimlediği vurgulanmaktadır (Waters, Hamilton ve ark., 2000). Bağlanma deneyimleri ile ilgili konuşmalarını mantıksal temeller üzerine inşa etme ve bu konuşmaları takip etmede zorlanmaları, travmalarının çözülmemiş olduğuna işaret etmektedir (Van IJzendoorn, 1995). Düzensiz bağlanmış yetişkinlerin ruh

sağlığı problemleri yaşama açısından diğer gruplara kıyasla daha fazla risk altında olduğu vurgulanmaktadır (Van IJzendoorn ve ark., 1999; Zeanah ve ark., 1997).

1.1.2. Bağlanmanın Nesiller Arası Aktarımı

Annenin bağlanma zihinsel modellerinin çocuğuna yönelik davranışlarını belirleyen önemli faktörlerden biri olduğu vurgulanmaktadır. Bağlanma zihinsel modelleri bütünlük içinde olan güvenli bağlanmış annelerin, çocuklarının bağlanma ihtiyaçlarına karşı daha duyarlı tepkiler verme eğiliminde olduğu gözlenmektedir (Coppola, Vaughn, Cassibba ve Costantini, 2006; derleme için bk. Waters ve Roisman, 2019). Kaçınmacı annelerin, kendi ebeveynleri tarafından reddedilme deneyimlerini hatırlattığı için çocuklarının stresli anlardaki bağlanma ihtiyaçlarını görmezden gelme, diğer zamanlarda ise duyarlı bakım verme eğiliminde olabileceği vurgulanmıştır (Fearon ve Belsky, 2016; Van IJzendoorn, 1995). Kaygılı bağlanmış annelerin ise zihinsel olarak kendi bağlanma deneyimleriyle çok fazla meşgul oldukları için çocuklarının düşük şiddetteki bağlanma sinyallerini fark edememe ve bağlanma ihtiyaçlarına tahmin edilebilir yanıtlar verememe eğiliminde olabileceği vurgulanmaktadır (Crowell ve Feldman, 1988; Fearon ve Belsky, 2016; meta analiz için bk. Van IJzendoorn, Juffer ve Duyvesteyn, 1995; Whipple, Bernier ve Mageau, 2011). Bu doğrultuda, annenin bağlanma zihinsel modellerinin bakım verme davranışları aracılığıyla çocuğun bağlanma güvenliği üzerinde rol oynadığını gösteren araştırma bulguları mevcuttur (Bailey, Tarabulsky, Moran, Pederson ve Bento, 2017; Pederson, Gleason, Moran ve Bento, 1998; Raval ve ark., 2001; Tarabulsky ve ark., 2005).

Van IJzendoorn'un (1995) meta analiz çalışması, bakım veren ve çocuk arasında güvenli ($r = .48$), kaçınmacı ($r = .42$), kaygılı ($r = .43$) ve düzensiz ($r = .31$) bağlanma açısından nesiller arası bir aktarım olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, bakım verenin duyarlılığı ile kendisinin ($r = .34$) ve çocuğunun ($r = .32$) bağlanma güvenliği arasında anlamlı ilişkiler olduğu gözlenmiştir. Araştırmacı, güvenli bağlanmış ebeveynlerin, çocuğunun bağlanma ihtiyaçlarını daha doğru algılayıp zamanında ve uygun tepkilerle yanıtladığını vurgulamıştır. Buna karşın, bakım verenin duyarlılığının, bağlanmanın nesiller arası aktarımını açıklama gücünün oldukça sınırlı olduğu (*transmission gap*) ve bu aktarıma aracılık eden farklı mekanizmalar bulunduğu vurgulanmıştır. Çocuğun mizacı ve çevresel risklerin bağlanma aktarımını açıklayan diğer faktörler arasında olabileceği tartışılmıştır.

Verhage ve arkadaşlarının (2016) meta analiz çalışması, Van IJzendoorn'un tartışmasını destekleyen bulgular ortaya koymuştur. Araştırma sonuçları, bağlanmanın nesiller arası aktarımının, risk altındaki (ör. ergen ya da psikopatoloji düzeyi yüksek anne, ekonomik stres,

prematüre bebek) gruplarda ($r = .18$), dezavantajlı olmayan bireylere ($r = .38$) kıyasla anlamlı olarak daha yüksek olduğunu göstermiştir. Araştırmacılar, bağlanmanın nesiller arası aktarımının, psikosozal risklerin varlığında zayıfladığını, yüksek düzeyde stres deneyimleyen annenin bağlanma zihinsel modelleri güvenli olduğunda bile duyarlı bakım verme davranışları sergileme kapasitesinin sınırlı olabileceğini vurgulamıştır. Diğer bir deyişle, annenin bağlanma güvenliğinden bağımsız olarak çevresel risk faktörlerinin, bakım verme davranışlarını ve dolayısıyla da çocuğun güvenli bağlanmasını olumsuz yönde etkileyebileceği ileri sürülmektedir.

Bağlanmanın nesiller arası aktarımının dezavantajlı gruplarda daha zayıf olduğunun gözlenmesi üzerine, Verhage ve arkadaşları (2018), bağlanma aktarımının deneyimlenen risk faktörlerinin niteliğine bağlı olarak değişip değişmediğini incelemiştir. Meta analiz çalışması, risk faktörleri arasında ele alınan annenin düşük eğitim düzeyi ve yalnız anne olmasının, bağlanmanın nesiller arası aktarımında anlamlı rol oynamadığını göstermiştir. Genel olarak risk altında olduğu belirtilen (ör. ebeveyn ruh sağlığı problemleri, ekonomik stres) anne ve çocuğun bağlanması arasındaki aktarımın ($r = .14$) dezavantajlı olmayan anne çocuk çiftlerine kıyasla ($r = .39$) daha zayıf olduğu gözlenmiştir. Araştırmacılar, çevresel risk kaynaklarının ebeveynin bağlanma zihinsel modellerinden bağımsız olarak, çocuğa duyarlı bakım sağlamasını engellemiş ve çocuğun güvensiz bağlanma düzeyini arttırmış olabileceğini vurgulamıştır.

Ulaşılabildiği kadarıyla Türkiye örnekleminde, bağlanmanın nesiller arası aktarımını ve ebeveynlik uygulamalarının bu aktarımdaki rolünü inceleyen tek çalışma, lise çağındaki ergenler ve ana babalarıyla gerçekleştirilmiştir (Güngör, 2000). Araştırma sonuçları, anneler ve çocukları arasında kaçınmacı bağlanma açısından nesiller arası bir aktarım olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, kaçınmacı annelerin, kabul/ilgi davranışları ve çocuklarının güvenli bağlanması arasında pozitif yönde bir ilişki gözlenirken annelerin kaygılı bağlanmasının, sıkı denetim davranışlarını arttırarak ergenin kaçınmacı bağlanma düzeyini yordadığı gözlenmiştir. Bu çalışma Türkiye kültüründe, bakım verenin bağlanma zihinsel modellerinin, bakım verme davranışları aracılığıyla çocuğun bağlanması üzerinde rol oynadığını göstermesi açısından önemlidir. İlerleyen bölümde tutuklu/hükümlü anneler ve çocuklarının bağlanmasını değerlendiren çalışmalar, araştırma amaçları kapsamında incelenmiştir.

1.2. TUTUKLU/HÜKÜMLÜ ANNELER VE ÇOCUKLARININ BAĞLANMASI

Yukarıda da söz edildiği gibi pek çok ülkede küçük yaştaki çocukların tutuklu/hükümlü annesinin yanında, ceza infaz kurumunda kalmasına izin verilmektedir. Bu uygulamanın temel amacı, anne ve çocuk arasındaki eşsiz bağı korumak ve anneden ayrılmanın çocuğun gelişimi

üzerindeki olumsuz etkilerini önlemektir. Ancak bu uygulamanın işlevselliğinin, annenin bağlanma zihinsel modellerine bağlı olarak değişebileceği ileri sürülmüştür (Borelli, Goshin, Joestl, Clark ve Byrne, 2010). Örneğin, Crowell ve Feldman'ın (1988) çalışması, güvenli bağlanmış annelerin diğerlerine kıyasla çocuklarına karşı daha sıcak ve destekleyici olduğunu ve problem çözümü sırasında çocuklarına daha anlaşılır komutlar vererek daha fazla yardımcı olduğunu göstermiştir. Araştırmacılar, kaçınmacı annelerin, çocuklarına duygusal destek verme düzeyinin daha düşük olduğunu ve çocuk yerine görev yönelimli, sıcaklıktan uzak bir yaklaşım sergilediğini gözlemiştir. Kaygılı bağlanmış annelerin ise bazı zamanlarda sıcak ve nazik bazı zamanlarda ise zorlayıcı ya da anlamlandırılması güç davranışlar sergilediği gözlenmiştir. Annenin davranışlarıyla tutarlı olarak, güvenli annelerin çocukları daha fazla olumlu duygulanım sergilemiş ve problem çözümünde annelerinden daha fazla destek almıştır. Kaçınmacı annelerin çocukları ise annelerine daha mesafeli durmuş ve daha yüksek düzeyde stres belirtisi sergilemiştir. Son olarak, kaygılı annelerin çocuklarının daha öfkeli olduğu ve kurallara uyma konusunda daha fazla zorlandığı gözlenmiştir.

Baradon ve arkadaşları (2008) stresli mahkûmiyet deneyiminin, özellikle güvensiz bağlanma zihinsel modellerine sahip olan anne için zorlayıcı olabileceğini ve annenin yanındaki çocuğuyla arasındaki bağlanma ilişkisine zarar verebileceğini vurgulamıştır. Örneğin, güvensiz bağlanmış annenin, ebeveynine ilişkin travmalarından dolayı kurum personeli ile olumsuz ilişkiler deneyimlediğinde duygusal olarak daha fazla zorlanabileceği vurgulanmıştır. Bununla tutarlı olarak, Borelli ve arkadaşlarının (2010) ceza infaz kurumlarında çocuklarıyla kalan annelerle gerçekleştirdiği çalışma, kaygılı bağlanmış annelerin depresyon düzeyinin diğerlerinden daha yüksek, ebeveynlik yeterliğine dair inanç ve algılanan sosyal destekten memnun olma düzeylerinin ise daha düşük olduğunu göstermiştir. Araştırmacılar, güvenli bağlanmış kişinin kendini düzenleme kapasitesinin daha güçlü olabileceğini ve özellikle ceza infaz kurumunda çocuğuna bakım veren güvensiz bağlanmış annenin, deneyimlediği stresle baş etmekte zorlandığını vurgulamıştır. Benzer olarak, Uluç (2012) da güvenli bağlanmış bireyin, bağlanma figürünün yatıştırıcı bakım verme uygulamalarını içselleştirdiğini ve dolayısıyla kendi duygu ve davranışlarını düzenleme kapasitesinin geliştiğini ve esneklik kazandığını belirtmiştir. Araştırmacıya göre güvenli bağlanmış bireyin içsel kaynaklarının gelişmiş olması, yaşam stresiyle daha etkili biçimde baş etmesine olanak sağlamaktadır.

Ceza infaz kurumlarında çocuklarıyla birlikte kalan annelerin bağlanma zihinsel modellerine odaklanan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu çalışmalardan birinde, Borelli ve arkadaşları (2010) tutuklu/hükümlü annelerin yalnızca %35'inin güvenli bağlandığını (%20 kaçınmacı, %13 kaygılı ve %30 düzensiz) gözlemiştir. Borelli ve arkadaşlarının (2010) çalışmasındaki ($n =$

69) katılımcıların bir kısmıyla gerçekleştirilen Byrne, Goshin ve Joestl'in (2010) çalışması ($n = 30$) da benzer olarak annelerin yalnızca %33'ünün güvenli bağlandığını (%10 kaçınmacı, %13 kaygılı ve %43 düzensiz) göstermiştir. Her iki araştırmanın sonuçları, bir meta analiz çalışmasının (Bakermans-Kranenburg ve Van IJzendoorn, 2009) bulgularıyla kıyaslandığında elde edilen güvenli bağlanma düzeylerinin orta SED'den gelen bireylerden daha düşük olduğu, dezavantajlı gruptan ise anlamlı olarak farklı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tutuklu/hükümlü annelerin erken gelişim yıllarında, ebeveynin evi terk etmesi ya da ceza infaz kurumuna girmesi gibi nedenlerden dolayı temel bakım verenlerinden ayrılma ve tutarlı olmayan, ihmalkâr ya da istismar edici ebeveynlik uygulamaları deneyimleme açısından risk altında olduğu bildirilmektedir (Glaze ve Maruschak, 2008; Greene ve ark., 2000; Hanlon ve ark., 2005). Erken dönemde temel bakım verenden ayrılma (ör. Bowlby, 1946, 1973; Poehlmann, 2005b) ve kötü muamele deneyimlerinin (meta analizler için bk. Cyr ve ark., 2010; Van IJzendoorn ve ark., 1999) tutuklu/hükümlü annelerin yüksek düzeyde güvensiz bağlanma sergilemesini açıklayabileceği vurgulanmaktadır (Baradon ve ark., 2008). Bununla tutarlı olarak, Bowlby'nin (1946) çocuk suçlularla gerçekleştirdiği çalışma, en sık suç işleyenlerin erken dönemde annelerinden ayrılma oranının (%61) daha az sıklıkta suç davranışı sergileyenlere kıyasla (%14) daha yüksek olduğunu göstermiştir. En sık suç işleyen ve erken dönemde bakım vereninden ayrılmış olan çocukların annelerinin büyük kısmının da güvensiz bağlanma özellikleri sergilediği belirtilmiştir. Dolayısıyla, erken dönemde bakım verenden ayrılma ve temel bakım verenin güvensiz bağlanmaya işaret eden özellikler sergilemesi, antisosyal davranış düzeyini arttıran olası faktörler arasında gösterilmiştir. Benzer olarak, şiddetli ruh sağlığı problemleri yaşayan erkek mahkûmların neredeyse hiçbirinin güvenli bağlanmadığı ve çoğunun erken dönemde temel bakım vereninden ayrıldığı bildirilmiştir (Frodi ve ark., 2001; Van IJzendoorn ve ark., 1997).

Çocuklarıyla birlikte ceza infaz kurumunda kalan annelerin güvensiz bağlanma zihinsel modelleri ve mahkûmiyetin zorluklarının biraraya gelerek annenin bakım verme davranışlarının niteliğini ve dolayısıyla da çocuğunun bağlanma güvenliğini etkiliyor olabileceği tartışılmaktadır (Baradon ve ark., 2008; Borelli ve ark., 2010; Byrne ve ark., 2010). Ancak tutuklu/hükümlü annelerin çocuklarının bağlanma güvenliğine ilişkin elde edilen bilgiler oldukça sınırlıdır. Ulaşılabildiği kadariyle, annelerin ceza infaz kurumuna girmeleri nedeniyle ayrıldığı, kurum dışındaki çocuklarının bağlanmasına odaklanan tek çalışma Poehlmann (2005b) tarafından gerçekleştirilmiştir. Katılımcı çocukların erken dönemde ($Or_{ay} = 33$, $R_{anj} = 1-72$) annesinden ayrıldığı, veri toplama sırasında ise 27 ile 89 ay ($Or = 56$) arasında olduğu belirtilmiştir. Araştırma sonuçları, çocukların çoğunluğunun (%63) ne annesine ne de annesinin

yokluğundaki temel bakım verenine güvenli bağlandığını göstermiştir. Çocukların temel bakım verenleriyle gerçekleştirilen görüşmeler, annelerinden ayrılmayı üzüntü (%83), öfke (%40) ve korkuyla (%18) karşıladıklarını, diğer insanlardan uzak durmaya ya da öncekinden farklı davranmaya başladıklarını (%33), uyku problemleri (%32) ve gelişimsel gerileme (idrarını tutamama, %22) deneyimlediklerini göstermiştir. Bu zorlukların birden fazlasını deneyimleyen çocukların oranı da (%82) oldukça yüksektir. Bu doğrultuda, annenin ceza infaz kurumuna girmesinin, çocuğun psikolojik işlevselliği ve gelişiminin seyri üzerinde olumsuz rol oynadığı vurgulanmıştır.

Dallaire ve arkadaşları (2015), genel ve annenin mahkûmiyetine ilişkin risk faktörlerinin, çocuğun ($Ort_{yaş} = 9.8$, $Ranj = 6.5-13$) problem davranışları üzerindeki rolünü incelemiştir. Araştırma kapsamında, ceza infaz kurumundaki annesinden ayrılmış olan çocukların deneyimlediği genel risk faktörleri (ör. çocuğa yönelik saldırganlık, otoriter ebeveynlik, stres verici yaşam olaylarının şiddeti ve sıklığı, psikolojik belirti, işsizlik, azınlık gruba dâhil olma) kapsamlı olarak ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, anne çocuk arasındaki ilişkinin kesintiye uğraması, çocuğun yaşamı boyunca annesinin en az 2 kez ceza infaz kurumuna girmesi, anne ceza infaz kurumuna girdiği için çocuğun kardeşlerinden (ör. çocukların akraba evlerine dağılması) ve okulundan ayrılmak zorunda kalması ise annenin mahkûmiyetine ilişkin risk faktörleri olarak belirlenmiştir. Araştırma sonuçları, genel risk faktörleri kontrol edildiğinde bile annenin mahkûmiyetine ilişkin risk faktörlerinin çocuğun içselleştirme ve dışsallaştırma problemlerini pozitif yönde yordadığını göstermiştir. Ancak mahkûmiyete ilişkin risk faktörleri kontrol edildiğinde genel risk faktörlerinin çocuğun problem davranışlarını açıklama düzeyinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Dolayısıyla, annenin mahkûmiyetine ilişkin risk faktörlerinin çocuğun psikolojik işlevselliği üzerindeki rolünün, bağlamsal faktörlere kıyasla daha güçlü olduğu vurgulanmıştır.

Anneden ayrılmanın, çocuğun gelişimi üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek amacıyla pek çok ülkede küçük yaşta çocukların anneleriyle birlikte ceza infaz kurumlarında kalmasına izin verilmektedir (Anaraki ve Boostani, 2014; Bağ ve Bıçakçı, 2016; Ferrara ve ark., 2007). Goshin, Byrne ve Blanchard-Lewis (2014) yaşamının ilk 1 ila 18 ayını ($Ort = 9$) ceza infaz kurumlarında anneleriyle birlikte geçiren okulöncesi dönem çocukları ile mahkûmiyet dolayısıyla annesinden erken gelişim yıllarında ayrılmak zorunda kalmış akranlarının gelişimsel özelliklerini karşılaştırmıştır. Araştırma sonuçları, anneleriyle birlikte ceza infaz kurumlarında kalmış çocukların, annelerinden ayrılmış olanlara kıyasla kaygı ve depresif belirtiler sergileme düzeyinin daha düşük olduğunu göstermiştir. Çocuğun cinsiyeti ve risk faktörleri (ör. annenin madde kötüye kullanımı, olumsuz ebeveynlik davranışları sergilemesi, ebeveynlik stresi,

devletten ekonomik yardım alma) kontrol edildiğinde de iki grup arasındaki farkın anlamlılığını koruduğu gözlenmiştir. Bu doğrultuda, mahkûm annesinden ayrılmamış olan çocukların, ayrılmış olanlara kıyasla daha güvenli bağlanmış olabileceği, güvenli bağlanmanın ise içselleştirme problemlerine karşı dayanıklılıklarını arttırmış olabileceği tartışılmıştır.

Bağlanma güvenliğinin risk faktörlerine karşı çocuğu koruyan bir işleve sahip olduğunun vurgulanmasına karşın, tutuklu/hükümlü annesiyle birlikte kalan çocukların bağlanma güvenliğine odaklanan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bunlardan biri, ceza infaz kurumlarındaki annelerin gebeliklerinden başlayıp çocuklar 12 aylık olana kadar devam eden bir müdahale programının uygulanmasını içermektedir (Cassidy ve ark., 2010). Müdahale programı, annenin psikososyal işlevselliğini (ör. madde bağımlılığı tedavisi, grup psikoterapisi, meslek edindirme kursları, avukatlık hizmeti sağlama) ve ebeveynlik becerilerini destekleyerek çocukların güvenli bağlanma düzeyini arttırmayı hedeflemiştir. Araştırma bulguları, müdahale sonunda çocukların %70'inin güvenli bağlandığını göstermiştir. Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı grupta yer alan bu çocukların güvenli bağlanma düzeyinin, bir meta analiz çalışmasının orta SED'den gelen çocuklar için bildirdiği orana (%62, Van IJendoorn ve ark., 1999) benzer olduğu belirtilmiştir.

Cassidy ve arkadaşları (2010), mahkûm anneleriyle birlikte kalan çocukların bağlanma güvenliğini ele almasına karşın bağlanma güvenliğini açıklayan faktörleri incelememiştir. Tutuklu/hükümlü annelerinin yanında kalan çocukların bağlanma güvenliğinin belirleyicilerine ilişkin bilgi veren yalnızca bir çalışmaya ulaşılmıştır (Byrne ve ark., 2010). Çalışmada, annenin bağlanma güvenliğinin, çocuğun bağlanması üzerindeki rolü, diğer bir deyişle bağlanmanın nesiller arası aktarımı incelenmiştir. Elde edilen bulgular, annelerin %10'unun kaçınmacı, %33'ünün güvenli, %13'ünün kaygılı ve %43'ünün düzensiz bağlanma zihinsel modellerine sahip olduğunu göstermiştir. Çocukların bağlanması ise program sonunda değerlendirilmiş ve %10'unun kaçınmacı, %60'ının güvenli, %13'ünün kaygılı, %17'sinin düzensiz bağlandığı gözlenmiştir. Araştırma sonuçları, anneler ve çocuklarının bağlanma güvenliği arasındaki örtüşmenin oldukça düşük olduğunu ve çocukların güvenli bağlanma düzeyinin, Cassidy ve arkadaşlarının (2010) çalışmasındaki gibi dezavantajlı olmayan akranları için bildirilen oranlara benzer olduğunu göstermiştir.

Byrne ve arkadaşlarının (2010) elde ettiği bulgulardan bir diğeri ise annesiyle birlikte ceza infaz kurumunda uzun süre kalan ($Ort_{ay} = 13.7$) çocukların, kısa süre kalan ($Ort_{ay} = 6.6$) gruba kıyasla daha güvenli bağlandığını göstermiştir. Araştırmacılar bu sonucun, kurumda daha kısa süre kalan anne çocuk çiftlerinin, müdahale programından daha az faydalanmasından kaynaklanıyor

olabileceğini tartışmıştır. Bunun yanı sıra, kurumlardan erken dönemde ayrılan anne çocuk çiftlerinin kurum dışındaki sosyal ve çevresel risk faktörleriyle daha erken dönemde karşılaşmasının çocukların güvenli bağlanmasını engellemiş olabileceği vurgulanmıştır. Örneğin, tahliye olan annelerin kısa süre içinde barınma, iş bulma ve düzenli bir gelir kaynağı edinme, kendisi isteyken çocuğunun bakım düzenini belirleme, partneriyle arasındaki olası çatışmalı ilişkiye dair kararlar alma, yalnızlık, toplum tarafından etiketlenme gibi sorunlarla karşılaşabileceği belirtilmiştir. Buna ek olarak, ceza infaz kurumlarında kısa süre kalan gruptaki annelerin uyuşturucu madde kullanımı ve ticareti suçuyla orada bulunma oranının daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu doğrultuda, kurumdan erken dönemde ayrılan bu annelerin aynı zamanda, finansal kaynaklarını (uyuşturucu ticareti), dolayısıyla da sosyal çevrelerini değiştirme ve maddeden uzak kalma gibi oldukça zor kararlar almak durumunda olabileceği belirtilmiştir. Tüm bu stres faktörlerinin, anne duyarlılığını ve dolayısıyla da çocuğun güvenli bağlanmasını olumsuz yönde etkilemiş olabileceği ileri sürülmüştür.

Her iki çalışma (Byrne ve ark., 2010; Cassidy ve ark., 2010) da dezavantajlı çocukların, orta SED'den gelen akranlarına benzer düzeyde güvenli bağlandığını göstermiştir. Araştırmacılar, elde edilen bu bulgunun uygulanan müdahale programından kaynaklanmış olabileceğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra, Cassidy ve arkadaşları (2010) çocuğun dışarıya, annesi dışındaki bir yetişkinin bakımına gönderilmemesi ve annesiyle birlikte kalmasına izin verilmesinin bile güvensiz bağlanma riskini azaltma potansiyeline sahip olan basit bir müdahale olarak görülebileceğini belirtmiştir. Byrne ve arkadaşları (2010) ise anne ve çocuğun dışarıda deneyimlediği zorluklardan (ör. yoksulluk, şiddet uygulayan bir baba, annenin uyuşturucu maddeye ulaşabilmesi) uzak kalmasının ve kurumlardaki diğer mahkûm ve profesyonellerden destek almasının, annenin stresini azaltarak duyarlı bakım sağlamasını ve çocuğun güvenli bağlanmasını destekliyor olabileceğini vurgulamıştır.

Baradon ve arkadaşları (2008) da anne ve çocuğu alışkın oldukları çevreden ve bebeği diğer bağlanma figürlerinden koparan ceza infaz kurumlarının, onlara genellikle dışarıda ulaşamadıkları güvenlik, istikrarlı yaşam koşulları ve daha yüksek düzeyde etkileşime girme olanağı sunuyor olabileceğini belirtmiştir. Araştırmacılar, belirli rutin kuralların olduğu düzenli bir yaşam, diğer kadınların ve kurum personelinin desteği ve istismar edici partnerden uzaklaşma ile birlikte bazı kadın mahkûmların ceza infaz kurumunda gelişebileceğini ve iyi yönde değişebileceğini vurgulamıştır. Buna ek olarak, Poehlmann'ın (2005b) çalışması, tutuklu/hükümlü annelerinin yokluğunda tutarlı bir bakım verene sahip olan çocukların, temel bakım vereni ve bakım verme düzeni değişen akranlarından daha güvenli bağlandığını göstermiştir. Dolayısıyla, Baradon ve arkadaşlarının (2008) tartışmasıyla tutarlı olarak,

sosyoekonomik açıdan pek çok risk faktörüne maruz kalan çocukların tutarlı bir bakım verme ortamında daha güvenli bağlandığı gözlenmiştir. Özetle, hem Cassidy ve arkadaşlarının (2010) hem de Byrne ve arkadaşlarının (2010) elde ettiği bu yöndeki bulguların, müdahale programlarının yanı sıra, anne ve çocuğun birbirinden ayrılmamış olmasından ve dışarıdaki stres kaynaklarından görece arınmış, tutarlı bir ortamda yaşamasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Tutuklu/hükümlü annelerin yanında kalan çocukların tek bağlanma figürü olduğu ve annenin duyarlılık düzeyinin çocuğun bağlanma güvenliği açısından oldukça önemli olduğunun vurgulanmasına karşın mahkûm annelerin duyarlılığına dair bilinenler oldukça sınırlıdır. Cassidy ve arkadaşları (2010) annelerin müdahale programı sonrasındaki duyarlılık düzeyinin, SED’i düşük annelere benzer olduğunu göstermiştir. Ancak çalışma kapsamında annelerin duyarlılık düzeyi ile çocuğun bağlanması arasındaki ilişkiler ele alınmamıştır. Baradon ve arkadaşları (2008) çocuklarıyla birlikte kalan mahkûm annelerin duyarlılık düzeyini doğrudan değerlendirmemesine karşın, gerçekleştirilen görüşmeler sırasında annelerin, çocuklarına yönelik korku verici ve müdahaleci davranışlar sergileme eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Ancak ceza infaz kurumlarındaki annelerin duyarlılık düzeyi ile yanlarında kalan çocuklarının bağlanma güvenliği arasındaki ilişkileri doğrudan ele alan bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu doğrultuda bu çalışmada, tutuklu/hükümlü anneleriyle birlikte kalan çocukların güvenli bağlanma düzeyi ve anne ile çocuk arasındaki bağlanma aktarımının incelenmesi amaçlanmaktadır. Buna ek olarak, çocukların bağlanma güvenliğini açıklayan faktörlerin ayrıntılı olarak incelenmesi amacıyla, anne duyarlılığının, bağlanmanın nesiller arası aktarımındaki aracı rolü değerlendirilmiştir.

1.2.1. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Bağlanması Arasındaki İlişkide Düzenleyici Rol Oynayan Faktörler

Anne duyarlılığının çocuğun bağlanması üzerindeki rolünün, annenin bağlanma zihinsel modelleri ile çocuğun bağlanması arasındaki ilişkiye aracılık etmekten ibaret olmadığını, anne duyarlılığının annenin bağlanma zihinsel modellerinden bağımsız olarak çocuğun bağlanmasını açıkladığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır (ör. Atkinson ve ark., 2005; Pederson ve ark., 1998; Raval ve ark., 2001). Ancak anne duyarlılığı ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişkinin gücünün sınırlı olduğu da pek çok meta analiz çalışması tarafından ortaya konmaktadır (ör. Atkinson, Niccols ve ark., 2000, $r = .27$; De Wolff ve Van IJzendoorn, 1997, $r = .24$; Verhage ve ark., 2016, $r = .35$). Bu durumun, iki değişken arasındaki ilişkiyi etkileyen çocuğa (ör. mizaç) ve anneye (ör. stres) ilişkin düzenleyici faktörlerden kaynaklanıyor olabileceği (*moderator gap*) ileri sürülmüştür (derlemeler için bk. Fearon ve Belsky, 2016; Van IJzendoorn

ve Bakermans-Kranenburg, 2018). De Wolff ve Van IJzendoorn'un (1997) meta analiz çalışması, anne duyarlılığı ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişkinin özellikle dezavantajlı örneklerde ($r = .15$), risk altında olmayan gruplara ($r = .27$) kıyasla daha zayıf olduğunu göstermiştir. Araştırmacılar, sosyoekonomik açıdan stresli koşullar altında, bağlanma gelişiminin anne duyarlılığı gibi tek bir faktöre bağlı olmasının oldukça zor olduğunu vurgulamıştır. Buna ek olarak, dezavantajlı gruptaki annelerin deneyimlediği stres faktörlerinin, duyarlı bakım sağlama kapasitesini sınırlıyor olabileceği vurgulanmıştır.

Tutuklu/hükümlü annelerin duyarlılığı ve çocuklarının bağlanması arasındaki ilişkiyi düzenleyen faktörlerin anlaşılması, bu annelerin duyarlılığını destekleme yoluyla çocuklarının gelişimsel sonuçlarını iyileştirmeyi hedefleyen müdahale programlarının planlanması açısından önemlidir. Bu kapsamda, bu çalışmada da anne duyarlılığı ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişkide çocuğun mizacı ve annenin psikososyal uyumunun düzenleyici rolü incelenmiştir.

1.2.1.1. Çocuğun Mizacı

Doğuştan getirilen, biyolojik temelli bireysel farklılıkları ifade eden mizaç dikkat, aktivite ve duygulanım alanlarındaki tepkisellik ve öz düzenleme olarak tanımlanmaktadır (Nakagawa ve Sukigara, 2013; Rothbart, 2012). Erken dönemdeki davranışsal ve duygusal gelişimi şekillendiren mizacın, yetişkinlikteki kişilik özellikleri üzerinde de etkili olabileceği vurgulanmaktadır (Rothbart, 2012; Rothbart, Ahadi ve Evans, 2000; Zeanah ve Fox, 2004). Thomass ve Chess (1977, akt., Mervielde ve De Pauw, 2012) mizacı üç temel kategori içinde ele almıştır: Kolay (genellikle olumlu duygulanıma sahip, yeniliklere kolay alışan), zor (uyarıcılara yönelik tepkileri genellikle olumsuz, sık ağlayan, değişimi kabul etmekte zorlanan) ve yavaş alışan (aktivite düzeyi düşük, yoğun olmayan olumsuz duygular deneyimleyen).

Rothbart ve arkadaşlarının (Gartstein ve Rothbart, 2003; Rothbart, 2011; Rothbart, Ahadi, Hershey ve Fisher, 2001; Rothbart ve Bates, 2006) psikobiolojik modeli, tepkisellik ve öz kontrolü de ekleyerek mizaç tanımını fizyolojik ve motivasyonel faktörleri kapsayacak biçimde genişletmiştir. Araştırmacılar, bu yaklaşım kapsamında üç temel mizaç boyutu tanımlamıştır. Birinci boyut olan *dışadönüklük (surgency)*, aktivite düzeyinin ve olumlu duygulanımın yüksek olması ve ödüle hızla yaklaşma ile şekillenmektedir (Rothbart, 2011). Bu grup sıklıkla gülümseyen, utangaçlık düzeyi düşük, olumlu etkileşim düzeyi yüksek, genellikle mutlu çocuklardan oluşmaktadır. İkinci boyut olan *olumsuz duygulanım (negative affectivity)* korku, yeni deneyimlere yönelik stres, öfke, tepkisellik, mutsuzluk ve yatıştırılabilirliğin düşük olmasıyla tanımlanmaktadır. Son boyut olan *çaba gerektiren kontrol (effortful control)* ise

aktivitelerini, duygularını ve dikkatini kontrol etme becerisinin yanında algısal hassasiyet ve yoğunluğu düşük olan (sessiz ya da rutin) aktivitelerden keyif almayı içermektedir.

Bowlby (1958), bağlanma gelişimi sürecinde çocuğun pasif bir aktör olmadığını, kendi bağlanma sürecini aktif olarak yapılandırıldığını (ör. ağlayarak ya da gülümseyerek bakım vereni uyarma) vurgulamıştır. Bu görüşle tutarlı olarak pek çok çalışma, çocuğun mizacı ve anne duyarlılığının etkileşerek bağlanma güvenliğini belirlediğini göstermektedir (Crockenberg 1981; Klein Velderman ve ark., 2006; Luijk ve ark., 2011; Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2012). Diğer bir deyişle, ebeveynlik uygulamalarının çocuk gelişimi üzerindeki rolü tüm çocuklar için aynı değildir ve bu durumu ortaya çıkaran faktörlerden biri de çocukların sahip olduğu mizaç özellikleridir (Belsky, Hsieh ve Crnic, 1998; Sümer, 2012). Bu bakış açısıyla tutarlı olarak, evrimsel temellere dayanan *ayırıcı yatkınlık (differential susceptibility) hipotezi*, çocukların farklı biyolojik eğilimlerle doğduğunu ve sözü edilen biyolojik yatkınlıkların onların çevresel koşullardan etkilenme düzeyini belirlediğini vurgulamaktadır (Belsky, 1997a, 1997b, 2005; Belsky ve ark., 1998; Boyce ve Ellis, 2005; Roisman ve ark., 2012).

Yatkınlık faktörlerinin henüz tam olarak belirlenemediği vurgulansa da (Belsky, Bakermans-Kranenburg ve Van IJzendoorn, 2007) araştırma bulguları, zor mizaçlı çocukların çevresel koşulların etkilerine kolay mizaçlı akranlarına kıyasla daha açık olduğunu, diğer bir deyişle, zor mizacın sözü edilen biyolojik yatkınlık faktörlerinden biri olduğunu göstermektedir (Belsky ve ark., 2007; de Villiers, Lionetti ve Pluess, 2018; Pluess ve Belsky, 2013). Buna göre zor mizaçlı çocukların, olumsuz çevresel koşullardan (ör. duyarsız ebeveyn) kolay mizaçlı akranlarına kıyasla daha olumsuz yönde etkilendiği (*diathesis-stress*, Goldstein ve Naglieri, 2011; Heim ve Nemeroff, 1999) olumlu çevresel koşullar (ör. olumlu ana babalık davranışları) deneyimlediklerinde ise diğer akranlarından daha optimal gelişimsel sonuçlar sergilediği (*vantage sensitivity*, de Villiers ve ark., 2018; Pluess ve Belsky, 2013) vurgulanmaktadır. Örneğin, Yağmurlu ve Altan (2010), korkulu ve utangaç mizaca sahip olan çocukların, ebeveynleri duyarlı olduğunda, diğer akranlarından daha yüksek duygu düzenleme becerisi sergilediklerini, ancak duyarsız bir ebeveyne sahip olduklarında duygu düzenleme becerisi en düşük grubu oluşturduklarını gözlemiştir.

Çocukların bağlanma güvenliğini inceleyen pek çok çalışma da zor mizaçlı çocukların, duyarlı bir anneye sahip olduklarında kolay mizaçlı akranlarından daha güvenli bağlandığını, duyarlılık düzeyi düşük bir anneleri olduğunda ise diğerlerinden daha güvensiz bağlandığını göstermektedir (Conradt, Measelle ve Ablow, 2013; Gilissen, Koolstra, Van IJzendoorn,

Bakermans-Kranenburg ve Van der Veer, 2007; De Schipper, Oosterman ve Schuengel, 2012; Van den Boom, 1994; Xing, Zhou, Archer, Yue ve Wang, 2016). Örneğin, Klein Velderman ve arkadaşlarının (2006) müdahale çalışması, tepkisellik düzeyi yüksek olan zor mizaçlı çocukların, anne duyarlılığındaki olumlu değişimden en yüksek düzeyde faydalandığını ve müdahale sonunda en yüksek düzeyde güvenli bağlanan grubu oluşturduğunu göstermiştir. Ancak program sonunda anne duyarlılığında meydana gelen değişim, tepkisellik düzeyi düşük olanların bağlanma güvenliği üzerinde anlamlı bir etki yaratmamıştır.

Tutuklu/hükümlü annelerin çocuklarının mizacını doğrudan değerlendiren bir çalışmaya ulaşılammakla birlikte Poehlmann'ın (2005b) çalışması, ceza infaz kurumuna giren annesinden ayrılmış olan çocukların mizacı ile ilgili bilgi sağlamaktadır. Çalışma bulguları, anneden ayrılmayı üzüntüyle karşılayan çocukların, öfkeli tepkiler verenlere kıyasla annenin yokluğundaki temel bakım verene güvenli bağlanma düzeyinin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Araştırmacı, annesinden ayrılmaya karşı üzüntü belirtileri sergileyen çocukların, bakım verenin çocuğa yönelik duyarlı ve koruyucu davranışlar sergilemesini teşvik ederek daha güvenli bağlanmış olabileceğini vurgulamıştır. Annenin ceza infaz kurumuna girişi, anneler için olduğu kadar, çocuklar için de stres verici bir deneyimdir ve bu stresle baş etme konusunda zorluk yaşayan çocuklar, annelerinin yokluğunda kendilerine bakan kişiyle güvenli ilişkiler kuramamaktadır. Poehlmann'ın (2005b) çalışmasında, bakım verme uygulamaları ve çocuğun mizacının etkileşiminin çocuğun bağlanması üzerindeki rolü incelenememiştir.

Annesiyle birlikte ceza infaz kurumlarında kalan çocukların mizacının ele alındığı herhangi bir çalışmaya ulaşılammıştır. Anaraki ve Boostani'nin (2014) çalışmasında çocuğun mizacı doğrudan değerlendirilmemiş olmasına karşın anneler, tepkisel bir çocuğun diğer mahkûmlar tarafından daha fazla eleştirildiğini belirtmiştir. Anneler ve çocuklarının diğer tutuklu/hükümlüler ile ortak bir alanda yaşadığı dikkate alındığında, çocuğun duygu ve davranışlarını kontrol etme kapasitesinin sınırlı olması, diğer mahkûmların tepkisini çekerek annenin ve çocuğun kurumda geçirdiği süreyi zorlaştırabilir. Bu doğrultuda tez çalışmasında, çocuğun duygularını ve davranışlarını kontrol etme kapasitesini ifade eden *olumsuz duygulanım* ve *çaba gerektiren kontrol* mizaç boyutlarının, anne duyarlılığı ile çocuğun bağlanması arasındaki ilişkide düzenleyici rolü incelenmiştir.

1.2.1.2. Annenin Psikososyal Uyum

Ebeveynin deneyimlediği bireysel (ör. depresyon) ve bağlamsal (ör. sosyal destek ağının sınırlı olması) zorlukların, bakım verme davranışları aracılığıyla çocuğun sosyoduygusal gelişimi üzerinde rol oynadığı gözlenmektedir (Belsky, 1984; Cox, Owen, Lewis ve Henderson, 1989;

Dearing, McCartney ve Taylor, 2006; Greenberg, Lengua, Coie ve Pinderhughes, 1999). Örneğin, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bireylerin katıldığı bir çalışma, çevresel risk faktörlerinin (aile birliğinin bozulması ve ekonomik kaynakların yetersizliği) annenin stres düzeyinin artması ve duyarlılık düzeyinin azalması aracılığıyla çocuğun psikososyal işlevselliğini (ör. sosyal yeterlik, saldırgan davranış) olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir (Whittaker, Harden, See, Meisch ve Westbrook, 2011). Bu doğrultuda, anne duyarlılığının bağlamsal ve ebeveyne ilişkin risk faktörlerine karşı çocuğun psikososyal işlevselliğini destekleyen bir niteliğe sahip olduğu vurgulanmıştır.

Tutuklu/hükümlü annenin duygusal ve bağlamsal zorluklara maruz kalmasının yanı sıra yanında kalan çocuğuna bakım vermek zorunda olduğu dikkate alındığında, annenin psikososyal uyumunun, duyarlılık düzeyi ve çocuğun bağlanma güvenliği arasındaki ilişkide önemli bir rol oynuyor olabileceği düşünülmektedir. Bu noktadan hareketle, bu çalışma kapsamında annenin psikososyal uyumunun, anne duyarlılığı ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişkide düzenleyici rolü incelenmektedir. Fedock (2017) ceza infaz kurumlarındaki kadınların psikolojik uyumunun, kişiler arası ilişkiler (ör. sosyal destek) ve bireysel faktörleri (ör. depresyon düzeyi) kapsayan süreçlere bağlı olduğunu vurgulamıştır. Buna ek olarak, annelerin psikolojik işlevselliğine odaklanan çalışmaların, ebeveynlik stresini de psikolojik uyumun göstergeleri arasında ele aldığı gözlenmektedir (Diener, Nievar ve Wright, 2003; Grau ve ark., 2017; Tietjen ve Bradley, 1985). Bu kapsamda bu çalışmada da annenin psikolojik belirti düzeyi, ceza infaz kurumu dışındaki çocuklarına yönelik stres düzeyi, kurum dışındaki çocuklarının temel bakım verenine yönelik duyguları, algılanan sosyal destek ve bu destekten memnun olma düzeyi psikososyal uyumunun göstergeleri olarak ele alınmıştır.

1.2.1.2.1. Annenin Kurum Dışındaki Çocuğuna İlişkin Stresi ve Onun Temel Bakım Verenine Yönelik Duyguları

Anne ve çocuğu arasındaki ilişki, yalnızca çocuk için değil aynı zamanda annenin psikolojik iyi oluşu açısından da oldukça önemlidir. Çocuğun yaşı kaç olursa olsun çocuklarının nerede olduğu, sağlığı, güvenliği, rahatı ve eğitim olanaklarına dair bilgi sahibi olamamak, onların hayatına yeterince dâhil olamamak bu anneler için ceza infaz kurumu deneyiminin en zorlayıcı yanındır (Covington, 1998; Gilham, 2012; Greene ve ark., 2000; Poehlmann, 2005a). Çocuklarından ayrılmak zorunda kalan anneler, ceza infaz kurumlarında buldukları süre içinde kurum dışındaki çocuklarıyla tutarlı ve yakın bir ilişki kuramamaktadır (Glaze ve Maruschak, 2008). Ceza infaz kurumunun türü, güvenlik düzeyi, çocuk yanlısı olmayan politika ve kuralları, çocuğun yaşadığı yere uzaklığı, kuruma ulaşımın maliyeti gibi faktörlerin çocuğun annesini ziyaret etme sıklığını azalttığı bildirilmektedir (Casey-Acevedo, Baskken ve Karle,

2004; Poehlmann-Tynan ve Arditti, 2018; Thompson ve Loper, 2005). Ziyaretleri zorlaştıran bu faktörler doğrultusunda, annelerin yalnızca küçük bir kısmı çocuklarının kendilerini bir ay içinde en az bir kez ziyaret ettiğini (Hanlon ve ark., 2005; Mignon ve Ransford, 2012), yarısından çoğu ise ceza infaz kurumlarında kaldıkları süre boyunca çocuklarını göremediklerini bildirmiştir (Glaze ve Maruschak, 2008). Çocukları tarafından sık ziyaret edilmemelerine ek olarak bu ziyaretleri çevreleyen koşullar da anneler üzerinde stres yaratmaktadır. Houck ve Loper (2002), ziyareti bekleyiş, çocuklar, bakım verenleri, diğer mahkûmlar ve kurum personelinin davranışları, ziyaretin süresi, bittiğinde ya da çocuklarının gidişini izlerken nasıl hissedeceğine ilişkin kaygılarının ziyaret sürecinin anne üzerinde yarattığı stresin temel nedenlerinden olduğunu gözlemiştir. Söz konusu çalışma annelerin, çocukların ziyaretine yönelik stres düzeyinin, depresyon ve kaygı düzeyi ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir.

Çocuklarının ziyaretlerinin sıklığı ve bu ziyaretlere ilişkin diğer faktörlerin kadın mahkûmlar için önemli bir stres kaynağı olduğunu gösteren bu bulgularla tutarlı olarak Poehlmann (2005a), çocukları tarafından daha az ziyaret edilen annelerin depresif belirtilerinin daha yüksek olduğunu gözlemiştir. Gerçekleştirilen boylamsal bir çalışmada, çocuğu olan ve olmayan kadın mahkûmların depresyon düzeyinin oldukça benzer olmasına karşın; anne olmayanların kaygı düzeyinin ceza infaz kurumuna girdikten sonraki altı ay içinde azaldığı ancak annelerin kaygı düzeyinin zaman içinde anlamlı olarak değişmediği gözlenmiştir (Fogel ve Martin, 1992). Buna ek olarak, diğerlerinin aksine anne olan katılımcıların büyük çoğunluğu ailelerinden ayrılmanın ceza infaz kurumunda deneyimledikleri en büyük zorluk olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda, araştırmacılara göre iki grup arasında gözlenen bu farklılıkların olası nedenlerinden en belirgin olanı, annelerin çocuklarından ayrılmak zorunda kalmış olmalarıdır.

Ceza infaz kurumu dışındaki çocuğunun bakım vereni ile çatışmalı ilişkilere sahip olması, annenin stres düzeyini arttıracı bir faktörlerden biridir (Bloom ve Steinhart, 1993; Bruns, 2006; Mignon ve Ransford, 2012). Annenin ceza infaz kurumunda olduğu süre içinde çocuğuyla iletişiminin ve dolayısıyla da ziyaretlerin düzenlenmesi, çocuğun bakım vereninin temel sorumluluklarından biridir (Poehlmann-Tynan ve Arditti, 2018). Ancak çocuğu ziyarete getiren bakım veren de çocuğun uygun olmayan davranışları nedeniyle ziyaretin sonlandırılma tehlikesinden dolayı çocuğu kontrol etmek zorunda hissettiği için stres yaşayabilir. Bağlamsal olarak pek çok kısıtlılık barındıran bu ziyaretlerin çocuk için duygusal olarak yıpratıcı ve stres verici olması, bakım verenin bu ziyaretlerin sıklığını azaltmasına neden olabilir (Shlafer ve Poehlmann, 2010). Bu doğrultuda, annelere göre çocukları tarafından sık ziyaret edilmemelerinin nedenlerinden biri bakım verenin çocuğunun ziyaretini engellemesidir

(Bloom ve Steinhart, 1993; Bruns, 2006). Bazı anneler çocuklarının bakım vereninin, çocukları ve kendilerinin ihtiyaçlarına karşı duyarsız olduğunu, kendileri ve çocukları arasındaki ilişkiyi güçlendirmek için hiçbir şey yapmadığını, onlar yüzünden çocuklarıyla iletişimlerinin koptuğunu bildirmiştir (Mignon ve Ransford, 2012). Buna ek olarak, özellikle bakım verenle aralarında çatışmalı bir ilişki olduğunda, bakım verenin çocuğun annesini ziyaretini engelleyebildiğini belirtmişlerdir (Bloom ve Steinhart, 1993; Bruns, 2006; Poehlmann, 2005a). Annenin kurum dışındaki çocuğunun bakım vereni ile olumlu ilişkilere sahip olması, çocuğu ile düzenli olarak iletişim hâlinde olabilmemesinin tek yolu gibi görünmektedir (Christian, 2009; Loper ve Clarke, 2013; McHale, Salman, Strozier ve Cecil, 2013).

Annenin stres düzeyinin, çocuğuna yönelik olumlu duygulanım düzeyi ve ebeveynlik uygulamalarının niteliği ile negatif yönde ilişkili olduğu gözlenmektedir (Belsky, Crnic ve Woodworth, 1995; Crnic, Gaze ve Hoffman, 2005; Crnic ve Low, 2002). Yavuz, Selçuk, Çorapçı ve Aksan (2017), annenin ebeveynlik stresinin, çocuğuna yönelik olumsuz kontrol uygulamalarının artması, sıcaklık düzeyinin ise azalmasıyla ilişkili olduğunu gözlemiştir. Bununla tutarlı olarak, annenin stresinin duyarlılık düzeyinin azalması aracılığıyla çocuğunun güvensiz bağlanmasını açıkladığı gözlenmektedir (meta analiz için bk. Atkinson, Paglia ve ark., 2000). Boylamsal bir çalışmada, 12. ayda güvenli bağlanmış olmasına rağmen 18. ayda kaygılı bağlandığı gözlenen çocukların annelerinin, iki ölçüm arasında daha fazla stresli yaşam olayı deneyimlediği gözlenmiştir (Vaughn, Egeland, Sroufe ve Waters, 1979). Bir başka çalışmada ise annelerin ekonomik ve ilişkisel stresinin, olumsuz ebeveynlik uygulamaları aracılığıyla, çocuklarının güvensiz bağlanmasını yordadığı bildirilmiştir (Coyle ve ark., 2002). Bu kapsamda, bu tez çalışmasında, annenin kurum dışındaki çocuğuna ilişkin stres düzeyi ve onun temel bakım verenine yönelik duyguları, psikososyal uyumunun göstergeleri arasında ele alınmıştır.

1.2.1.2.2. Annenin Sosyal Destek Algısı

Sosyal destek, güvenilebileceğimiz, bize değer verdiğini ve bizi sevdiğini bildiğimiz insanlar tarafından sağlanan yardım, empati ve anlayış olarak tanımlanmaktadır (Campbell ve Stanton, 2019; Crnic ve ark., 1983; Sarason, Levine, Basham ve Sarason, 1983). Ebeveynin sosyal desteğinin, bakım verme davranışlarını hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkileyebileceği vurgulanmaktadır (Belsky, 1984). Örneğin, destekleyici yakın ilişkilere sahip olan ebeveynlerin, diğerlerinden etkili tavsiyeler alması ebeveynlik uygulamalarını doğrudan desteklerken, partnerinin anneye sevildiğini hissettirmesi doğrudan ebeveynliği hedef almasa da annenin psikolojik iyi oluşunu destekleyerek dolaylı yoldan ebeveynlik davranışlarını etkileyebilir. Sosyal desteğin düşük olması ise annenin psikolojik işlevselliğini bozarak olumlu ebeveynlik davranışları sergilemesini engelleyebileceği, dolayısıyla da bu annelerin çocukları için

psikolojik olarak daha az ulaşılabilir olabileceği vurgulanmıştır. Bununla tutarlı olarak, destekleyici sosyal ilişkilere sahip olan, psikolojik işlevselliği yüksek ebeveynlerin daha duyarlı bakım verme davranışları sergilediği dolayısıyla da çocuklarının daha güvenli bağlandığı gözlenmektedir (meta analiz için bk. Atkinson, Paglia ve ark., 2000; Crockenberg, 1981; Durrett, Otaki ve Richards, 1984; Sroufe, 1985).

Düşük sosyoekonomik düzeyden anne ve çocuklarıyla gerçekleştirilen bir müdahale çalışmasında, doğum öncesi dönemden başlayarak çocuk bir yaşını doldurana kadar annelere hamilelik ve bebek bakımı konusunda bilgi veren, anneliğe geçiş süreci açısından destek olan bir ebeveyn koçu görevlendirilmiştir (Jacobson ve Frye, 1991). Bu koçlar tüm müdahale boyunca ayda bir kez anneyi ziyaret etmiş ve anneye, değişen yaşam koşullarına uyum sağlama açısından rehberlik etmiş, empati göstermiş ve sosyal destek sağlamıştır. Müdahale sonunda sosyal destek sağlanan annelerin çocuklarının sosyal destek sağlanmayan annelerin çocuklarına kıyasla daha güvenli bağlandığı gözlenmiştir. Araştırmacılar, özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı gruplarda, annenin sosyal destek algısının çocuğun gelişimsel sonuçları üzerinde daha güçlü etkilere sahip olabileceğini vurgulamıştır (ayrıca bk. Graham ve Easterbrooks, 2000; Grau ve ark., 2017). Ulaşılabilirdiği kadarıyla, tutuklu/hükümlü annelerin sosyal destek algısını, anne duyarlılığı ve çocuğun bağlanma güvenliği kapsamında ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmada, annenin algıladığı sosyal destek ve bu destekten memnun olma düzeyi, psikososyal uyumunun göstergeleri arasında ele alınmıştır.

1.2.1.2.3. Annenin Psikolojik Belirti Düzeyi

Belsky ve Jaffe'nin (2006) kapsamlı incelemesinde, depresif belirtileri yüksek olan ebeveynin, çocuğuna yönelik bilişsel değerlendirmelerinin ve çocuğuyla etkileşimlerinin daha olumsuz nitelikte olduğu vurgulanmıştır. Annenin psikolojik belirtileri yüksek olduğunda, çocuğuyla olumlu duygulanımların eşlik ettiği, duyarlı etkileşimler kurma düzeyinin azaldığı; tersine çocuğuna yönelik olumsuz, reddedici ve müdahaleci davranışlarının arttığını gösteren araştırma bulguları mevcuttur (Campbell, Cohn ve Meyers, 1995; derleme için bk. Fearon ve Belsky, 2016; meta analiz için bk. Lovejoy, Graczyk, O'Hare ve Neuman, 2002; Mills-Koonce ve ark., 2011). Örneğin, Lyons-Ruth ve arkadaşlarının (1997) boylamsal çalışmasına göre annenin depresif belirtileri, çocuğun yaşamının ilk 5 yılı boyunca sergilediği içselleştirme problemlerinin en güçlü yordayıcısıdır. Araştırma sonuçları, bu bulgunun hem anne hem de öğretmen bildirimine dayanan içselleştirme ölçümleri için geçerli olduğunu göstermiştir.

Psikolojik belirti düzeyi yüksek olan annelerin, çocuklarıyla etkileşimlerinin olumsuz nitelikte olmasına paralel olarak, çocuklarının da daha güvensiz bağlanma eğiliminde olduğu

gözlenmektedir (ör. Mangelsdorf, McHale, Diener, Goldstein ve Lehn, 2000; Radke-Yarrow, Cummings, Kuczynski ve Chapman, 1985; Tarabulsky ve ark., 2005; meta analiz için bk. Van IJzendoorn, Goldberg, Kroonenberg ve Frenkel, 1992). Waters, Merrick ve arkadaşlarının (2000) boylamsal çalışması, ruh sağlığı problemleri yaşayan bir ebeveyne sahip olmanın, bebeklikteki güvenli bağlanmanın sürdürülememesine neden bir risk faktörü olduğunu göstermiştir. Güvenli bağlanma ortamı yaratabilmek ve bebeğin ihtiyaçlarına duyarlı olabilmek için öncelikle annenin kendisini iyi hissetmesi gerektiği vurgulanmıştır. Benzer şekilde, Atkinson, Paglia ve arkadaşlarının (2000) meta analiz çalışması, annenin depresyon düzeyi ile çocuğun güvensiz bağlanması arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Araştırmacılar, depresyondaki annenin psikolojik ve fiziksel olarak ulaşılabilir olmamasının, çocuğun temel bakım vereninin erişilebilir olabileceğine ve duyarlı bakım sağlayabileceğine ilişkin beklentilerini etkileyerek bağlanma güvenliği üzerinde olumsuz rol oynayabileceğini öne sürmüştür.

Ceza infaz kurumlarındaki annelerin, erken gelişim yıllarında aile içi şiddete tanık olma, fiziksel ya da cinsel istismara maruz kalma oranının yüksek olduğu bildirilmektedir (Greene ve ark., 2000; Hanlon ve ark., 2005; Johnson ve Waldfogel, 2004; Martin ve ark., 1995). Erken dönem ihmal ve istismarının, yetişkinlikteki psikopatolojiyi yordamasıyla (ör. Frodi ve ark., 2001; Luntz ve Widom, 1994) tutarlı olarak, tutuklu/hükümlü annelerin de ruh sağlığı problemleri yaşama açısından risk altında olduğu vurgulanmaktadır (Fogel ve Martin, 1992; Poehlmann, 2005a). Ceza infaz kurumundaki kadınlarla gerçekleştirilen bir çalışmada, katılımcıların düşmanlık düzeyinin, zaman içinde anlamlı olarak değişmediği, diğer belirti düzeylerinin ise (anksiyete/kaygı, olumsuz benlik, depresyon, somatizasyon) zamanla azaldığı gözlenmiştir (Islam-Zwart, Vik ve Rawlins, 2007). Araştırmacılara göre düşmanlık düzeyinin zaman içinde azalmaması, psikolojik işlevselliği düşük olan tutuklu/hükümlü kadınların antisosyal davranış sergileme ve kendilerine zarar verme eğilimine işaret etmektedir. Dolayısıyla, tutuklu/hükümlü annelerin psikolojik belirtilerinin, yanlarındaki çocuklarına yönelik ebeveynlik uygulamalarının niteliği ve çocuğun gelişimsel sonuçları arasındaki ilişkide rol oynuyor olabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada, annenin psikolojik belirti düzeyi, psikosozyal uyuma işaret eden faktörlerden biri olarak ele alınmıştır.

1.3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Ebeveynin ceza infaz kurumuna girmesi, çocuğun ebeveyn ile ilişkilerinin kesintiye uğramasına dolayısıyla da güvensiz bağlanma eğiliminin artmasına neden olmaktadır (ör. Poehlmann, 2005b). Tutuklu/hükümlü bir ebeveyne sahip olmanın çocuğun iyi oluşu üzerindeki rolü sıklıkla bağlanma kuramı çerçevesinde ele alınmasına rağmen ölçme yöntemlerinin yüksek risk

altındaki bireylere uygulanmasına ilişkin zorluklar, zaman kısıtlaması, örneklem grubuna ulaşımın zorluğu gibi nedenlerden dolayı bu çocukların bağlanma güvenliğini değerlendiren çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır (Poehlmann-Tynan ve Arditti, 2018). Tutuklu/hükümlü annelerin ceza infaz kurumlarında kendileriyle birlikte kalan çocuklarının bağlanma güvenliğini doğrudan ele alan iki çalışmaya ulaşılmakla birlikte (ör. Byrne ve ark., 2010; Cassidy ve ark., 2010) bu çocukların bağlanma güvenliğini açıklayan çocuğa, anneye ve bağlama ilişkin faktörlerin kapsamlı olarak değerlendirilmediği gözlenmiştir. Bağlanma güvenliğinin yaşam boyunca kurulan yakın ilişkiler, kişinin benliğine ilişkin anlayışı ve psikopatoloji riskine dair doğurguları dikkate alındığında (derleme çalışmaları için bk. Fallon ve ark., 2018; Thompson, 2016; Zeanah ve ark., 1997), bu çocukların bağlanma güvenliğini açıklayan faktörlerin incelenmesi, güvenli bağlanmayı desteklemeye yönelik programların planlanması ve var olan uygulamaların güncellenmesi açısından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda, araştırmanın **ilk amacı**, annesiyle birlikte ceza infaz kurumlarında kalan çocukların bağlanma temsillerinin incelenmesidir.

Main ve arkadaşlarından (1985) başlayarak pek çok çalışma, çocukların bağlanma güvenliğinin en temel belirleyicilerinden birinin, temel bakım verenin bağlanma zihinsel modelleri olduğunu göstermiştir (inceleme çalışması için bk. Waters ve Roisman, 2019). Daha önce de söz edildiği gibi risk altındaki gruplarda bağlanmanın nesiller arası aktarımının daha ayrıntılı olarak incelenmesi gerektiği tartışılmaktadır (Verhage ve ark., 2016, 2018; Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2018). Bu doğrultuda, bu araştırmanın **ikinci amacı** tutuklu/hükümlü anneler ve çocuklarının bağlanması arasındaki ilişkilerin incelenmesini içermektedir.

Bağlanmanın nesiller arası aktarımına odaklanan pek çok çalışma, anne duyarlılığının anne ve çocuğunun bağlanması arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini göstermektedir. Ancak stresli koşullarda annelerin bağlanma güvenliği ile duyarlılığı arasındaki ilişkinin zayıfladığı ve anne duyarlılığının bu aktarıma aracılık etmeme eğiliminde olduğu vurgulanmaktadır (ör. Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2018). Bu kapsamda bu tez çalışmasının **üçüncü amacı**, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı koşullardan gelen ve ceza infaz kurumu ortamında çocuğuna yalnız başına bakım veren annelerin duyarlılığının bağlanmanın nesiller arası aktarımındaki aracı rolünün incelenmesidir.

Risk altındaki ergen anneler ve çocuklarıyla gerçekleştirilen bir çalışmada, çevresel risk faktörleri kontrol edildiğinde, annenin bağlanma güvenliğinin çocuğun bağlanması üzerindeki rolü anlamlılığını kaybetmesine rağmen anne duyarlılığının çocuğun bağlanma güvenliğini anlamlı olarak yordamaya devam ettiği gözlenmiştir (Tarabulsky ve ark., 2005). Dolayısıyla,

anne duyarlılığı ile çocuğun bağlanma güvenliği arasındaki güçlü ilişkiyi düzenleyen mekanizmaların incelenmesi bu araştırmanın **dördüncü ve son amacını** oluşturmaktadır. İncelenen düzenleyici değişkenler aşağıda yer almaktadır.

- ✓ Anne duyarlılığı ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişkide düzenleyici rolü incelenen ilk değişken, **çocuğun mizacıdır**. Araştırmada çocuğun mizacının 2 boyutu ele alınmıştır: Olumsuz duygulanım ve çaba gerektiren kontrol.
- ✓ Anne duyarlılığı ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişkiyi düzenlediği düşünülen ikinci ve son değişken **annenin psikososyal uyumudur**. Annenin psikososyal uyumu; kurum dışındaki çocuğuna yönelik stresi, onun kendisinin yokluğundaki temel bakım verenine yönelik duyguları, algıladığı sosyal destek ve bu destekten memnun olma düzeyi ve psikolojik belirti düzeyini temsil etmektedir.

2. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölüm, Ön Çalışma ve Asıl Çalışma olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. İlk olarak, bu çalışma kapsamında Türkiye örneklemine uyarlanan ölçme araçları için gerçekleştirilen ön çalışmadan söz edilmiştir. Asıl çalışmada ise katılımcıların özellikleri, veri toplama araçlarının psikometrik özellikleri ve son olarak araştırmanın yürütülmesi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

2.1. ÖN ÇALIŞMA

Araştırmada annelerin sosyal destek algısı, ceza infaz kurumu dışındaki çocuklarına dair deneyimledikleri stres düzeyi ve ceza infaz kurumu dışındaki çocuklarının temel bakım verenlerine yönelik duygularını değerlendirmede kullanılan ölçme araçları Türkiye örnekleminde ilk kez bu tez çalışması kapsamında kullanılmış ve psikometrik özellikleri bu çalışma kapsamında sınanmıştır. Sözü edilen ölçekler ilk olarak Türkçeye çevrilmiş, ardından ölçeklerin orijinal maddeleri ve çevirileri iyi düzeyde İngilizce bilen; biri Gelişim Psikolojisi doktorasına sahip diğeri ise aynı alanda doktora eğitimine devam etmekte olan iki araştırmacı tarafından incelenmiştir. Sözü edilen uzmanların önerileri doğrultusunda düzenlenen ölçek maddeleri İngilizce Mütercim Tercümanlık Bölümü öğretim üyelerinden biri tarafından gözden geçirilmiştir. Son olarak, ölçekler üzerinde gerekli değişiklikler ve düzenlemeler yapılmış ve ölçme araçları ön çalışma için hazır hâle getirilmiştir.

Bu tez çalışmasının örneklemini tutuklu/hükümlü annelerden oluştuğu için ön çalışmada da asıl çalışmanın örneklemini en iyi temsil edebilecek katılımcılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bunun için SED’i düşük olan yerleşim yerlerindeki siyasi partilerin kadın kolları ve yetişkin kadınların okuma yazma öğrenmesi amacıyla Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) tarafından gerçekleştirilen “AÇEV’de Oku Yaz Kursu” öğretmenleriyle iletişime geçilmiştir. SED ve eğitim düzeyi açısından araştırmanın hedef grubuna benzer özellikler sergileyen toplam 6 anne ($Ort_{yaş} = 39.50$, $S = 12.03$, $Ranj = 29-63$) ile ön çalışma kapsamında görüşülmüştür. Bu annelerden ikisi okuma yazma bilmemektedir, ikisi okuma yazma bildiği halde herhangi bir okuldan mezun olmamıştır ve diğeri ikisi ise ilkokul mezunudur. Katılımcılardan biri uyuşturucu ticareti yapmak suçundan iki yıl ceza infaz kurumunda bulunmuş eski bir mahkûmdur. Çalışma kapsamında uyarlanan ölçekler katılımcılara bireysel görüşme ile uygulanmış, kendilerinden Türkçe açısından anlaşılır ve yeterince açık olmadığını düşündükleri ifadeleri belirtmeleri

istenmiş ve bu tür ifadelerle ilgili önerileri sorulmuştur. Katılımcıların geribildirimleri doğrultusunda ölçeklere son hâli verilmiştir.

2.2. ASIL ÇALIŞMA

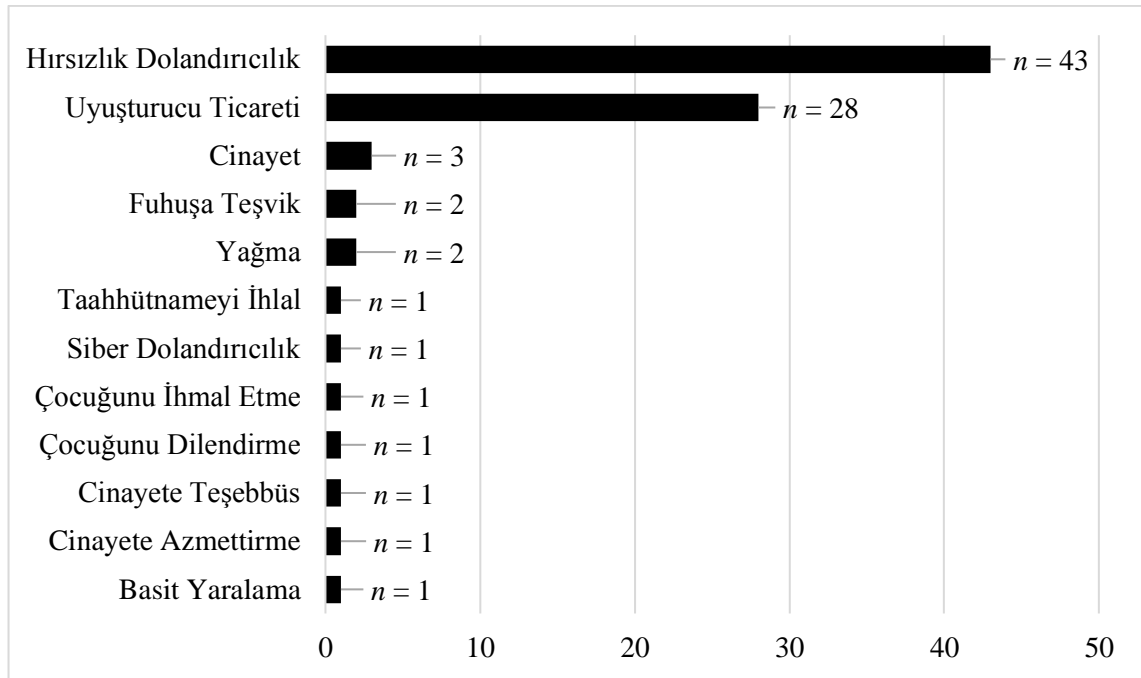
2.2.1. Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini ceza infaz kurumlarındaki 85 tutuklu/hükümlü anne ($Ort_{yaş} = 30.19$, $S = 6.30$, $Ranj = 20-57$) ve yanlarında kalan 11-43 ay aralığındaki ($Ort = 25.39$, $S = 8.31$) çocukları oluşturmaktadır. Çocukların %56.5'i erkek ($Ort_{ay} = 24.35$, $S = 8.00$), %43.5'i ise kızdır ($Ort_{ay} = 26.73$, $S = 8.76$). Anneler ve çocukları ortalama 10.16 aydır ($S = 9.83$, $Ranj = 1-42$) cezaevinde bulunmaktadır. Çocukların babalarının ortalama yaşı 32.66'dır ($S = 7.68$). Katılımcı annelerin ortalama evlilik süresi 10.63 yıldır ($S = 6.46$, $Ranj = 2-38$). Katılımcıların çoğunluğu resmi nikâhlı (%67.1) bireylerden oluşurken, bir kısmı yalnızca dini nikâhlı (%23.5), küçük bir kısmı ise eşinden ayrılmış, eşini kaybetmiş ya da hiç evlenmemiş (%8.3) annelerden oluşmaktadır. Katılımcı anneler, çocukların babaları, annelerin kendi anne ve babalarının eğitim düzeyine dair ayrıntılı bilgiye Tablo 1'den ulaşılabilir.

Tablo 1. Katılımcı Anneler, Katılımcı Çocukların Babaları, Katılımcı Annelerin Anne ve Babalarının Eğitim Düzeyleri

	Katılımcı Anneler	Çocukların Babaları	Katılımcıların Anneleri	Katılımcıların Babaları
	<i>n</i> (%)	<i>n</i> (%)	<i>n</i> (%)	<i>n</i> (%)
Okur Yazar Olmayan	36 (42.4)	10 (11.8)	60 (70.6)	32 (37.6)
Okur Yazar	18 (21.2)	17 (20.0)	6 (7.1)	16 (18.8)
İlkokul Mezunu	12 (14.1)	35 (41.2)	13 (15.3)	21 (24.7)
Ortaokul Mezunu	10 (11.8)	7 (8.2)	2 (2.4)	5 (5.9)
Lise Mezunu	6 (7.1)	11 (12.9)	—	2 (2.4)
Üniversite ve Üstü	2 (2.4)	3 (3.5)	1 (1.2)	2 (2.4)
Bilinmiyor	1 (1.2)	2 (2.4)	3 (3.5)	7 (8.2)

Katılımcı annelerin 65'i (%76.5) hüküm giymiş, 19'unun (%22.4) ise yargılanma süreci devam etmektedir. Çoğunluğu ($n = 51$, %60) daha önce de ceza infaz kurumlarına girip çıkmıştır. Babaların da %37.6'sı ($n = 32$) veri toplama aşamasında ceza infaz kurumlarında bulunmaktayken %58.8'i ($n = 50$) en az bir kez cezaevine girmiştir. Annelerin suç türlerine göre dağılımı Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Katılımcıların Suç Türlerine Göre Dağılımı ($n = 85$)

Örneklemin %54.1'i ($n = 46$) hiç çalışmamış ev hanımlarından oluşmaktadır. Çalışmış olanların büyük çoğunluğu bir dönem (genellikle evlenmeden önce) garsonluk, tekstil işçiliği gibi işler yapmıştır. Ceza infaz kurumlarına girdiği sırada çalışıyor olan anneler ise genellikle esnaf olan eşlerine yardım etmek gibi işler yapmaktadır. Çocukların babaları da çoğunlukla araba alıp satma, inşaatçılık, mevsimlik işçilik, hurdacılık, kâğıt toplayıcılığı ya da seyyar satıcılık gibi sürekli olmayan işlerden kazanç sağlamaktadır. Annelerin 9'u (%10.6) eşlerinin hiçbir zaman çalışmadığını, evi kendilerinin ya da diğer yakınlarının (genellikle eşlerinin anne babasının) geçindirdiğini bildirmiştir.

Örnekleme yer alan annelerin 72'sinin (%84.7) ceza infaz kurumu dışında, 18 yaşının altında en az bir çocuğu bulunmaktadır ve ortalama çocuk sayısı 3'ün üzerindedir ($Ort = 3.39$, $S = 1.88$). Annenin tutuklu/hükümlü olarak ceza infaz kurumlarında bulunduğu süre içinde çocuklarına bakan kişiler farklılık göstermektedir. Dışarıda çocuğu olan 21 annenin çocuklarına (%24.7) kayınvalideleri bakarken, 15 annenin çocuklarına (%17.7) çocukların babaları, 8 annenin çocuklarına ise (%9.4) çocukların anneanneleri bakmaktadır. Az sayıda annenin ($n = 3$, %3.6) çocukları yetiştirme yurtlarında kalmaktadır. Geriye kalan annelerin çocuklarının ise düzenli bir bakım vereni bulunmamaktadır. Bu çocuklar büyük kardeş ya da teyze, hala, amca gibi diğer akrabalar tarafından bakılmakta ve bakım verenleri sürekli değişmektedir.

Veri toplama çalışmaları, 8 farklı ceza infaz kurumunda yürütülmüştür: Ankara ($n = 26$), Kocaeli ($n = 11$), İstanbul ($n = 12$), İzmir ($n = 10$), Antalya ($n = 8$), Adana ($n = 8$), Gebze ($n = 6$) ve Eskişehir ($n = 4$). Çalışma kapsamında görüşülen katılımcıların 66'sı (%77.6) kapalı (Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya, Gebze ve Eskişehir) ceza infaz kurumlarında 19'u (%22.4) ise açık (Kocaeli ve Adana) ceza infaz kurumlarında bulunmaktadır. Açık ve kapalı ceza infaz kurumlarının özellikleri İşlem kısmında daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2.2.2. Veri Toplama Araçları

Bu bölümde, çalışmada kullanılan ölçme araçlarının psikometrik özellikleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ölçeklerin faktör analizine uygunluğu ve örneklem büyüklüğünün bu analizler için yeterli olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ile değerlendirilmiştir. Bütün ölçeklerin *KMO* değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu gözlenmiştir (Field, 2009). Faktör analizlerinin ardından gerçekleştirilen iç tutarlık analizlerinde, madde-toplam test korelasyonları .3'ün altında olan maddeler analizlere dâhil edilmemiştir (Field, 2009).

2.2.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Tutuklu/hükümlü annelerin (ör. doğum tarihi, eğitim düzeyi, medeni durumu, çalışma durumu) ve çocuklarının (ör. doğum tarihi, cinsiyeti) demografik özelliklerine ilişkin soruların yer aldığı bir formdur. Bunun yanı sıra annelerin ceza infaz kurumu deneyimine dair sorular (ör. hangi suçtan dolayı ve ne zamandır ceza infaz kurumunda oldukları, suç geçmişleri) yer almaktadır.

2.2.2.2. Annenin Bağlanması

Annelerin, bağlanma yaşantılarıyla ilgili zihinsel senaryolarını değerlendirmek amacıyla Güvenli Yer Senaryoları Testi (GYST) kullanılmıştır. Bağlanma zihinsel modellerinin yapı taşları olarak nitelendirilen Güvenli Yer Senaryoları (*Secure Base Scripts*), temel bakım verenlerle belirli yaşantılara tekrarlı olarak maruz kalma sonucunda oluşan ve bağlanma ile ilişkili deneyimlere rehberlik eden zihinsel temsilleri ifade etmektedir (Uluç, 2012; Waters ve Rodrigues-Doolabh, 2001). Güvenli yer senaryoları, çocuğun bir tehditle karşılaştığı durumda, ebeveynin tehdidi fark etmesi, problemin çözümüne yardımcı olması ve çocuğun çevresiyle uyumlu aktivitesine geri dönmesini içermektedir (Waters ve Waters, 2006). Çocuğun, güvenli bir üsse, diğer bir deyişle stres anında duyarlı bakım sağlayan bir temel bakım verene sahip olması, güvenli yer senaryoları geliştirmesini desteklemektedir (Waters ve Waters, 2006). Ebeveynin güvenli üs görevini tutarlı olarak yerine getirmesinin, çocuğun bağlanmaya ilişkin zihinsel senaryolarının bütünleşmiş, dayanıklı ve ilgili durumlarda kolayca erişilebilir bir yapıda olmasıyla ilişkili olabileceği vurgulanmaktadır (Waters ve Rodrigues-Doolabh, 2001). Buna karşın, stres anlarında tutarlı olarak duyarlı bakım sağlamayan ebeveynin çocuğunun daha

etkisiz, ulaşılması zor bağlanma senaryolarına, yakın ilişkilerinde de daha tutarsız beklentilere sahip olabileceği öne sürölmektedir (Waters ve Waters, 2006).

GYST, ilk olarak okulöncesi örnekleimde kullanılmak üzere geliştirilmiş (Bretherton, Ridgeway ve Cassidy, 1990; Cassidy, 1988; Vershueren, Marcoen ve Schoefs, 1996) Uluç (2005) tarafından Türkiye örnekleimine uyarlanmış, Soygüt, Uluç ve Tüzün (2007) tarafından ise yetişkin örnekleiminde kullanılabilecek biçimde yeniden yapılandırılmıştır. Ölçme aracı, ilki yüksüz olan (tehdit içermeyen) ısınma öyküsü olmak üzere toplam 6 öyküden oluşmaktadır. Yapılandırılmış bir kılavuza bağlı kalınarak uygulanan öykü tamamlama testi, öykülerin ilk kısmının araştırmacı tarafından anlatılması ve devamının ise katılımcı tarafından tamamlanmasına dayanmaktadır. İlk olarak katılımcı ve araştırmacı bir masada karşılıklı oturmakta, araştırmacının masadaki oyuncak figürleri tanıtması ile uygulama başlamaktadır (örnek bir uygulama için bk. [EK 1](#)). Isınma öyküsü dışında kalan, bağlanmayla ilişkili beş öykünün temel amacı kişide bağlanma temelli kaygı yaratarak Güvenli Yer Senaryolarını harekete geçirmektir. Her bir öykü, bağlanma senaryolarını harekete geçirmesi beklenen farklı bir kaygı kaynağını (yemek masasında meyve suyunu dökme, yatak odasında bir canavar olduğunu düşünme, parkta düşerek yaralanma, anne babasından bir hafta ayrılmak zorunda kalma ve anne babasının geri dönmesi) temsil etmektedir.

Öykülerin, yapılandırılmış kodlama kılavuzu (Uluç, 2007) temelinde, güvenilir kodlayıcılar tarafından kodlanması sonucu güvenli, kaygılı ve kaçınmacı bağlanma olmak üzere üç puan elde edilir. Katılımcılar, sözü edilen bağlanma boyutlarının her birinden her bir öykü için en az 1 (*Hiç tanımlamıyor*) en fazla 5 (*Tamamen tanımlıyor*) puan alır. Güvenli, kaygılı ve kaçınmacı bağlanma alt boyutlarından yüksek puan almak sırasıyla bireyin daha güvenli, kaygılı ya da kaçınmacı bağlandığına işaret etmektedir. Güvenli yer senaryoları testinin Türkiye örnekleiminde, yetişkin katılımcılara uygulandığı bir çalışmadan elde edilen kodlayıcılar arası tutarlık düzeyi .82 ile .91 arasında değişmektedir (Çalışır, 2008). Bu çalışmanın kodlamaları biri araştırmacı diğeri ise deneyimli bir kodlayıcı olan bir psikolog tarafından gerçekleştirilmiştir. Kodlayıcılar, bu tez çalışmasından elde edilen verinin kodlanmasından önce başka bir çalışma kapsamında kaydedilmiş 6 GYST videosunu kodlamış ve kodlayıcılar arası tutarlık düzeyi hesaplanmıştır. Ön çalışma temelinde elde edilen ortalama Sınıf İçi Korelasyon (Intraclass Correlation Coefficient-ICC) puanı .92'dir (ICC = .82 – .96). Asıl çalışmadan elde edilen ICC puanları ise .77 ile .99 arasında değişmektedir ve ortalama ICC puanı .89'dur.

2.2.2.3. Annenin Psikososyal Uyumunu

Bu çalışma kapsamında annenin psikososyal uyumunun, annelerin ceza infaz kurumundaki ve kurum dışındaki yakınlarından algıladığı sosyal destek ve bu destekten memnun olma düzeyi, dışarıdaki çocuklarının temel bakım verenine yönelik duyguları, psikolojik belirti düzeyi ve annenin ceza infaz kurumu dışındaki çocuklarına dair stres düzeyi ile değerlendirilmesi planlanmıştır. Sözü edilen değişkenlere ilişkin ölçme araçlarının psikometrik özellikleri aşağıda yer almaktadır.

2.2.2.3.1. Kısa Sosyal Destek Ölçeği (Brief Social Support Questionnaire)

Annelerin algıladığı, ulaşılabilecek destek kaynaklarının sayısı ve bu kaynaklardan memnun olma düzeyini değerlendirmek amacıyla 6 maddelik bir Sosyal Destek Ölçeği kullanılmıştır (Sarason ve ark., 1983; Sarason, Sarason, Shearin ve Pierce, 1987). Her bir maddede (ör. “Baskı altında hissettiğinizde, gerçekten kim dikkatinizi dağıtır/sizi oyalar?”) tanımlanan destek türünü sağlayan bireyler (en fazla altı kişi) sıralanır (Destek Sayısı Alt Boyutu – DS). Ardından sağlanan bu destekten duyulan memnuniyet (Destek Memnuniyeti Alt Boyutu – DM) 6’lı Likert tipi bir ölçek üzerinden değerlendirilir (1 = *Hiç memnun değilim* – 6 = *Tamamen memnunum*). Ölçeğin uzun versiyonu ceza infaz kurumlarında çocuklarıyla birlikte kalan annelerin yer aldığı bir çalışmada kullanılmıştır (Cassidy ve ark., 2010). Ölçeğin orijinalinde, Destek Sayısı alt boyutunun Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .90, Destek Memnuniyeti alt boyutunun ise .93’tür. Türkiye örnekleme uyarlaması bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen ölçeğin orijinaline uygun olarak iki alt boyuta ayrıldığı, Destek Sayısı ($\alpha = .80$) ve Destek Memnuniyeti ($\alpha = .75$) alt boyutlarının Cronbach Alfa iç tutarlık katsayılarının uygun sınırlar içinde olduğu gözlenmiştir.

2.2.2.3.2. Aile Duyguları Ölçeği (Inventory of Family Feelings)

Ölçme aracı, annenin ceza infaz kurumu dışındaki çocuğu ya da çocuklarının temel bakım verenine yönelik duygularını değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır (Lowman, 1980). Ölçek, çatışmalı ilişkiler ve yakınlık ya da sıcaklık örüntülerini içeren kişiler arası ilişkilerin, aile içi ilişkiler bağlamında değerlendirilmesi amacıyla geliştirilmiştir (ör. “Kendimi bu aile üyesine yakın hissediyorum” ve “Bu aile üyesi benimle çok da fazla ilgilenmez”). Ölçekten alınan yüksek puanlar, değerlendirilen kişiye yönelik olumlu duyguları ifade ederken, düşük puanlar çatışmalı ilişkileri yansıtmaktadır. Toplam 38 maddeden oluşan Aile Duyguları Ölçeği, üçlü Likert tipi bir ölçek üzerinden değerlendirilmektedir (0 = *Katılmıyorum*, 1 = *Biraz katılıyorum*, 2 = *Tamamen katılıyorum*). Tek boyutlu yapıda olan ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .96’dır. Ölçeğin Türkiye örnekleme uyarlaması bu tez çalışması kapsamında

gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .96'dır.

2.2.2.3.3. Kısa Semptom Envanteri (Brief Symptom Inventory)

Psikolojik belirti düzeyinin değerlendirilmesi amacıyla Kısa Semptom Envanteri (KSE) kullanılmıştır (Derogatis, 1992). Psikolojik belirti tarama amacıyla geliştirilen KSE, Şahin ve Durak (1994) tarafından Türkiye örnekleme uyarlanmıştır. Katılımcıdan, ölçeğin doldurulduğu gün de dâhil olmak üzere son bir hafta içinde bu belirtilerin her birinin kendisini ne düzeyde rahatsız ettiğini beşli Likert tipi bir ölçek üzerinden değerlendirmesi istenir (0 = *Hiç yaşamadım* – 4 = *Çok fazla yaşadım*). Ölçeğin; Anksiyete/Kaygı (ör. “Sizi korkuttuğu için bazı eşya, yer, ya da etkinliklerden uzak kalmaya çalışma”), Depresyon (ör. “Yaşamınıza son verme düşünceleri”), Olumsuz Benlik (ör. “Suçluluk duyguları”), Somatizasyon (ör. “Olayları hatırlamada güçlük”) ve Düşmanlık (ör. “Çok kolayca kızıp öfkelenme”) olmak üzere beş alt boyutu bulunmaktadır. Ölçeğin tüm maddelerinin kullanılmasıyla elde edilen tek boyutun iç tutarlık katsayısı .96'dır.

Toplamda 53 maddeden oluşan ölçeğin maddelerinden biri (28. madde: “Otobüs, tren, metro gibi umumi vasıtalarla seyahatlerden korkma”), katılımcılar, bir haftadan uzun süredir ceza infaz kurumunda bulunduğu için çalışmaya dâhil edilmemiştir. Sözü edilen maddenin analizlerden çıkartılmasının ardından bu çalışma kapsamında 52 maddeden oluşan ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısının .93 olduğu gözlenmiştir.

2.2.2.3.4. Tutuklu/Hükümlü Annelere Yönelik Ebeveyn Stres Ölçeği (Parenting Stress Index for Incarcerated Women)

Tutuklu/hükümlü annelerin ceza infaz kurumlarına girmeleri dolayısıyla ayrılmak zorunda kaldıkları çocuklarına dair stresini ölçmek amacıyla kullanılmıştır (Houck ve Loper, 2002). Ölçme aracı toplam 14 maddeden ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. İletişime Yönelik Stres alt boyutu, annenin çocuğuyla iletişim düzeyini ve bu iletişimle ilgili anne üzerinde oluşan stresi değerlendirmeyi amaçlamaktadır (ör. “Buradayken çocuğumun hayatı üzerinde hiçbir etkim yok”). Ziyarete Yönelik Stres alt boyutu ise annenin, ziyaret süreci ve bu sürece getirilen kısıtlamalarla ilgili yaşadığı stresi değerlendirmektedir (ör. “Ziyaret sırasında çocuğumu görünce kendimi suçlu hissediyorum”). Ölçme aracı beşli Likert tipi bir ölçek üzerinden değerlendirilmektedir (1 = *Hiç katılmıyorum* – 5 = *Tamamen katılıyorum*). Elde edilen yüksek puanlar, annenin dışarıdaki çocuğu ile ilgili stres düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin her iki alt boyutunun da Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısının .76 olduğu bildirilmiştir.

Ölçeğin Türkiye örneğine uyarlaması bu çalışma kapsamında gerçekleştirilmiştir. Veri temizliği (frekans analizleri) sırasında, ölçeğin 10. (“Çocuğumu görmek benim için zordur çünkü ziyaret bittiğinde onun gidişini görmenin benim için zor olacağını biliyorum.”) ve 14. (“Çocuğumu görmek benim için zordur çünkü buradayken onunla ilgili kaçırdığım her şeyi hatırlamama neden olur.”) maddelerinin, tüm katılımcılar tarafından 5 olarak yanıtladığı, diğer bir deyişle, varyans açıklamadığı gözlenmiştir. Dolayısıyla bu iki madde daha sonraki analizlere dâhil edilmemiştir. Ölçeğin Ziyarete Yönelik Stres alt boyutunun bütün maddelerinin madde-toplam test korelasyonu .3’ün altındadır ve buna paralel olarak Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısının oldukça düşük olduğu gözlenmiştir ($\alpha = .36$). Bu analizler sonucunda, ölçeğin Ziyarete Yönelik Stres alt boyutu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Gerçekleştirilen faktör analizlerinde, iletişim boyutuna yüklenmesi gereken 2 maddenin ziyaret boyutuna yüklendiği gözlenmiş ve bu maddeler analizlere dâhil edilmemiştir. Daha sonra yapılan iç tutarlık analizlerinde, 2 ($r = .26$) ve 3. ($r = .19$) maddelerin madde-toplam test korelasyonlarının kabul edilebilir sınırlar içinde olmadığı gözlenmiştir. Bu iki maddenin de analizlere dâhil edilmemesi sonucu ölçeğin İletişime Yönelik Stres alt boyutu üç maddeden oluşmuştur ($\alpha = .72$).

Psikososyal uyum değişkenine ilişkin birleşik puan (*composite score*) oluşturulurken öncelikle değişkeni oluşturması planlanan alt boyutlar (algılanan sosyal destek ve bu destekten memnun olma düzeyi, dışarıdaki çocuğun temel bakım verenine yönelik duyguları, psikolojik belirti düzeyi ve ebeveyn stresi) arasındaki ilişkiler incelenmiştir (bk. Tablo 5). Annenin ceza infaz kurumu dışındaki çocuğuna ilişkin stresinin, psikososyal uyum değişkenini oluşturması planlanan diğer dört alt boyut ile ilişkileri oldukça zayıf olduğu için bu değişken psikososyal uyum birleşik puanına dâhil edilmemiş ve çalışmadan çıkarılmıştır (ör. Field, 2009). Birleşik puan oluşturulurken, annenin algıladığı sosyal destek ve bu destekten memnun olma düzeyi, dışarıdaki çocuğunun temel bakım verenine yönelik duyguları ve psikolojik belirti düzeyinin (ters çevrilmiş) faktör skoru kullanılmıştır (Field, 2009). Psikososyal uyum yapısının Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısının .95 olduğu gözlenmiştir.

2.2.2.4. Çocuğun Mizacı

Çocukların mizacı *Early Childhood Behavior Questionnaire* (ECBQ; Putnam, Gartstein ve Rothbart, 2006) ve *Toddler Behavior Assessment Questionnaire* (TBAQ; Goldsmith, 1996) ölçeklerinde yer alan 49 madde kullanılarak değerlendirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Berument ve Sümer (2017) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçme aracı, anne bildirimlerine dayanmaktadır ve beşli Likert tipi bir ölçek üzerinden puanlanmaktadır (1 = *Çocuğum hiçbir zaman böyle davranmaz* – 5 = *Çocuğum her zaman böyle davranır*). Bu tez

çalışması kapsamında ele alınan *olumsuz duygulanım* ve *çaba gerektiren kontrol* mizaç boyutlarına ilişkin ayrıntılı bilgi aşağıda yer almaktadır.

2.2.2.4.1. *Olumsuz Duygulanım (Negative Affectivity)*

Çocuğun Olumsuz Duygulanım mizaç özelliğinin değerlendirilmesi amacıyla *Tepkisellik (Frustration)* ve *Yatıştırılabilirlik (Soothability)* mizaç boyutları kullanılmıştır (ECBQ; Putnam ve ark., 2006). Tepkisellik (ör. “Uyku zamanı geldiğini söylediğinizde çocuğunuz ne sıklıkta öfke ile karşılık verir?” ve “Oynayacak bir şey bulamadığı takdirde çocuğunuz ne sıklıkta sinirlenir?”) devam eden bir aktivitesi durdurulan ya da amacına ulaşması engellenen çocuğun deneyimlediği olumsuz duygulanım düzeyini ifade etmektedir (Rothbart, 2011). Yatıştırılabilirlik (ör. “Ne sıklıkta çocuğunuz, çarpma veya sıyrıktan sonra birkaç dakika içinde durumu unuttur?” ve “Ne sıklıkta çocuğunuz mutsuz olduğu veya hayal kırıklığına uğradığı zaman yatıştırılmaya çalışıldığında bile üç dakikadan fazla ağlar?”) mizaç özelliği ise çocuğun stres, heyecan ya da genel uyarılma düzeyinin yüksek olduğu bir durumdan sonra sakinleşme hızını ifade etmektedir (Gartstein ve Rothbart, 2003; Rothbart, 2011).

Türkiye örneğine uyarılma çalışması kapsamında, tepkisellik ($\alpha = .78$) ve yatıştırılabilirlik ($\alpha = .67$) alt ölçeklerinin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayılarının kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu gözlenmiştir (Berument ve Sümer, 2017). Bu tez çalışması kapsamında, olumsuz duygulanım mizaç boyutu tepkisellik alt ölçeğinden 12, yatıştırılabilirlik alt ölçeğinden ise 9 madde olmak üzere toplam 21 maddeden oluşmaktadır ($\alpha = .86$). Olumsuz duygulanım mizaç boyutu, yatıştırılabilirlik mizaç ölçeğinin ters çevrilmesi sonucu oluşturulmuştur ve ölçekten alınan yüksek puanlar çocuğun olumsuz duygular deneyimlemeye ve strese yönelik genel bir eğilime sahip olduğunu göstermektedir (Rothbart, 2011).

2.2.2.4.2. *Çaba Gerektiren Kontrol (Effortful Control)*

Çaba Gerektiren Kontrol mizaç boyutunun değerlendirilmesi amacıyla, *Engelleme Denetimi (Inhibitory Control)* ve *Algısal Hassasiyet (Perceptual Sensitivity)* mizaç ölçekleri kullanılmıştır (Goldsmith, 1996; Putnam ve ark., 2006). Engelleme denetimi (ör. “Yapmamasını söylediğiniz halde, çocuğunuz ne sıklıkta koşturmaya devam eder?” ve “Cazip gelen ya da canının çektiği bir şey için beklemesini söylediğinizde, çocuğunuz ne sıklıkta bir dakika bile bekleyemez?”) mizaç boyutu, çocuğun belirli yönergelere uymasını gerektiren ya da belirsiz bir durumda plan yapabilme, davranışlarını yönlendirebilme, durdurabilme ya da sonlandırabilme kapasitesini ifade etmektedir (Putnam ve ark., 2006; Rothbart, 2011). Algısal hassasiyet (ör. “Günlük aktiviteler sırasında, çocuğunuz ne sıklıkta kumaşın çok yumuşak ya da pürüzlü/sert olduğunu fark eder?” ve “Günlük aktiviteler sırasında, çocuğunuz ne sıklıkta çok düşük seviyedeki sesleri

bile dinliyor gibi görünür?”) mizaç özelliği ise düşük şiddetteki (ör. bip sesi, uzaktan gelen yemek kokusu) çevresel uyarıcıları fark etme düzeyi olarak tanımlanmaktadır (Garstein ve Rothbart, 2003; Putnam ve ark., 2006; Rothbart, 2011).

Algısal hassasiyet mizaç özelliğinin bazı çalışmalarda dışadönüklük (ör. Gartstein ve Rothbart, 2003), bazı çalışmalarda olumsuz duygulanım (ör. Putnam ve ark., 2006), diğer bazı çalışmalarda ise çaba gerektiren kontrol (Rothbart, 2011; Rothbart ve ark., 2001) mizaç boyutu içinde ele alındığı gözlenmektedir. Gartstein ve Rothbart (2003) bebeklikte dışadönüklük boyutunun özellikleriyle daha yakından ilişkili olan algısal hassasiyetin, çocukluğa geldiğinde kontrollü ve dikkatli olma ile ilişkili hâle geldiğini ve bu nedenle bebeklikten sonraki dönemde çaba gerektiren kontrol mizaç boyutunun özelliklerini daha fazla taşıdığını vurgulamıştır. Buna ek olarak, bu çalışmada kullanılan algısal hassasiyet ölçeğinin, olumsuz duygulanım (.38) ve çaba gerektiren kontrol (.37) mizaç boyutlarına uygunluk düzeyinin oldukça benzer olduğu gözlenmiştir (Putnam ve ark., 2006). Bu bulgulardan yola çıkılarak bu çalışmada da algısal hassasiyet alt ölçeğinin, çaba gerektiren kontrol mizaç boyutu içinde ele alınması amaçlanmıştır.

Engelleme denetimi alt ölçeği ($\alpha = .71$) 13, algısal hassasiyet alt ölçeği ise ($\alpha = .84$) 15 maddeden oluşmaktadır (Berument ve Sümer, 2017). Bu tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen iç tutarlık analizlerinde algısal hassasiyet alt ölçeğinde yer alan 13 maddenin madde-toplam test korelasyonlarının .3'ün altında olduğu gözlenmiş ve algısal hassasiyet alt ölçeğinin çalışmaya dâhil edilmemesine karar verilmiştir. Putnam ve arkadaşlarının (2006) bulgularıyla tutarlı olarak, bu tez çalışmasında da algısal hassasiyet mizaç boyutuna dair maddelerin iç tutarlığının düşük olduğu gözlenmiştir. Bu analizler sonucunda, çaba gerektiren kontrol mizaç boyutunu değerlendirmek için yalnızca engelleme denetimi alt ölçeği kullanılmıştır ve bu ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .87'dir. Çaba gerektiren kontrol mizaç boyutundan alınan yüksek puanlar, çocukların davranışlarını, duygularını ve dikkatini kontrol edebilme yeteneklerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Rothbart (2011) bu mizaç boyutunun, *öz kontrol (self-control)* olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir.

2.2.2.5. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Bağlanması

Çocuğun bağlanma güvenliği ve annenin duyarlılık düzeyi, anne çocuk etkileşimlerinin gözlenmesi yoluyla değerlendirilmiştir. Etkileşim gözlemi içinde yer alan görevler Berument ve arkadaşları (2018) tarafından geliştirilmiştir. Yaklaşık 45 dakika süren gözlem sırasındaki çocuk ve anne davranışları, gözlemciler tarafından not alınmış ve gözlemin hemen ardından gerçekleştirilen kodlamalarda çocuğun davranışları çocuğun bağlanma güvenliğini, annenin

davranışları ise anne duyarlılığını değerlendirmek amacıyla kodlanmıştır. Aşağıda, öncelikle gözlem oturumunun ayrıntıları ele alınacak, daha sonra da bu iki ölçme aracı tanıtılacaktır.

Gözlem başladıktan sonra ilk olarak anne ve çocuk yaklaşık 10 dakika serbest oyun oynamaktadır. Ardından anneden dışarıya çıkması ve beş dakika sonra geri gelmesi istenmektedir. Annenin çıkışının ardından ilk olarak çocuğun, annesinden ayrılmaya verdiği tepkiler gözlenmektedir. Ardından, çocuk da istediği takdirde, gözlemcilerden biri çocukla serbest oyun oynamakta ve çocuğun bir yabancıya yönelik tepkileri gözlenmektedir. Daha sonra anne çocuk çiftine bir yapboz verilmekte ve anneye, çocuğa yardım edebileceği söylenmektedir. Ardından çocuğa bir atıştırma ikram edilmekte ve anneye bunu çocuğa yedirebileceği ifade edilmektedir. Son olarak ışıklı ve sesli bir oyuncak robot odaya getirilmekte ve çocuğun tedirgin olduğunda (eğer olursa) verdiği tepkiler gözlenmektedir. Çocuk, robot karşısında tedirgin olmadığında, araştırmacı robotu götürdükten sonra bir palyaço maskesi ve peruğu takarak odaya geri dönmekte ve çocuğu selamlamaktadır. Palyaçonun, robota kıyasla daha tedirgin edici bir uyarıcı olduğu düşünüldüğü için uygulamalar sırasında öncelikle robot daha sonra palyaço kullanılmıştır (yalnızca Adana’da, kurum müdürü oyuncak robotun kuruma getirilmesine izin vermediği için uygulamalar yalnızca palyaço maskesi ve peruğu ile gerçekleştirilmiştir). Palyaço karşısında da tedirgin olmayan çocuklar için daha farklı bir uygulama gerçekleştirilmemektedir.

Etkileşim görevlerinden sonra araştırma ekibi tarafından çocuğa mevsime bağlı olarak bir kazak ya da tişört hediye edilmekte ve anneden bunu çocuğa giydirmesi rica edilmektedir. Bu süreçteki anne çocuk etkileşimleri de gözlenmekte ve kodlanmaktadır. Anneye verilen görevler tamamlandıktan sonra da gözlem devam etmektedir. Anne bir masaya alınmakta ve kendisine bir ölçek uygulanmaktadır. Bu aşamada, annenin ilgisini kaybeden çocuğun tepkileri bağlanma güvenliği açısından kodlanırken, başka bir meşguliyeti olan annenin çocuğun ihtiyaçlarına yönelik tepkileri ise anne duyarlılığı açısından kodlanmaya devam edilmektedir. Son olarak, anne ve çocuğun odayı terk ederken sergilediği davranışlar, annenin çocuğunu kucağına alma ve çocuğun annesinin kucağında duruş pozisyonu da gözlem notlarına dâhil edilmektedir.

Bu iki ölçme aracını güvenilir olarak kodlamak amacıyla veri toplama süreci başlamadan önce başka bir çalışma (Bahtiyar, 2015) kapsamında kaydedilmiş anne çocuk etkileşim videoları kodlanmış ve bu kodlamalar, güvenilir kodlayıcıların kodlamaları ile kıyaslanmıştır. Bu tez çalışmasında yer alan TTAS60 ve duyarlılık kodlamalarını gerçekleştiren iki kodlayıcı (tez çalışmasının sahibi ve bir Gelişim Psikolojisi Doktora Programı öğrencisi) ile güvenilir kodlayıcılar arasındaki tutarlık düzeyi Sınıf İçi Korelasyon ile (ICC) hesaplanmıştır. Yapılan

bütün alıştırma kodlamalarında, TTAS60 için ICC puanları .65 ile .94 arasında değişirken anne duyarlılığı için hesaplanan ICC puanları .56 ile .97 arasında değişmektedir. Ön çalışmada kullanılan alıştırma videolarının tamamında, her iki kodlayıcının da ICC puanı .70'in üzerine çıkana kadar alıştırma videolarının kodlanmasına devam edilmiştir.

Çocuğun bağlanması bir çevrimiçi uygulama yardımıyla kodlanmaktadır (bk. <http://www.suchandsuch.biz/>). Adalet Bakanlığı tarafından görüntü ve ses kaydı alınmasına izin verilmediği için bu tez çalışmasında, anne çocuk etkileşimlerine dair video kaydı alınamamıştır. Bu nedenle, gözlemlerden hemen sonra, kurumlar tarafından sağlanan bilgisayarlarda, çocuğun bağlanmasının kodlanması gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların %83.5'inin ($n = 71$) TTAS60 ve duyarlılık gözlemleri çift kodlayıcı tarafından, geriye kalan kısmının (%16.5, $n = 14$) gözlemleri ise ikinci kodlayıcının, sağlık sorunları nedeniyle veri toplama işlemlerine katılamadığı için bir kişi tarafından kodlanmıştır.

2.2.2.5.1. Annenin Duyarlılığı

Anne duyarlılığı, Berument ve arkadaşları (2018) tarafından geliştirilen 29 maddelik bir gözlem formu kullanılarak kodlanmıştır. Gözlenen anne davranışları 4 dereceli Likert tipi bir ölçek üzerinden, annelerin duyarlılık düzeyini ifade eden maddeler temelinde değerlendirilmiştir (0 = *Anneyi hiç tanımlamıyor* – 2 = *Anneyi tam olarak tanımlıyor*; NA = *Gözlem sırasında bu maddede yer alan davranış sergilenmedi*). Ölçme aracı, annenin çocuğu destekleme/teşvik etme (ör. “Çocuğun, çevreyi/oyuncakları keşfetme isteğini fark eder, onu keşif yapabilmesi için destekler/teşvik eder”), çocuğun ihtiyaçlarını karşılama (ör. “Anne çocuğun neye ihtiyacı olduğunu anlar, tahminde bulunuyormuş gibi değıldir”) ve duygusal sıcaklık gösterme (ör. “Sevgisini şefkatle dokunarak, okşayarak, öpüp kucaklayarak gösterir”) yönündeki davranışlarını değerlendirmektedir.

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen iç tutarlık analizlerinde, madde-toplam test korelasyonlarının düşük olması nedeniyle bazı maddeler analizlere dâhil edilmemiştir. Yapılan psikometrik incelemeler sonucunda ölçeğin 7 maddesinin, madde-toplam test korelasyonlarının .3'ün altında olduğu gözlenmiş ve bu maddeler analizlere dâhil edilmemiştir. Bu analizler sonucunda, 22 maddeden oluşan ölçek, bu çalışmada tek boyutlu yapıda kullanılmıştır ve Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .91'dir. Kodlayıcılar arası güvenilirlik ise .70 ile .97 arasında değişmektedir (ICC = .86).

2.2.2.5.2. Çocuğun Bağlanması

Araştırmada, tutuklu/hükümlü annelerin yanında kalan çocuklarının bağlanmasını değerlendirmek amacıyla Çocuk Bağlanma Sınıflama Seti (TTAS60) kullanılmıştır (Bimler ve

Kirkland, 2002). Küçük çocukların (1-3 yaş) bağlanma stillerini değerlendirmek amacıyla geliştirilen ölçme aracı, Berument ve Sümer (2017) tarafından Türkiye örnekleme uyarlanmıştır. TTAS60'ın gözlem ve kodlaması, benzer bağlanma ölçümlerine (Sümer ve ark., 2016; Waters, 1987, 1995; Waters ve Deane, 1985) kıyasla daha kısa sürmektedir (Andreassen, Fletcher ve Park, 2007). Bu nedenle, veri toplama süresi sınırlı olan bu çalışmada, TTAS60'ın kullanımının uygun olduğuna karar verilmiştir. Ölçme aracı, yukarıda sözü edilen anne çocuk etkileşimlerinin 60 madde temelinde sınıflanmasına dayanmaktadır. Kart sınıflamaları sonucunda her çocuk için *kaçınmacı*, *güvenli*, *kaygılı* ve *düzensiz* bağlanma olmak üzere 4 farklı sürekli puan elde edilmektedir. Gözlemler, kodlayıcılar arası uyum (*consensus*) temelinde kodlanmıştır.

2.3. İŞLEM

İlk olarak çalışma kapsamında kullanılan ölçme araçlarını geliştiren ve varsa Türkiye örnekleme uyarlama çalışmasını gerçekleştiren araştırmacılardan izin alınmıştır. Ardından, çalışmanın yürütülebilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan (bk. [EK 5](#)) ve ceza infaz kurumlarında uygulanabilmesi için Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünden (bk. [EK 4](#)) izin alınmıştır. İlk aşamada, veri toplama çalışmalarının yürütülebilmesi için 6 aylık izin verilmiş, yeterli sayıda katılımcıya ulaşamadığı için üçer aylık dönemler halinde iki kez daha uzatılmıştır. Böylelikle çalışmanın veri toplama süreci 5 Aralık 2016 ile 29 Aralık 2017 tarihleri arasında tamamlanmıştır.

Tutuklu/hükümlü annelerin ceza infaz kurumundaki yaşantılarını en fazla zorlaştıran faktörlerden biri ayrılmak zorunda kaldıkları çocuklarına duydukları özlem ve kaygıdır. Bu nedenle bu çalışmada da dışarıda çocuğu olan ve olmayan annelerin, yanlarında kalan çocuklarına dair duyarlılıkları ve dolayısıyla da çocuklarının bağlanması arasındaki farkların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşabilmek için ilk olarak veri toplama uygulamalarının kapalı ceza infaz kurumlarıyla sınırlı kalması kararlaştırılmıştır. Kapalı ceza infaz kurumlarındaki anneler dışarıdaki çocuklarına ayda yalnızca bir defa dokunabilmekte (açık görüş) ayın diğer üç haftasında ise onları yalnızca camın arkasından görebilmektedir (kapalı görüş). Açık ceza infaz kurumlarındaki anneler ise her üç ayda bir 4 ile 7 gün arasında değişen sürelerde izin alarak kendi evlerinde kalabilmektedir ve görüşler çok daha esnektir. Kurumlar arasındaki bu farklılıklardan dolayı araştırmanın amacına daha uygun olan kurum tipinin kapalı ceza infaz kurumları olduğu düşünülmüş ve yalnızca 6 kapalı ceza infaz kurumunda (Ankara, Antalya, Eskişehir, Gebze, İstanbul, İzmir) uygulama yapma yönünde izin alınmıştır. Ancak veri toplama sürecinde, kapalı ceza infaz kurumlarında çocuğuyla birlikte kalan annelere ceza indirimi uygulanmış ve bu annelerin büyük bölümü ceza infaz kurumlarından çıkmıştır. Bunun

üzerine, veri toplama sürecinin uzatılması yönündeki talepte, kapalı ceza infaz kurumlarındaki çocuklu annelerin sayısının az olduğu bildirilerek açık ceza infaz kurumlarında (Adana ve Kocaeli) uygulama yapmak için de izin alınmıştır.

Çalışmanın veri toplama süreci iki temel kısımda ele alınabilir: Anneler ile yapılan görüşmeler (kişisel bilgi formunun doldurulması, anketlerin yanıtlanması ve GYST'nin uygulanması) ve anne çocuk etkileşim gözlemi. Her anne çocuk çifti için bu uygulamalar en az iki ayrı oturumda gerçekleştirilmiştir. Annenin eğitim düzeyinin düşük olması ve/ya ana dili Türkçe olmadığı (ör. Romanca, Kürtçe) için sınırlı düzeyde Türkçe konuşması nedeniyle bazı anne çocuk çiftleri için veri toplama süreci üç farklı oturumda tamamlanmıştır. Kimi zaman da çocuk ağladığı ya da birden fazla çocuğuyla kalan anne koğuşta kalan diğer çocuğunun yanına dönmek istediği için uygulamalar yarıda kesilmiş ve daha sonra devam edilmiştir.

Bazı anne çocuk çiftleri ile veri toplama süreci tamamlanamamıştır. Örneğin, bir anne kendi isteği dışında toplu bir sevk ile başka bir ceza infaz kurumuna gönderilmiş (Kocaeli), biri anne ile gerçekleştirilen görüşmeler ardından çocuğunu dışarıya göndermiş ve anne çocuk etkileşim gözlemi gerçekleştirilememiş (Ankara), bir diğeri ilk görüşmenin ardından açık ceza infaz kurumuna sevk edilmiş (Ankara), iki anne görüşmeler arasında tahliye olmuş (Ankara) ve birisi de ilk oturumu tamamladıktan sonra çalışmaya katılmaktan vazgeçmiş ve ikinci oturum için çağırıldığında koğuşundan çıkmak istememiştir (İstanbul). Ceza infaz kurumlarında gerçekleştirilen diğer bazı çalışmalarda da katılımcının başka bir kuruma sevk edilmesi ya da çalışma sürecinde tahliye edilmesi nedeniyle veri toplama işlemlerinin yarıda kaldığı belirtilmiştir (ör. Frodi ve ark., 2001). Son olarak bir anne de GYST öykülerinden çok etkilenmiş, testin uygulanması sırasında anne babasını düşünerek çok ağlamış ve testi tamamlayamamıştır (Adana). Görüşmelerin tamamlanamamasına rağmen bu anneler ve çocuklarıyla gerçekleştirilen uygulamalardan elde edilen veriler analizlere dâhil edilmiştir.

Örneklemede yer alacak katılımcıların büyük çoğunluğunun eğitim düzeyinin düşük olacağı öngörüldüğünden, ön çalışmada ölçeklerin yönergelerinin ve yanıtlama biçimlerinin basitleştirilmesine özen gösterilmiştir. Bu uygulamalardan biri Likert derecelendirmelerinin görselleştirilmesidir (örnek için bk. [EK 2](#)). Hazırlanan bu kartlar her anne için faydalı olmamış, annelerin bazıları çok ya da az gibi yanıtlar vermeye devam etmiştir ancak veri toplama sürecinin geneli göz önüne alındığında, bu uygulamanın fayda sağladığı düşünülmektedir. Yine eğitim düzeyinin düşük olması nedeniyle tüm ölçekler araştırmacı tarafından annelere okunmuş ve bireysel görüşme şeklinde yanıtlar alınmıştır. Okuma yazma bilen anneler için de aynı işlem gerçekleştirilmiş, ölçek maddeleri annelere okunmuş ve yanıtlar alınmıştır.

2.3.1. Anne Çocuk Etkileşim Gözlemi Uygulamaları

Bakım veren ve çocuk arasındaki etkileşimlerin, ev ortamında gözlenmesi temelinde geliştirilen ölçme aracı bu çalışma kapsamında 8 farklı ceza infaz kurumunda, kurum yetkilileri tarafından uygun görülen mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Uygulamalar, çoğunlukla kurum içindeki kreşlerde, kreşlerin uygun olmadığı durumlarda ise kurum yetkilileri tarafından sağlanan boş bir odada (ör. Adana'da kurum psikologlarının görüşme odası, İstanbul'da spor salonunun arkasındaki soyunma odası) yürütülmüştür. Etkileşim görevleri, anne ve çocuğun zeminde oturmasını gerektirdiği için kurum yetkililerinden, temiz bir halısı olan bir mekân sağlanması rica edilmiştir. Yaklaşık 45 dakika süren anne çocuk etkileşimleri, ceza infaz kurumlarında video kaydı alınması yasak olduğu için iki kodlayıcı tarafından gözlenmiş ve ardından yapılandırılmış kodlama kılavuzlarına bağlı kalınarak, kurum yetkililerinin sağladığı bilgisayarlar aracılığıyla kodlanmıştır. Son olarak, yukarıda söz edildiği gibi gözlemler sonucunda kurumların izin verdiği takdirde çocuklara bir kazak ya da tişört hediye edilmiştir. Ancak yalnızca bir kurumda (Adana) çocuklara hediye verilmesi kurum yetkililerince uygun bulunmadığı için bu uygulama gerçekleştirilememiştir.

3. BÖLÜM

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, asıl çalışmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir. İlk olarak veri temizliği sürecinden söz edilmiş ve betimleyici istatistikler rapor edilmiştir. Ardından, annenin dışarıda çocuğunun olup olmaması ve ceza infaz kurumunun türü (kapalı ya da açık) temelindeki gruplar arası farklılıklar incelenmiştir. Daha sonra, tutuklu/hükümlü annelerinin yanında kalan çocukların bağlanma stillerinin dağılımı incelenmiştir. Son olarak, araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler ele alınmış ve öne sürülen modeller sınanmıştır.

3.1. BETİMLEYİCİ İSTATİSTİKLER

Araştırmada ele alınan değişkenlerle ilgili betimleyici analizlerden önce veri temizliği gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak veri setinde yer alan kayıp değerler incelenmiştir. Ölçekler, katılımcılara bireysel görüşme biçiminde uygulandığı için kayıp değer sayısı oldukça düşüktür. Az sayıda olan kayıp değerlerin yerine, bu değerlere en yakın noktaların ortalamaları (*mean of nearby points*) atanmıştır.

Kayıp değer analizlerinin ardından uç değer (*outlier*) analizleri gerçekleştirilmiştir. Değişken içi uç değerler z puanları, değişkenler arası uç değerler ise Mahalanobis uzaklıkları kullanılarak değerlendirilmiştir. Değişken içi uç değer taramasında, z puanı ± 3 'ün üzerinde olan katılımcıların puanları, uygun yöntemler kullanılarak dönüştürülmüştür. Uç değer diğer değişkenlerden küçükse, uç değer ve diğer değişkenler arasındaki en düşük değer $.01$ eksiği ile değiştirilmesi; uç değer diğer değişkenlerden büyükse, uç değer ve diğer değişkenler arasındaki en yüksek değer $.01$ fazlası ile değiştirilmesi yoluyla dönüştürme işlemi gerçekleştirilmiştir (Field, 2009; Tabachnick ve Fidell, 2001). Çok değişkenli uç değerleri saptamak için Mahalanobis uzaklıkları hesaplandığında $.05$ anlamlılık düzeyinde 27 df için *Ki Kare* tablosundan elde edilen 40.11 değerini aşan puan olmadığı gözlenmiştir.

Uç değer analizlerinin ardından, değişkenler arası çoklu bağlantısallık (*multicollinearity*) varsayımı test edilmiştir. Yapılan değerlendirmede, değişkenlerin tolerans puanının $.1$ 'in altında, *VIF* değerlerinin ise 10 'un üzerinde olmadığı gözlenmiştir. Dolayısıyla değişkenler arasında çoklu bağlantısallık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Field, 2009).

Bu analizlerin ardından, TTAS60 uygulamalarının kodlandığı program aracılığıyla, katılımcı çocukların dört bağlanma stiline uyum gösterme düzeyleri incelenmiştir. Kaçınmacı, güvenli ve düzensiz bağlanma profillerinin hepsine yüksek düzeyde uyum gösteren 3 katılımcının (11, 58

ve 75 numaralı katılımcılar) verileri analizlere dâhil edilmemiştir. Sözü edilen 3 katılımcının verilerinin çalışmadan çıkarılması sonucu, araştırma örneklemini 85 anne çocuk çiftinden oluşmaktadır.

Son olarak araştırma değişkenlerinin normal dağılım sayılığını karşılayıp karşılamadığı, çarpıklık (*skewness*) ve basıklık (*kurtosis*) düzeylerinin incelenmesi yoluyla değerlendirilmiştir. Normal dağılım değerlendirilirken çarpıklık değerinin ± 2 ve basıklık değerinin ise ± 7 olması ölçütleri dikkate alınmıştır (West, Finch ve Curran, 1995). Çalışma değişkenlerinin hiçbirinin basıklık ve çarpıklık düzeyi söz edilen değerlerin üzerinde değildir. Bu doğrultuda, araştırma değişkenlerinin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenlere dair betimleyici istatistikler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler

Anneye Dair Ölçümler	<i>n</i>	En Az	En Çok	<i>Ort</i>	<i>S</i>	Çarpıklık	Basıklık
Güvenli Bağlanma	80	1.17	4.67	3.15	.67	-.36	.55
Kaygılı Bağlanma	80	1.00	4.75	2.64	.99	.16	-.88
Kaçınmacı Bağlanma	80	1.00	4.20	1.58	.82	1.65	2.22
Duyarlılık	83	.45	2.00	1.51	.38	-.95	.20
Psikososyal Uyum	63	-.12	2.77	1.60	.54	-.67	1.05
SD Sayısı	84	.00	4.18	1.78	.80	.61	.79
SD Memnuniyeti	84	2.32	6.00	5.16	1.02	-1.09	.28
Duygu	63	.00	1.00	.78	.27	-1.51	1.40
KSE	83	.06	3.41	1.33	.76	.54	-.16
Stres	70	1.00	5.00	1.99	1.34	1.16	.13
Çocuğa Dair Ölçümler							
Kaçınmacı Bağlanma	83	.00	7.92	4.62	1.82	-.29	-.49
Güvenli Bağlanma	83	.00	3.87	2.83	.99	-1.13	.60
Kaygılı Bağlanma	83	.00	7.87	4.13	2.22	.06	-1.28
Düzensiz Bağlanma	83	-.87	-.03	-.53	.18	.81	.63
Olumsuz Duygulanım	83	1.14	4.90	2.47	.76	.70	.49
Çaba Gerektiren Kontrol	83	2.00	4.64	3.40	.63	-.02	-.59

Not. SD = Sosyal destek, Duygu = Annenin, ceza infaz kurumu dışındaki çocuğunun temel bakım verenine yönelik olumlu duyguları, KSE = Kısa Semptom Envanteri.

3.2. GRUPLAR ARASI FARKLILIKLAR

Katılımcı annelerin küçük bir kısmı açık ($n = 19$) çoğunluğu ise kapalı ($n = 66$) ceza infaz kurumlarında bulunmaktadır. Buna ek olarak, annelerin büyük çoğunluğu ceza infaz kurumu dışında olan bir çocuğa sahipken ($n = 72$) küçük bir kısmının ($n = 13$) kurum dışında çocuğu bulunmamaktadır. Araştırmada ele alınan değişkenler açısından bu iki grubun anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız gruplar için t test analizleri ile incelenmiştir.

Gruplardaki katılımcı sayıları birbirinden oldukça farklı olduğu için annenin dışarıda çocuğunun olup olmaması ve ceza infaz kurumu türüne göre eşlenmiş gruplar oluşturulmuştur. Ceza infaz kurumu dışında çocuğu bulunmayan annelerin oluşturduğu gruba karşılık oluşturulan grubun katılımcı sayısı 13 iken açık ceza infaz kurumunda bulunan anneler grubuna karşılık oluşturulan eşlenmiş grubun katılımcı sayısı 19'dur. Grupların oluşturulmasında; annenin yaşı, eğitim düzeyi, çocuğun yaşı, cinsiyeti, kurumda geçirdikleri süre ve annenin suç işleme tekrarlılığı ölçütleri dikkate alınmıştır. Buna ek olarak, annenin ceza infaz kurumu dışında çocuğunun olup olmaması temelinde oluşturulan grupta annelerin bulunduğu kurum türü; kurum türü temelinde oluşturulan grupta ise annenin kurum dışında çocuğunun olup olmaması ölçütleri dikkate alınmıştır.

Eşlenmiş grupların oluşturulmasının ardından, bağımsız gruplar için t test analizleri ile araştırma değişkenleri açısından gruplar arası farklılıklar incelenmiştir. Tip I hatayı azaltmak için Bonferroni düzeltmesi yapılmıştır. Bonferroni düzeltmesi uygulamasında, t test analizlerine dâhil edilen bağımlı değişken sayısı ($k = 9$) dikkate alınmıştır ($.05/9 = .006$). Bonferroni düzeltmesi sonrası, gruplar arası farklılıkların hiçbirinin anlamlılık düzeyine ulaşmadığı gözlenmiştir ($p > .006$).

3.3. TUTUKLU/HÜKÜMLÜ ANNELERİN ÇOCUKLARININ BAĞLANMASI

Araştırmanın ilk amacı, tutuklu/hükümlü annelerinin yanında kalan çocukların bağlanma temsillerinin belirlenmesidir. Bu kapsamda, çocuğun bağlanmasının değerlendirilmesi amacıyla kullanılan çevrimiçi uygulamanın her çocuğu bireysel olarak atadığı bağlanma kategorileri incelenmiştir. Elde edilen bulgular çocukların, %12.05'inin ($n = 10$) kaçınmacı bağlanma sergilediği, %69.88'inin ($n = 58$) güvenli bağlandığı, %15.66'sının ($n = 13$) kaygılı bağlandığı ve son olarak %2.41'inin ($n = 2$) düzensiz bağlanma sergilediği gözlenmiştir.

3.4. DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİLER

Aracı ve düzenleyici değişken modellerinin sınanmasından önce değişkenler arası ilişkiler Pearson Korelasyon Katsayıları hesaplanarak değerlendirilmiştir (bk. Tablo 3). Analiz sonuçlarına göre annelerin güvenli bağlanması, annelerin kaygılı ve kaçınmacı bağlanması ile

negatif yönde ilişkilidir. Annelerin kaygılı ve kaçınmacı bağlanması arasında ise pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır. Annenin bağlanma temsilleri ile anne duyarlılığı arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir. Annenin psikososyal uyumu, annenin kaygılı ve kaçınmacı bağlanması ile negatif yönde ilişkilidir. Annenin yaşı, çocuğun olumsuz duygulanımı ile negatif, yaşı ile pozitif yönlü ilişki göstermektedir.

Annelerin bağlanması ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişkilerin incelendiği analiz sonuçları, annenin kaygılı bağlanması ile çocuğun düzensiz bağlanması arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu ilişki dışında, bağlanmanın nesiller arası aktarımına işaret eden herhangi bir anlamlı ilişki gözlenmemiştir. Anne duyarlılığı ve çocukların bağlanması arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise anne duyarlılığının çocukların güvenli bağlanmasıyla pozitif, düzensiz bağlanmasıyla negatif yönde anlamlı olarak ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Annenin eğitim düzeyi, çocuğun kaçınmacı ve düzensiz bağlanması ile pozitif, kaygılı bağlanması ile negatif yönde anlamlı olarak ilişkilidir.

Bu analizlerin ardından çocuğun bağlanmasının 4 boyutu arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Analizler, çocuğun kaygılı bağlanmasının, kaçınmacı ve güvenli bağlanması ile negatif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, çocuğun düzensiz bağlanması, kaçınmacı bağlanmasıyla pozitif, güvenli bağlanmasıyla negatif yönde ilişkilidir.

Çocuğun mizacının diğer değişkenler ile ilişkileri incelendiğinde, çocuğun olumsuz duygulanımının, annenin kaçınmacı bağlanmasıyla pozitif, yaşıyla negatif yönde ilişkili olduğu gözlenmiştir. Çocuğun çaba gerektiren kontrolü ise yalnızca çocuğun olumsuz duygulanım mizaç özelliği ile negatif yönde ilişkilidir.

Tablo 3. Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiler

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Anne Değişkenleri														
1. Güvenli Bağlanma	–													
2. Kaygılı Bağlanma	-.70**	–												
3. Kaçınmacı Bağlanma	-.53**	.34**	–											
4. Duyarlılık	.13	-.08	-.09	–										
5. Psikososyal Uyum	.22	-.27*	-.31*	-.01	–									
6. Yaş	-.12	.22	-.21	-.15	.06	–								
7. Eğitim Düzeyi	-.03	.19	-.03	.11	.02	.01	–							
Çocuk Değişkenleri														
8. Kaçınmacı Bağlanma	-.19	.11	.08	-.20	.02	.04	.22*	–						
9. Güvenli Bağlanma	.00	-.13	-.03	.38**	.18	.05	-.10	.22	–					
10. Kaygılı Bağlanma	-.03	.06	-.01	-.10	.07	-.02	-.23*	-.72**	-.57**	–				
11. Düzensiz Bağlanma	-.21	.29**	.17	-.43**	-.17	.17	.27*	.58**	-.45**	-.19	–			
12. Olumsuz Duygulanım	-.13	-.05	.31**	-.10	-.20	-.29**	-.14	.08	-.07	-.02	.00	–		
13. Çaba Gerektiren Kontrol	.04	.06	-.01	.00	.08	.16	.14	.04	.04	-.18	.06	-.39**	–	
14. Yaş	-.15	.16	.05	-.11	.19	.29**	-.14	.20	.06	-.19	.25*	.07	.30**	–

Note. * $p < .05$, ** $p < .01$.

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelenmesinin ardından psikososyal uyum değişkenini oluşturması planlanan boyutlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir (bk. Tablo 4). Yukarıda da söz edildiği gibi annenin psikososyal uyumunun; annenin kurum dışındaki çocuğuna ilişkin stresi, onun bakım verenine yönelik duyguları, algıladığı sosyal destek ve bu destekten memnun olma düzeyi ve psikolojik belirti düzeyini temsil etmesi amaçlanmıştır. Analiz sonuçları, annelerin ceza infaz kurumu dışındaki çocuklarının temel bakım verenine yönelik olumlu duyguları, algıladığı sosyal destek ve bu destekten memnun olma düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Annelerin psikolojik belirti düzeyi de sözü edilen bu üç değişken ile negatif yönde anlamlı olarak ilişkilidir. Annenin stres düzeyinin ise yalnızca algıladığı sosyal destek düzeyi ile pozitif yönde ilişkili olduğu, psikososyal uyumun diğer göstergeleri ile anlamlı olarak ilişkili olmadığı gözlenmiştir. Bu nedenle annenin stres düzeyi analizlere dâhil edilmemiştir (bk. Field, 2009).

Bu analizlerin ardından psikososyal uyum değişkenini oluşturması planlanan boyutlar ve araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir (bk. Tablo 5). Analiz sonuçları, annenin algıladığı sosyal destekten memnun olma düzeyinin, güvenli bağlanma düzeyi ile pozitif, kaygılı ve kaçınmacı bağlanma düzeyi ile negatif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, annenin kurum dışındaki çocuğunun temel bakım verenine yönelik olumlu duyguları, yanında kalan çocuğunun kaçınmacı ve güvenli bağlanması ile pozitif, kaygılı bağlanması ile negatif yönde ilişkilidir. Son olarak annenin psikolojik belirti düzeyinin çocuğun olumsuz duygulanım mizaç özelliği ile pozitif, çaba gerektiren kontrol mizaç özelliği ile negatif yönde ilişkili olduğu gözlenmiştir.

Tablo 4. Psikososyal Uyum Değişkenini Oluşturması Planlanan Alt Boyutlar Arası İlişkiler

	1	2	3	4	5
1. Sosyal Destek Sayısı	–				
2. Sosyal Destek Memnuniyeti	.47**	–			
3. Duygu	.37**	.38**	–		
4. Psikolojik Belirti Düzeyi	-.29**	-.41**	-.42**	–	
5. Stres	-.29*	-.01	-.11	-.12	–

Note. * $p < .05$, ** $p < .01$.

Duygu = Annenin, ceza infaz kurumu dışındaki çocuğunun temel bakım verenine yönelik olumlu duyguları.

Tablo 5. Psikososyal Uyum Değişkenini Oluşturması Planlanan Alt Boyutlar ile Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiler

	Destek Sayısı	Destek Memnuniyeti	Duygu	Psikolojik Belirti	Stres
Anne Değişkenleri					
1. Güvenli Bağlanma	.17	.24*	.05	-.16	-.22
2. Kaygılı Bağlanma	-.07	-.23*	-.03	.18	-.11
3. Kaçınmacı Bağlanma	-.15	-.37**	.02	.14	.17
4. Duyarlılık	-.06	-.05	.05	.01	.09
5. Yaş	-.03	.15	.12	-.06	-.02
6. Eğitim Düzeyi	.08	.06	-.07	-.15	.09
Çocuk Değişkenleri					
7. Kaçınmacı Bağlanma	.04	.05	.27*	-.08	-.02
8. Güvenli Bağlanma	-.03	.07	.46**	-.17	.05
9. Kaygılı Bağlanma	.10	-.01	-.28*	.04	.05
10. Düzensiz Bağlanma	-.02	.00	-.1	.13	-.04
11. Olumsuz Duygulanım	.00	-.19	-.03	.45**	.08
12. Çaba Gerektiren Kontrol	.03	.03	.21	-.29**	-.16
13. Yaş	.07	.09	.18	-.14	-.05

Note. * $p < .05$, ** $p < .01$.

Duygu = Annenin, ceza infaz kurumu dışındaki çocuğunun temel bakım verenine yönelik olumlu duyguları.

3.5. ANNE DUYARLILIĞI İLE ÇOCUĞUN BAĞLANMASI ARASINDAKİ İLİŞKİYİ DÜZENLEYEN DEĞİŞKENLER

Araştırmanın son amacı, annenin duyarlılık düzeyi ile çocuğun bağlanması arasındaki ilişkiyi düzenleyen değişkenlerin incelenmesidir. İki değişken arasındaki ilişki, üçüncü bir değişkene bağlı olarak değişiyorsa, sözü edilen üçüncü değişken, düzenleyici değişken olarak adlandırılmaktadır (Baron ve Kenny, 1986). Düzenleyici değişken analizleri, bağımsız değişken ve düzenleyici değişkenin doğrusal etkileşiminin, bağımlı değişken üzerindeki etkisinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmektedir (Hayes, 2018). Bu kısımda, düzenleyici değişken analizlerinden elde edilen sonuçların rapor edilmesinden önce düzenleyici değişken analizlerinde izlenen adımlar tanıtılmaktadır.

Düzenleyici değişken analizleri Hayes'in (2019) PROCESS makrosu (3.3. sürümü) kullanılarak gerçekleştirilmiştir (Model 1). Etkileşim etkisinin anlamlı olduğu durumda, basit eğri analizleriyle, yordayıcı ve yordanan değişkenler arasındaki ilişkinin, düzenleyici değişkenin hangi düzeylerinde anlamlı olduğu incelenmiştir (Robinson, Tomek ve Schumacker, 2013). Annenin eğitim düzeyi, çocuğun kaçınmacı, kaygılı ve düzensiz bağlanmasıyla anlamlı olarak ilişkili olduğu için (bk. Tablo 3) kovaryans olarak modellere eklenmiştir. Düzenleyici değişken analizlerinde karşılaşılan çoklu bağlantısallık sorunundan kaçınmak için yordayıcı değişkenler merkezileştirilerek kullanılmıştır (Aiken ve West, 1991). Standardize edilmemiş değerler rapor edilmiştir (Baguley, 2009; Hayes, 2018; Kim ve Mueller, 1976). Bu kapsamda aşağıda sırasıyla çocuğun olumsuz duygulanım ve çaba gerektiren kontrol düzeyinin ve annenin psikososyal uyumunun, anne duyarlılığı ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişkide oynadığı düzenleyici rol incelenmiştir.

3.6. ANNE DUYARLILIĞININ, BAĞLANMANIN NESİLLER ARASI AKTARIMINDA ARACI ROLÜ

Bağımsız değişken ve bağımlı değişken arasındaki ilişkinin altında yatan faktörler, aracı değişken olarak adlandırılmaktadır (Hayes, 2018). Bu tez çalışmasında da anne duyarlılığının, annenin bağlanması ile çocuğun bağlanması arasındaki ilişkiye aracılık edip etmediğinin incelenmesi planlanmıştır. Baron ve Kenny'e (1986) göre aracı değişken modellerinin test edilebilmesi için; (a) bağımsız değişkenin, aracı değişkeni anlamlı olarak yordaması, (b) aracı değişkenin, bağımlı değişkeni anlamlı olarak yordaması ve (c) aracı değişkenin modele eklenmesinden önce bağımlı değişkeni anlamlı olarak yordayan bağımsız değişkenin, aracı değişkenin eklenmesinin ardından yordama gücünü kaybetmesi gerekmektedir. Daha güncel çalışmalar, bağımsız değişkenin, bağımlı değişkeni anlamlı olarak yordamasının, aracılık modellerinin test edilmesinin ön koşulu olmadığını vurgulamakta (c) ancak diğer iki koşul (a ve

b) bakımından nedensel basamaklar yaklaşımını onaylamaktadır (Hayes, 2018). Bu tez çalışmasında, bağımsız değişken (annenin bağlanması) ile aracı değişken (anne duyarlılığı) arasında anlamlı bir ilişki (a) bulunmadığı için (bk. Tablo 3) anne duyarlılığının bağlanmanın nesiller arası aktarımındaki aracı rolü incelenememiştir.

3.6.1. Çocuğun Mizacının Düzenleyici Rolü

Annenin duyarlılığı ile çocuğun bağlanması arasındaki ilişkide, çocuğun olumsuz duygulanım ve çaba gerektiren kontrol mizaç özelliklerinin düzenleyici rolü incelenmiştir. Bu analizlerden elde edilen sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

3.6.1.1. Olumsuz Duygulanım Mizaç Boyutunun Düzenleyici Rolü

Çocuğun olumsuz duygulanımının, anne duyarlılığı ile çocuğun kaçınmacı bağlanması arasındaki ilişkide düzenleyici rol oynadığı gözlenmiştir, $F(4, 77) = 4.59, p < .01, R^2 = .19$. Buna ek olarak, etkileşim terimi, modelin açıkladığı varyans düzeyini anlamlı olarak arttırmaktadır, $F(1, 77) = 8.18, p < .01, \Delta R^2 = .09$. Analizden elde edilen bulguların özeti Tablo 6'da yer almaktadır.

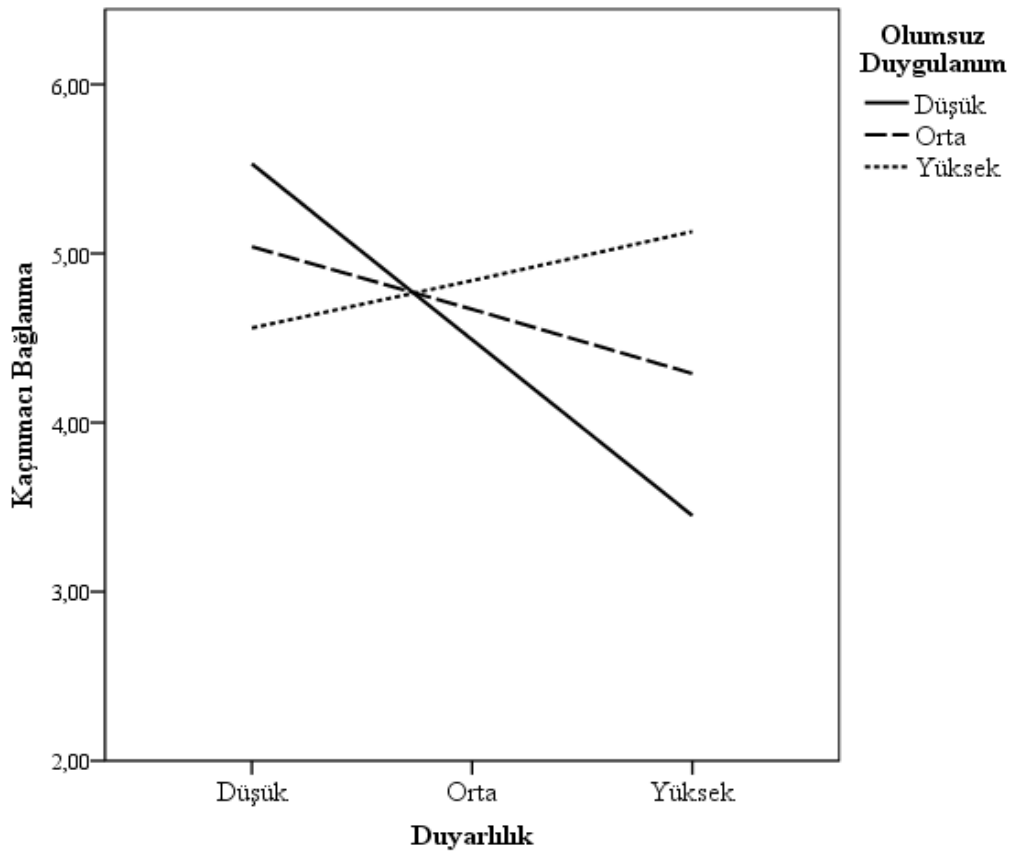
Tablo 6. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Kaçınmacı Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Olumsuz Duygulanımının Düzenleyici Rolü ($n = 82$)

	<i>b</i>	<i>SH</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	%95 CI
(<i>b</i> ₀) Sabit	3.89	.35	11.26	.00	[3.20, 4.58]
(X) Duyarlılık	-1.01	.50	-2.00	.05	[-2.01, -.01]
(M) Olumsuz Duygulanım	.23	.25	.92	.36	[-.27, .72]
Etkileşim Terimi*	2.31	.81	2.86	.01	[.70, 3.91]
(Kov.) Annenin Eğitim Düzeyi	.34	.13	2.66	.01	[.09, .60]

Not. X = Bağımsız değişken, M = Düzenleyici değişken, CI = Güven aralığı.

* Annenin duyarlılığı ve çocuğun olumsuz duygulanımının etkileşimi.

Etkileşim etkisinin anlamlı olması üzerine incelenen basit eğri analizleri, annenin duyarlılığının yalnızca olumsuz duygulanım düzeyi düşük ($-1S, b = -2.78, SH = .79, \%95 CI [-4.35, -1.21], t(77) = -3.52, p < .001$) olan çocuklarda, çocuğun kaçınmacı bağlanmasını anlamlı olarak negatif yönde yordadığını göstermektedir (bk. Şekil 2).

Şekil 2. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Kaçınmacı Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Olumsuz Duygulanımının Düzenleyici Rolü ($n = 82$)

İkinci olarak, çocuğun olumsuz duygulanımının, annenin duyarlılığı ve çocuğun düzensiz bağlanması arasındaki ilişkide düzenleyici rol oynadığı gözlenmiştir, $F(4, 77) = 10.26, p < .001, R^2 = .35$. Buna ek olarak, etkileşim teriminin, açıklanan varyans düzeyini anlamlı olarak arttırdığı gözlenmiştir, $F(1, 77) = 7.54, p < .01, \Delta R^2 = .06$. Analizden elde edilen bulguların özeti Tablo 7’de yer almaktadır.

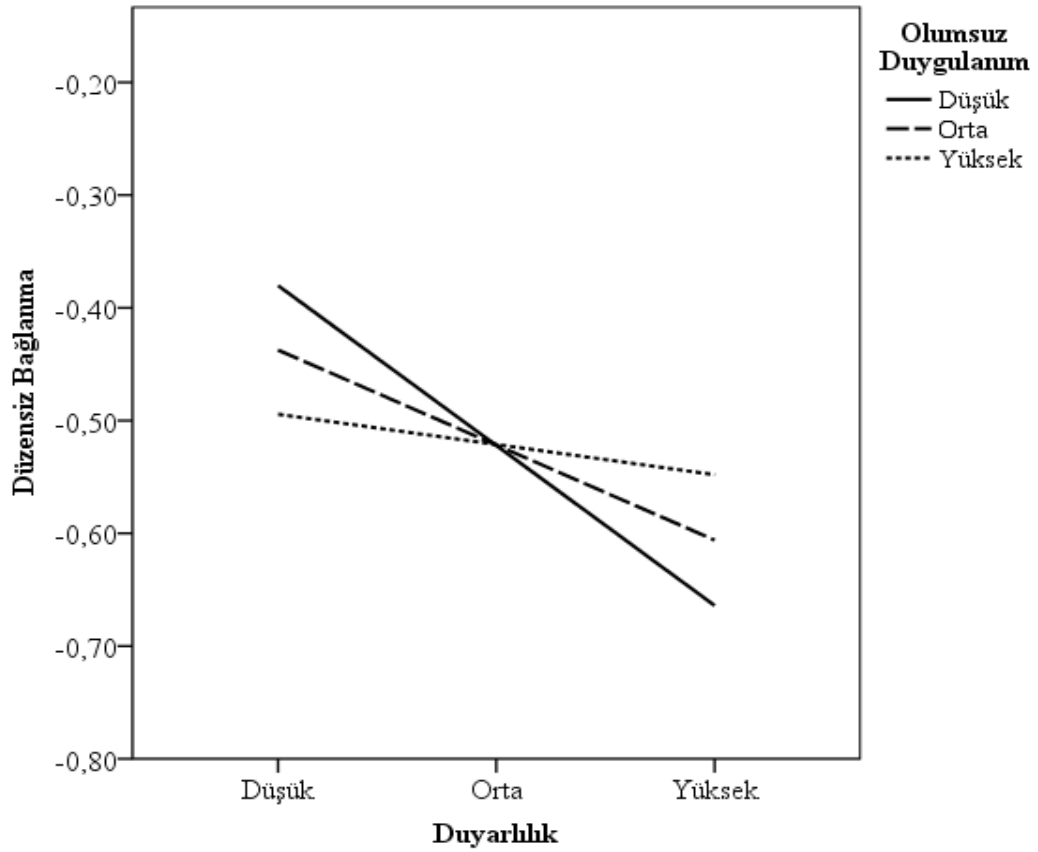
Tablo 7. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Düzensiz Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Olumsuz Duygulanımının Düzenleyici Rolü ($n = 82$)

	<i>b</i>	<i>SH</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	%95 CI
(<i>b</i> ₀) Sabit	-.62	.03	-19.69	.00	[-.68, -.55]
(X) Duyarlılık	-.23	.05	-4.93	.00	[-.32, -.13]
(M) Olumsuz Duygulanım	.00	.02	.03	.98	[-.04, .05]
Etkileşim Terimi*	.20	.07	2.75	.01	[.06, .35]
(Kov.) Annenin Eğitim Düzeyi	.04	.01	3.55	.00	[.02, .07]

Not. X = Bağımsız değişken, M = Düzenleyici değişken, CI = Güven aralığı.

* Annenin duyarlılığı ve çocuğun olumsuz duygulanımının etkileşimi.

Etkileşim etkisinin anlamlı olması üzerine incelenen basit eğri analizleri, anne duyarlılığı ile çocuğun düzensiz bağlanması arasındaki ilişkinin, yalnızca çocuğun olumsuz duygulanım düzeyinin düşük olduğu ($-1S$, $b = -.38$, $SH = .07$, %95 CI [-.52, -.24], $t(77) = -5.30$, $p < .001$) koşulda negatif yönde anlamlı olduğunu göstermiştir (bk. Şekil 3).

Şekil 3. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Düzensiz Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Olumsuz Duygulanımının Düzenleyici Rolü ($n = 82$)

3.6.1.2. Çaba Gerektiren Kontrol Mizaç Boyutunun Düzenleyici Rolü

Annelerin duyarlılığı ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişkide düzenleyici rol oynayıp oynamadığı test edilen ikinci mizaç boyutu çaba gerektiren kontroldür. Analiz sonuçları, çaba gerektiren kontrolün, anne duyarlılığı ile çocuğun kaçınmacı bağlanması arasındaki ilişkide düzenleyici rol oynadığını göstermiştir, $F(4, 77) = 4.41, p < .01, R^2 = .19$. Buna ek olarak, etkileşim teriminin, açıklanan varyans düzeyini anlamlı olarak arttırdığı gözlenmiştir, $F(1, 77) = 8.40, p < .01, \Delta R^2 = .09$. Analizden elde edilen bulgular, Tablo 8’de özetlenmektedir.

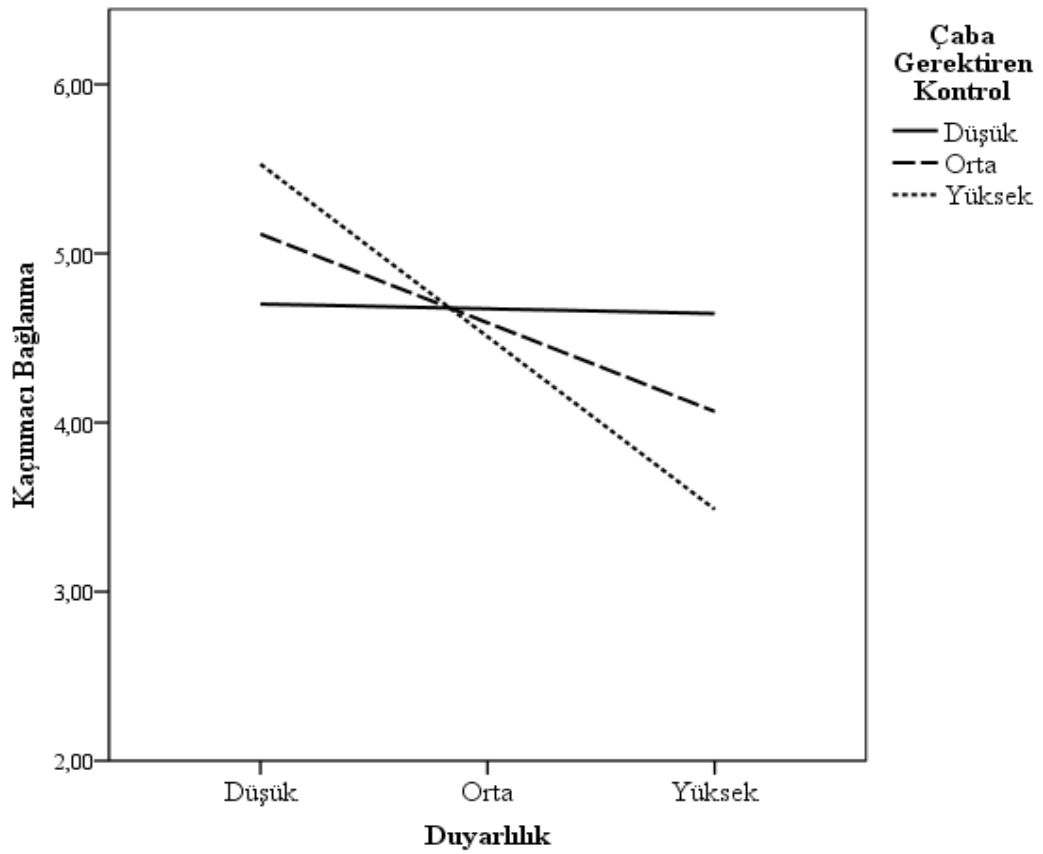
Tablo 8. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Kaçınmacı Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Çaba Gerektiren Kontrolünün Düzenleyici Rolü ($n = 82$)

	<i>b</i>	<i>SH</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	%95 CI
(<i>b</i> ₀) Sabit	3.78	.35	10.84	.00	[3.08, 4.47]
(X) Duyarlılık	-1.40	.52	-2.71	.01	[-2.43, -.37]
(M) Çaba Gerektiren Kontrol	-.08	.18	-.43	.67	[-.43, .28]
Etkileşim Terimi*	-1.24	.43	-2.90	.01	[-2.09, -.39]
(Kov.) Annenin Eğitim Düzeyi	.36	.13	2.78	.01	[.10, .62]

Not. X = Bağımsız değişken, M = Düzenleyici değişken, CI = Güven aralığı.

* Annenin duyarlılığı ve çocuğun çaba gerektiren kontrolünün etkileşimi.

Etkileşim teriminin, sonuç değişkeni anlamlı olarak yordaması üzerine incelenen basit eğri analizleri, annenin duyarlılığı ve çocuğun kaçınmacı bağlanmasının, yalnızca çaba gerektiren kontrol düzeyinin yüksek (+1*S*, $b = -2.72$, $SH = .76$, %95 CI [-4.23, -1.21], $t(77) = -3.59$, $p < .001$) olduğu koşulda negatif yönde anlamlı bir ilişki sergilediğini göstermiştir (bk. Şekil 4).

Şekil 4. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Kaçınmacı Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Çaba Gerektiren Kontrolünün Düzenleyici Rolü ($n = 82$)

İkinci olarak, çocuğun çaba gerektiren kontrol mizaç özelliğinin, annenin duyarlılığı ile çocuğun kaygılı bağlanması arasındaki ilişkide düzenleyici rol oynadığı gözlenmiştir, $F(4, 77) = 4.04$, $p < .05$, $R^2 = .14$. Buna ek olarak, etkileşim teriminin, açıklanan varyans düzeyini anlamlı olarak arttırdığı gözlenmiştir, $F(1, 77) = 4.45$, $p < .05$, $\Delta R^2 = .05$. Analizden elde edilen bulgular, Tablo 9'da özetlenmektedir.

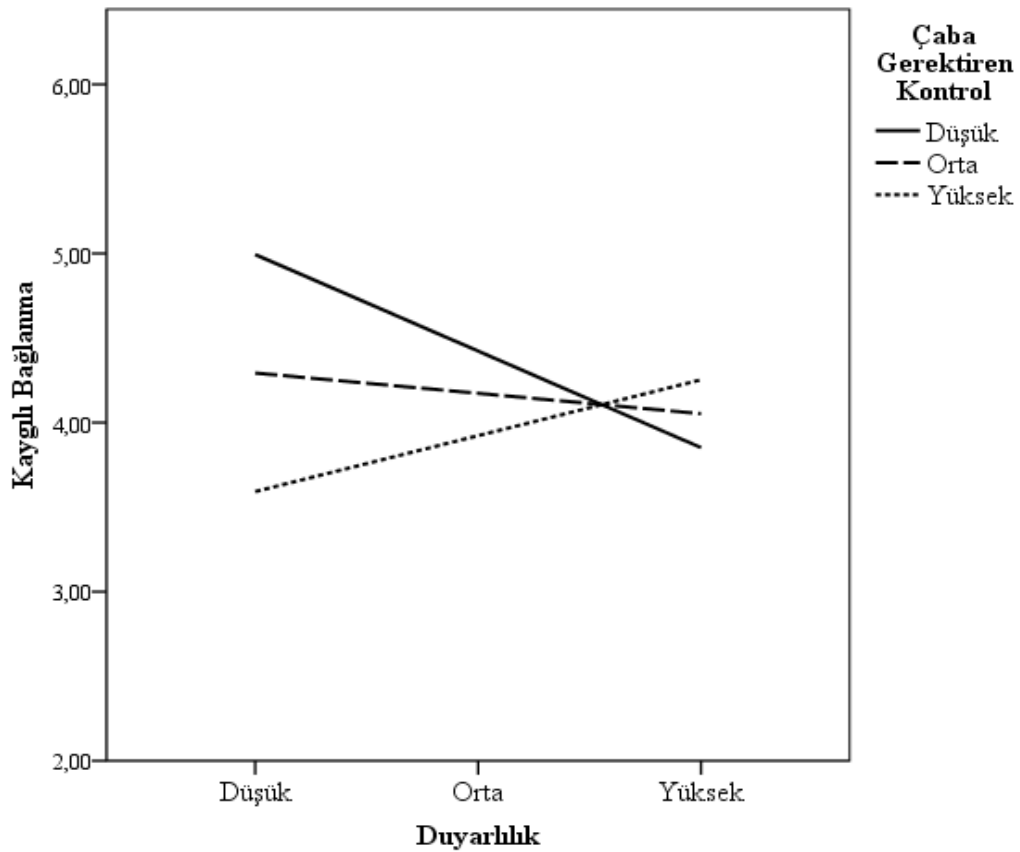
Tablo 9. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Kaygılı Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Çaba Gerektiren Kontrolünün Düzenleyici Rolü ($n = 82$)

	<i>b</i>	<i>SH</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	%95 CI
(<i>b</i> ₀) Sabit	5.02	.44	11.55	.00	[4.15, 5.88]
(X) Duyarlılık	-.32	.64	-.50	.62	[-1.60, .96]
(M) Çaba Gerektiren Kontrol	-.23	.22	-1.05	.30	[-.68, .21]
Etkileşim Terimi*	1.13	.53	2.11	.04	[.06, 2.19]
(Kov.) Annenin Eğitim Düzeyi	-.37	.16	-2.31	.02	[-.70, -.05]

Not. X = Bağımsız değişken, M = Düzenleyici değişken, CI = Güven aralığı.

* Annenin duyarlılığı ve çocuğun çaba gerektiren kontrolünün etkileşimi.

Etkileşim teriminin, sonuç değişkeni anlamlı olarak yordaması üzerine incelenen basit eğri analizleri, annenin duyarlılığı ve çocuğun kaygılı bağlanmasının, yalnızca çaba gerektiren kontrol düzeyinin düşük ($-1S$, $b = -1.52$, $SH = .76$, %95 CI [-3.04, -.00], $t(77) = -2,00$, $p < .05$) olduğu koşulda negatif yönde anlamlı bir ilişki sergilediğini göstermiştir (bk. Şekil 5).

Şekil 5. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Kaygılı Bağlanması Arasındaki İlişkide, Çocuğun Çaba Gerektiren Kontrolünün Düzenleyici Rolü ($n = 82$)

3.6.2. Annenin Psikososyal Uyum Düzeyinin Düzenleyici Rolü

Araştırmada, annenin duyarlılığı ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişkide düzenleyici rolü incelenen son değişken, annenin psikososyal uyumudur. Analiz sonuçları, annenin psikososyal uyum düzeyinin, annenin duyarlılığı ve çocuğun güvenli bağlanması arasındaki ilişkide düzenleyici rol oynadığını göstermiştir, $F(4, 54) = 7.64, p < .001, R^2 = .36$. Buna ek olarak, etkileşim teriminin modele eklenmesi, açıklanan varyans düzeyini anlamlı olarak arttırmaktadır, $F(1, 54) = 6.98, p < .01, \Delta R^2 = .08$. Elde edilen bulgular Tablo 10'da özetlenmektedir.

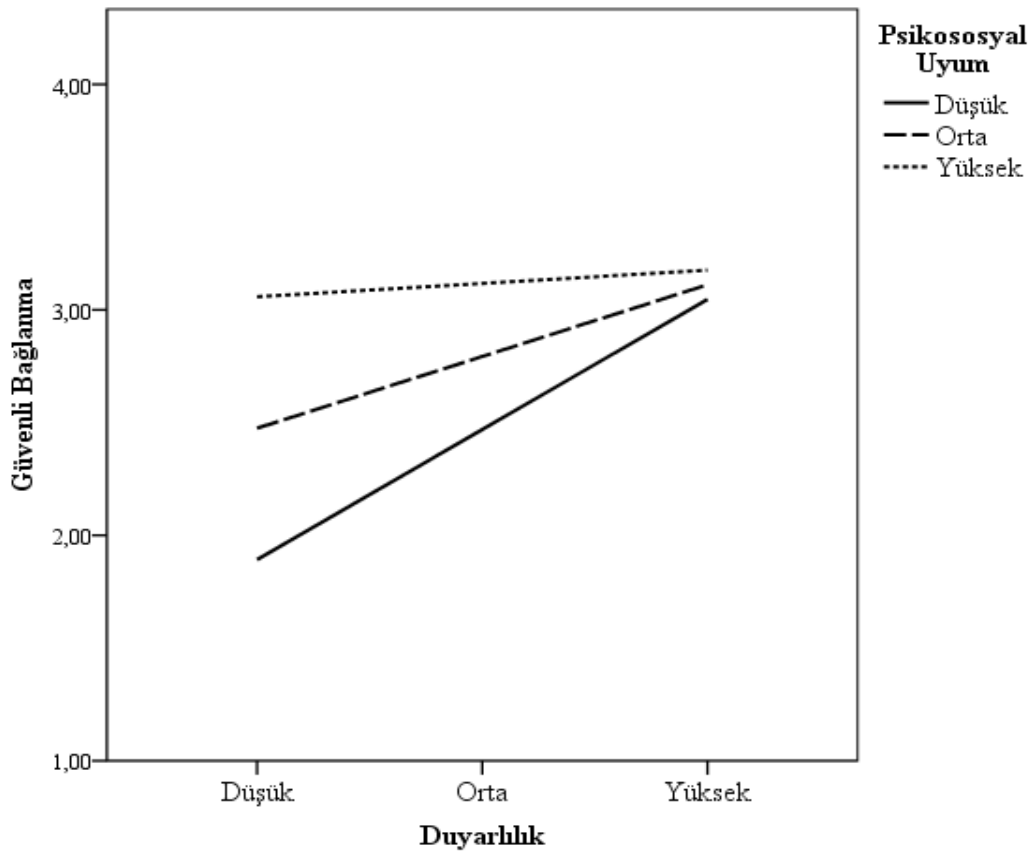
Tablo 10. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Güvenli Bağlanması Arasındaki İlişkide, Annenin Psikososyal Uyum Düzeyinin Düzenleyici Rolü ($n = 59$)

	<i>b</i>	<i>SH</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	%95 CI
(<i>b</i> ₀) Sabit	2.77	.20	13.58	.00	[2.36, 3.18]
(X) Duyarlılık	.81	.28	2.85	.01	[.24, 1.38]
(M) Psikososyal Uyum	.35	.12	2.98	.00	[.11, .58]
Etkileşim Terimi*	-.71	.27	-2.64	.01	[-1.24, -.17]
(Kov.) Annenin Eğitim Düzeyi	.01	.09	.12	.90	[-.16, .18]

Not. X = Bağımsız değişken, M = Düzenleyici değişken, CI = Güven aralığı.

* Annenin duyarlılığı ve psikososyal uyum düzeyinin etkileşimi.

Etkileşim etkisinin anlamlı olması üzerine incelenen basit eğri analizleri, annenin duyarlılığı ve çocuğun güvenli bağlanması arasındaki pozitif yönlü ilişkinin, yalnızca annenin psikososyal uyum düzeyinin düşük ($-1S$, $b = -1.47$, $SH = .34$, %95 CI [.79, 2.15], $t(54) = 4.33$, $p < .001$) olduğu durumda anlamlı olduğunu göstermiştir (bk. Şekil 6).

Şekil 6. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Güvenli Bağlanması Arasındaki İlişkide, Annenin Psikososyal Uyum Düzeyinin Düzenleyici Rolü ($n = 59$)

İkinci olarak, annenin psikososyal uyum düzeyinin, annenin duyarlılığı ve çocuğun düzensiz bağlanması arasında düzenleyici rol oynadığı gözlenmiştir, $F(4, 54) = 7.05, p < .001, R^2 = .34$. Buna ek olarak, etkileşim teriminin modele eklenmesi, açıklanan varyans düzeyini anlamlı olarak arttırmaktadır, $F(1, 54) = 7.47, p < .01, \Delta R^2 = .09$. Elde edilen bulgular Tablo 11’de özetlenmektedir.

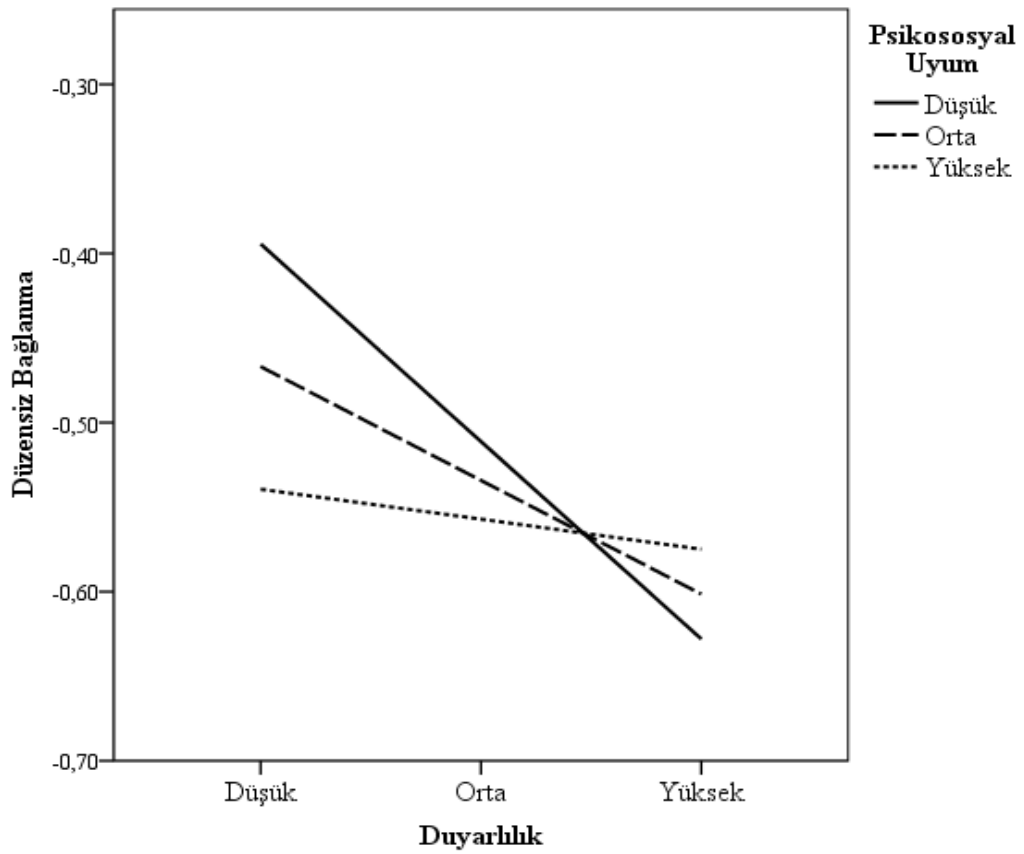
Tablo 11. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Düzensiz Bağlanması Arasındaki İlişkide, Annenin Psikososyal Uyum Düzeyinin Düzenleyici Rolü ($n = 59$)

	<i>b</i>	<i>SH</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	%95 CI
(<i>b</i> ₀) Sabit	-.61	.04	-16.11	.00	[-.68, -.53]
(X) Duyarlılık	-.17	.05	-3.26	.00	[-.28, -.07]
(M) Psikososyal Uyum	-.02	.02	-1.14	.26	[-.07, .02]
Etkileşim Terimi*	.14	.05	2.73	.01	[.04, .23]
(Kov.) Annenin Eğitim Düzeyi	.04	.02	2.27	.03	[.00, .07]

Not. X = Bağımsız değişken, M = Düzenleyici değişken, CI = Güven aralığı.

* Annenin duyarlılığı ve psikososyal uyum düzeyinin etkileşimi.

Etkileşim etkisinin anlamlı olması üzerine incelenen basit eğri analizleri, annenin duyarlılığı ve çocuğun düzensiz bağlanması arasındaki negatif yönlü ilişkinin yalnızca annenin psikososyal uyum düzeyinin düşük ($-1S$, $b = -.30$, $SH = .06$, %95 CI [-.42, -.17], $t(54) = -4.74$, $p < .001$) olduğu durumda anlamlı olduğunu göstermiştir (bk. Şekil 7).

Şekil 7. Annenin Duyarlılığı ve Çocuğun Düzensiz Bağlanması Arasındaki İlişkide, Annenin Psikososyal Uyum Düzeyinin Düzenleyici Rolü ($n = 59$)

4. BÖLÜM

TARTIŞMA

Güvenli bağlanmanın, özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı çocukların sosyal ve psikolojik işlevselliğini desteklediği vurgulanmaktadır (ör. Belsky ve Fearon, 2002; Sroufe, 2005). Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, ceza infaz kurumlarında anneleriyle birlikte kalan 1 ile 3 yaş aralığındaki çocukların bağlanma güvenliğini açıklayan faktörlerin incelenmesidir. İlerleyen bölümde, ilk olarak tutuklu/hükümlü annelerin kurum dışında çocuklarının olup olmamasına ve kurum türüne (kapalı/açık) bağlı farklılıkların incelendiği analiz sonuçları tartışılmaktadır. Ardından, tutuklu/hükümlü annelerin yanında kalan çocuklarının bağlanma kategorilerine dağılımı incelenmektedir. Daha sonra bağlanmanın nesiller arası aktarımı ve anne duyarlılığının bu aktarımdaki rolüne ilişkin bulgular değerlendirilmektedir. Son olarak, anne duyarlılığı ile çocuğun bağlanması arasındaki ilişkiyi düzenleyen faktörlerin (çocuğun mizacı ve annenin psikososyal uyumu) incelendiği analizlerden elde edilen bulgular tartışılmaktadır.

4.1. GRUPLAR ARASI FARKLILIKLAR

4.1.1. Ceza İnfaz Kurumu Dışında Çocuğu Olan ve Olmayan Anneler

Araştırma bulguları, katılımcı annelerin büyük çoğunluğunun (%85.2, $n = 75$) dışarıda 18 yaşın altında bir ya da daha fazla çocuğu olduğunu göstermiştir. Çocuğunu özlemek, onun bakımıyla ve kendisinin yokluğunda yaşadıklarıyla ilgili kaygılanmak anne için bu süreci zorlaştıran faktörlerdendir (Greene ve ark., 2000; Houck ve Loper, 2002; Poehlmann, 2005a). Kurum dışındaki çocuklarının ziyaretleri de anneler için oldukça yoğun deneyimlerdir (Arditti ve Few, 2008). Anneler bir yandan çocuklarını gördükleri için mutlu olduklarını, diğer yandan ise çocukları tarafından ceza infaz kurumu ortamında görüldükleri için üzüldüklerini, suçluluk duyduklarını ve utandıklarını belirtmektedir (Arditti, 2003). Bununla tutarlı olarak, ceza infaz kurumu dışındaki çocuğundan ayrılmak zorunda kalan annelerin psikolojik belirti düzeyinin, çocuk sahibi olmayan kadın mahkûmlara kıyasla daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Fogel ve Martin, 1992). Dolayısıyla, kadınların ceza infaz kurumlarındaki duygusal deneyimlerinin, kurum dışında çocuklarının olup olmamasına göre farklılık gösterebileceği ileri sürülmektedir.

Ancak bu çalışmada, kurum dışında çocuğu olan ve olmayan annelerin ve çocuklarının, çalışmada ele alınan değişkenler açısından benzer özellikler sergilediği ortaya konmuştur. Celinska ve Siegel (2010), tutuklu/hükümlü annelerin, çocuklarının yokluğuyla baş etmek için pek çok etkili strateji kullandıklarını gözlemiştir. Sözü edilen çalışma kapsamında gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler; annelerin iyi bir anne olmaya çalışma,

mahkûmiyet süresince kurum dışındaki çocuğuna annelik yapmanın en iyi yollarını arama (ör. mektuplara eğlenceli mesajlar ekleme), dışarıdaki hayatlarına yönelik planlamalar ve hazırlıklar yapma gibi etkili baş etme stratejileri benimsediklerine işaret etmektedir. Bununla birlikte, ceza infaz kurumlarında çocuklarıyla birlikte kalan annelerin yanlarındaki çocuklarından yüksek düzeyde duygusal destek aldıkları gözlenmektedir (Anaraki ve Boostani, 2014). Sözü edilen çalışmadaki anneler, çocukları olmadan kurumda kalmanın çok daha zor olacağını, çocukları olduğu için kendilerini kontrol ettiklerini ve sabrettiklerini, aksi takdirde diğer mahkûmlarla sıklıkla tartışabileceklerini vurgulamışlardır. Çocuklarıyla birlikte olmanın önemli olduğunu, çocukları yanlarında olduğu sürece ceza infaz kurumunda bulunmanın daha az zorlayıcı olduğunu belirtmişlerdir. Anaraki ve Boostani'nin (2014) bulgularıyla benzer olarak, bu tez çalışmasındaki anneler de yanlarında kalan çocuklarından önemli düzeyde duygusal destek aldıklarını belirtmiştir. Örneğin, dışarıda 7 ve 3 yaşlarında iki çocuğu olan Ş. İ., şu sözlerle yanındaki çocuğunun kendisi için önemini ifade etmiştir: “*Şu anda birbirimizden başka kimsemiz yok. O beni mutlu ediyor. Ben de elimden geldiği kadar onu mutlu etmeye çalışıyorum*”. Dolayısıyla, bu tez çalışmasındaki annelerin, yanlarındaki çocuklarından aldıkları duygusal destek sayesinde dışarıdaki çocuklarına ilişkin deneyimledikleri stresle daha etkin bir biçimde baş ediyor olabilecekleri düşünülmektedir. Yanlarında kalan çocuklarından aldıkları destek, kurum dışında çocuğu olan ve olmayan annelerin araştırma değişkenleri açısından benzer özellikler sergilemesini belirli ölçüde açıklıyor olabilir.

4.1.2. Ceza İnfaz Kurumu Türü (Kapalı/Açık)

Kapalı ve açık ceza infaz kurumlarının doğası, belirli özellikler açısından birbirinden farklılaşmaktadır. Örneğin, kapalı ceza infaz kurumlarında açık görüş (fiziksel olarak temas edilebilen görüşme) sayısı sınırlıdır ve ayın üç haftasında, anne ve çocuğun yalnızca kapalı görüş yapmasına (aynı odada bulunmaksızın arada bir cam varken görüşme) izin verilmektedir. Açık ceza infaz kurumlarında ise yalnızca açık görüş uygulanmaktadır. Dolayısıyla, bu kurumlardaki tutuklu/hükümlü anneler, dışarıdaki çocuklarına fiziksel olarak daha fazla temas edebilmektedir. Fiziksel olarak temas edilemeyen ziyaretler tutuklu/hükümlü ebeveyn, çocuğun bakım vereni ve özellikle de ebeveynine dokunamamasının nedenini anlama kapasitesi sınırlı olan küçük çocuklar için stres vericidir (Poehlmann-Tynan ve Arditti, 2018). Diğer taraftan, kadın açık ceza infaz kurumu sayısının azlığı nedeniyle annelerin büyük çoğunluğu çocuklarının yaşadığı şehirlerdeki kurumlarda bulunmamaktadır (ayrıca bk. Bastick ve Townhead, 2008). Bu nedenle çocuklar annelerini maddi yetersizlik ya da farklı nedenlerden dolayı sık ziyaret edememektedir. Ancak açık ceza infaz kurumundaki tutuklu/hükümlüler, ayda bir defa birkaç gün izin alarak ailelerini ziyaret etme hakkına sahiptir. Bazı katılımcı anneler, açık ceza infaz kurumlarının çocuklarının yaşadığı yere uzak olmasının ziyaretleri engellemesine rağmen

çocuklarının ceza infaz kurumlarının stres verici ortamına girmemesini ve kendilerini bu ortamda görmemesini sağladığı için izin uygulamasından memnun olduklarını belirtmiştir.

Araştırma kapsamında, açık ceza infaz kurumlarında görüşülen tüm anneler, bu kurumlara gönderilmeden önce çocuklarıyla birlikte kapalı ceza infaz kurumlarında bulunmuştur. Anneler görüşmeler sırasında, kapalı ceza infaz kurumlarında çocuk büyütmenin, açık ceza infaz kurumlarına kıyasla oldukça zor olduğundan söz etmiştir. Örneğin, kapalı ceza infaz kurumlarında, açık alanda geçirilebilen süre oldukça sınırlıdır. Açık ceza infaz kurumlarında ise bahçe kapıları, sabahın erken saatlerinden akşam saatlerine kadar açık kalmaktadır. Dolayısıyla, açık ceza infaz kurumlarındaki annelerin çocukları, yalnızca akşam saatlerinde koşu kalmak zorundadır. Katılımcı anneler, küçük bir çocuğu kapalı kapılar ardında tutmanın zorluklarından, çocuklarının kapalı ceza infaz kurumunda kaldıkları süre içinde uzun uzun ağladığından ve buna ek olarak, çocuğun ağlamasından rahatsız olan diğer mahkûmlarla aralarındaki ilişkinin bozulduğundan söz etmiştir. Anaraki ve Boostani (2014) de çocuklu annelerin sıklıkla, diğer mahkûmların çocuğun gürültüsünden şikâyetçi olduğunu vurguladığını bildirmiştir. Kilitli kapılar ardında yaşamak, yanındaki çocuğundan bağımsız olarak anneler için de önemli bir stres kaynağıdır. Savcı'nın (2004, sf. 123) kadın açık ceza infaz kurumunda gerçekleştirdiği çalışmanın katılımcılarından birinin söylediği şu sözler, bu durumu tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır: *Sırtımı ağaca dayar, gözlerimi göğe deviririm ve içimden şöyle derim: İşte yaşamak bu! Ağaca dokunmak, duvardan atlayıp gelen kediyle yarenlik etmek, bizim açık cezaevimiz bu! Özgürlük elimin altındaki yaprakta, dokunduğum toprakta...*

Kapalı ve açık ceza infaz kurumları arasındaki temel farklardan bir diğeri, tutuklu/hükümlülerin telefon kullanımıyla ilgilidir. Kapalı ceza infaz kurumlarında telefonla konuşma hakkı günde yalnızca 10 dakikayken açık ceza infaz kurumlarındaki mahkûmlar, kapıların kilitlendiği akşam saatleri dışında kalan zamanlarda yakınlarını arama hakkına sahiptir. Buna ek olarak, kapalı ceza infaz kurumundaki mahkûmların, kurum içinde yalnız başlarına dolaşabilmeleri mümkün olmadığı için telefon hakkını kullanmak isteyen birinin, infaz koruma memuru tarafından telefonu kullanabileceği alana götürülmesi gerekmektedir. Bu durumun tersine, açık ceza infaz kurumlarındaki telefon kabinleri tüm mahkûmların özgürce kullanabileceği ortak kullanım alanındadır ve telefona ulaşmak için bir infaz koruma memurunun refakatine ihtiyaç duyulmamaktadır. Ceza infaz kurumu ortamında oldukça önemli olan telefon kullanımının, açık ceza infaz kurumlarındaki gibi özgürce gerçekleştirilebilmesinin, anneler üzerinde daha az stres yaratabileceği ve telefon kullanımını daha olumlu bir deneyim hâline getirebileceği düşünülmektedir.

Bu tez çalışmasından elde edilen bulgular ise açık ve kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan annelerin araştırma değişkenleri açısından anlamlı olarak farklılaşmadığını göstermiştir. Elde edilen bu yöndeki bulgular, ceza infaz kurumlarının niteliklerinin (ör. uygulanan politikalar, ulaşılabilir hizmetler ve servisler) mahkûmlar üzerindeki etkisinin aynı olduğunu vurgulayan görüşe (*deprivation theory*) karşın, ceza infaz kurumu deneyiminden etkilenme düzeyi incelenirken bireysel özelliklerin (ör. travma ya da madde kullanımı geçmişi, ruh sağlığı) dikkate alınması gerektiğini (*importation theory*) vurgulayan tartışmaları destekler niteliktedir (derleme için bk. Fedock, 2017). Bu kapsamda, kurumların fiziksel yapıları ve kuralları arasında farklılıklar bulunsa da çocuklarıyla birlikte ceza infaz kurumlarında kalan annelerin deneyimleri oldukça benzer olduğu için grupların farklılaşmamış olabileceği düşünülmektedir.

4.2. TUTUKLU/HÜKÜMLÜ ANNELERİN ÇOCUKLARININ BAĞLANMASI

Bağlanma kuramı, erken dönemde temel bakım verenden ayrılmanın, güvensiz bağlanma açısından önemli bir risk faktörü olduğunu vurgulamaktadır (Bowlby, 1973). Bununla tutarlı olarak, ceza infaz kurumuna girdiği için annesinden ayrılan çocukların güvensiz bağlanma düzeyinin oldukça yüksek olduğu bildirilmiştir (Poehlmann, 2005b). Anne ve çocuk arasındaki ilişkilerin devam etmesi adına kurumlarda kalmasına izin verilen çocukların bağlanma güvenliği ise yalnızca müdahale çalışmalarında incelenmiştir. Müdahale programları sonucunda, tutuklu/hükümlü annesiyle birlikte ceza infaz kurumlarında kalan çocukların güvenli bağlanma düzeyinin, orta SED'den gelen akranlarından anlamlı olarak farklı olmadığı gözlenmiştir (Byrne ve ark., 2010; Cassidy ve ark., 2010). Ancak annesinin yanında kalan çocukların bağlanma güvenliğini, müdahale programı uygulamadan değerlendiren bir çalışmaya ulaşamamıştır. Bu kapsamda tez çalışmasında, tutuklu/hükümlü annesiyle birlikte ceza infaz kurumlarında kalan çocukların bağlanma güvenliği incelenmiştir. Elde edilen bulgular, çocukların çoğunluğunun (%69.88, $n = 58$) annesine güvenli bağlandığını göstermiştir. Gözlenen güvenli bağlanma oranı, sözü edilen müdahale çalışmalarının bildirdiği oranlarla oldukça benzerdir (%60, Byrne ve ark., 2010; %70, Cassidy ve ark., 2010).

Baradon ve arkadaşlarına (2008) göre ceza infaz kurumunda bulunan anne çocuk çiftlerinin dışarıdaki bazı risk faktörlerinden (ör. anneye şiddet uygulayan bir baba) uzaklaşması, annenin duyarlı bakım verme düzeyini arttırarak çocuğun güvenli bağlanmasını destekleyebilir. Byrne ve arkadaşları (2010), ceza infaz kurumunda uzun süre ($Ort_{ay} = 13.7$) kalan annelerin çocuklarının, kısa süre ($Ort_{ay} = 6.6$) kalanlara kıyasla daha güvenli bağlandığını ortaya koymuştur. Araştırmacılar, ceza infaz kurumunda kısa süre kalan anne çocuk çiftlerinin, dışarıdaki çevresel risk faktörleriyle (ör. annenin madde kötüye kullanımı ve uyuşturucu ticareti yapmaya geri dönmesi) daha erken dönemde yüzleşmek zorunda kaldığı için bu çocukların daha

güvensiz bağlanmış olabileceğini ileri sürmüştür. Bu tez çalışmasından elde edilen bu yöndeki bulgu, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bir gruptan gelseler de dış dünyadaki çevresel risk faktörlerinden görece uzaklaştıklarında ve çocuğun temel bakım vereninden ayrılmadığı durumda, ceza infaz kurumundaki annelerin çocuklarının da orta SED'den gelen akranlarıyla (ör. Andreassen ve ark., 2007; Planalp ve Braungart-Rieker, 2013; Waters, Hamilton ve ark., 2000) benzer düzeyde güvenli bağlanabileceğini göstermektedir.

Weinfeld, Sroufe ve Egeland'ın (2000) eğitim düzeyi düşük ve çoğunlukla yalnız olan yoksul annelerin çocuklarının bağlanmasını incelediği boylamsal çalışma, çocukların bir yaşındaki güvenli bağlanma düzeyinin yaklaşık %60 olduğunu göstermiştir. Ancak gelişim sürecinde daha fazla risk faktörüne maruz kalan (ör. annenin stres ve depresyon düzeyinin yüksek olması, kötü muamele, aile içi şiddet) çocukların yetişkinlikteki güvensiz bağlanma düzeyinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla, Weinfeld ve arkadaşlarının (2000) çalışması çocukların güvensiz bağlanmasının, düşük SED'den gelmelerinden ziyade stresli yaşam deneyimlerinden kaynaklandığını göstermektedir. Bu tez çalışmasının katılımcılarının da düşük SED'den gelmelerine rağmen yüksek düzeyde güvenli bağlanma sergilemesi, anne ve çocukların dışarıdaki ekonomik ve sosyal zorluklardan görece uzaklaşmış olmalarından kaynaklanıyor olabileceğini düşündürmektedir. Buna ek olarak, yukarıda da vurgulandığı gibi mahkûm anneler ve çocukları genellikle sağlık hizmetlerine ve sosyal kaynaklara kolayca ulaşamayan bir gruptan gelmektedir. Ceza infaz kurumlarındaki profesyonellerin annelere çocuk bakımı konusunda destek sağlamasının ve mahkûm kadınlar arasında destekleyici bir sosyal ağın oluşmuş olmasının çocukların güvenli bağlanma eğilimini desteklemiş olabileceği vurgulanmaktadır (Byrne ve ark., 2010).

Mahkûm kadınların pek çoğu için ceza infaz kurumlarındaki yaşamın dışarıdakinden daha kötü olmadığı vurgulanmaktadır (Islam-Zwart ve ark., 2007). Bu tez çalışmasının katılımcılarından biri olan G.Y.'nin şu sözleri bu tartışmayı desteklemektedir: *“Dışarıda uyuşturucu kullanıyordum, belki ölecektim. Eşim de kullanıyordu, belki o beni öldürecekti”*. Buna ek olarak, annelerin ceza infaz kurumlarında yanlarında kalan çocuklarından önemli düzeyde duygusal destek aldığı bildirilmektedir (Anaraki ve Boostani, 2014). Bu tez çalışmasının katılımcılarının pek çoğu da yanındaki çocuğu olmasaydı buradaki yaşama katlanabilmesinin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Özetle, çocuklarına dışarıdakine kıyasla daha güvenli bir ortamda bakım veren ve çocukları ile aralarındaki duygusal ilişkiden beslenen annelerin bakım verme davranışlarının niteliğinin ve dolayısıyla da çocuklarının güvenli bağlanma düzeyinin artmış olabileceği düşünülmektedir.

Deneyimlenen sosyoekonomik risk faktörleri ve çocuğun bağlanma güvenliği arasındaki ilişki, maruz kalınan risk faktörlerinin sayısı ve niteliği temelinde farklılaşmaktadır. Örneğin, Cyr ve arkadaşlarının (2010) meta analiz çalışması, sosyoekonomik zorlukların çocuğun bağlanma güvenliği üzerindeki rolünü birikimli risk (*cumulative risk*) modeli çerçevesinde ele almıştır. Araştırmacılar, çocuğun güvenli bağlanmasına yönelik risk faktörlerini 6 başlık altında (*annenin ergen, yalnız, eğitim düzeyinin düşük ve madde bağımlısı olması, düşük gelir düzeyine sahip olma ve etnik bir azınlık grubu dâhil olma*) incelemiştir. Araştırma sonuçları, 4 risk faktörüne maruz kalan çocukların güvenli bağlanma düzeyinin, hiçbir risk faktörüne maruz kalmayan akranlarına oldukça benzer olduğunu göstermiştir. Ancak deneyimlenen risk faktörlerinin sayısı arttığında (5 ve üzeri), çocukların güvensiz bağlanma düzeyinin de anlamlı olarak arttığı gözlenmiştir. Beş ve daha fazla risk faktörüne maruz kalan çocukların güvensiz bağlanma düzeyi oldukça yüksek olsa da kötü muameleye (fiziksel, cinsel, duygusal istismar ve ihmal) uğrayan akranlarından daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özetle, kötü muamele ve pek çok sosyoekonomik risk faktörünün bir arada deneyimlenmesinin, bağlanma güvenliği üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla gelecek çalışmalarda, tutuklu/hükümlü anne ve çocuklarının deneyimlediği risk faktörlerinin sayısı ve niteliğinin, çocuğun bağlanma güvenliği üzerindeki rolünün ele alınması oldukça önemlidir.

4.3. BAĞLANMANIN NESİLLER ARASI AKTARIMI

Annenin bağlanma zihinsel modellerinin, çocuğuna bakım verme davranışlarını şekillendirerek çocuğun güvenli bağlanmasını etkilediği vurgulanmaktadır (Main ve ark., 1985; Slade, Grienberger, Bernbach, Levy ve Locker, 2005; meta analizler için bk. Van IJzendoorn, 1995; Verhage ve ark., 2016, 2018). Bu doğrultuda, tez çalışmasının temel amaçlarından biri, tutuklu/hükümlü anneler ve çocuklarının bağlanma arasındaki ilişkilerin, diğer bir deyişle, bağlanmanın nesiller arası aktarımının incelenmesidir. Analizler, annenin güvenli ve kaçınmacı bağlanmasının, çocuğunun bağlanma temsilleriyle anlamlı olarak ilişkili olmadığını ($r = .00 - -.21$) göstermiştir. Bağlanmanın nesiller arası aktarımına işaret eden tek bulgu, annenin kaygılı bağlanması ile çocuğun düzensiz bağlanma arasındaki pozitif yönlü ilişkidir ($r = .29$, bk. Tablo 3). Diğer bir deyişle, annenin kaygılı bağlanma zihinsel modellerine sahip olma düzeyi arttıkça çocuğun düzensiz bağlanma eğiliminin de arttığı gözlenmiştir.

Kaygılı bağlanmış yetişkinlerin zihinsel olarak geçmiş bağlanma deneyimleri ile yoğun biçimde meşgul olduğu için yakın ilişkilerdeki uyarılma düzeyinin yüksek olabileceği ve yakın ilişkilerini tutarlı bir şekilde değerlendiremeyebileceği vurgulanmaktadır (Bakermans-Kranenburg ve Van IJzendoorn, 2009; Crittenden ve ark., 1991; Waters, Hamilton ve ark., 2000). Çocuğun sinyallerini kendi inanç ve beklentilerine göre çarpıtarak yorumlayan

ebeveynin, çocuğun bağlanma ihtiyaçlarını algılama ve karşılama kapasitesinin sınırlı olduğu ileri sürülmektedir (Sümer, 2012). Örneğin, kaygılı bağlanmış annelerin, çocuğun yalnızca şiddetli ihtiyaç sinyallerine (ör. ağlama) karşı duyarlı davranma eğiliminde olduğu, daha az belirgin olan ihtiyaç sinyallerini (ör. tedirginlik) ise görmezden gelebildiği vurgulanmaktadır (Fearon ve Belsky, 2016; Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2018). Slade ve arkadaşları (2005), kaygılı bağlanmış annelerin hem kendinin hem de bebeğinin zihinsel özelliklerinin doğasını anlama ve dolayısıyla da bebeğinin fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabilme düzeyinin güvenli ve kaçınmacı bağlanmış annelerden daha düşük olduğunu gözlemiştir. Araştırmacılar, çocuğun içsel deneyimlerini anlayabilen annenin, bu deneyimleri çocuk için daha gerçek ve kontrol edilebilir hâle getirebileceğini ve çocuğun güvenli bağlanma zihinsel modelleri geliştirmesine yardımcı olabileceğini ileri sürmüştür.

Kaygılı bağlanma zihinsel modellerine sahip olan yetişkinlerin, diğerlerine kıyasla daha fazla duygusal zorluk deneyimlediği, daha öfkeli ve pasif bir yapıya sahip olduğu bildirilmektedir (meta analiz için bk. Bakermans-Kranenburg ve Van IJzendoorn, 2009). Bununla tutarlı olarak, bu tez çalışmasında da annenin kaygılı bağlanması ile psikososyal uyum düzeyi arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ($r = -.27$) gözlenmiştir (bk. Tablo 3). Borelli ve arkadaşlarının (2010) ceza infaz kurumlarında çocuklarıyla birlikte kalan annelerle gerçekleştirdiği çalışması, kaygılı bağlanmış annelerin, güvenli ve kaçınmacı bağlanmış olanlara kıyasla depresyon düzeyinin daha yüksek; ebeveynlik yeterliğine dair inanç ve sosyal destek algılarının ise daha düşük olduğunu göstermiştir. Araştırmacılar, kurum dışındaki sevdiklerinden ayrılma ve olumsuz duygularla baş etmenin kaygılı bağlanmış anneler için daha zorlayıcı olabileceğini belirtmiştir.

Metin-Orta ve Sümer (2016) annenin kendi zihinsel ve fiziksel durumu ile çocuğunun ihtiyaçları arasında esnek bir denge kurabilme kapasitesine sahip olmasının, çocuğuna yönelik duyarlılığı açısından önemli olduğunu vurgulamıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi kaygılı bağlanmış annelerin, zihinsel olarak kendi bağlanma yaşantıları ile çok fazla meşgul olduğu için çocuğunun yoğun duygularıyla baş etmekte zorlandığı ve bağlanma ihtiyaçlarına karşı tutarsız ya da olumsuz tepkiler verdiği ileri sürülmektedir (Crowell ve Feldman, 1988). Örneğin, Adam ve arkadaşları (2004) annenin kaygılı bağlanma zihinsel modellerine sahip olmasının, çocuğuna yönelik öfke ve müdahaleci ebeveynlik davranışları sergileme düzeyiyle pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Bununla tutarlı olarak, duygularını düzenleme kapasitesi sınırlı olan kaygılı bağlanmış annelerin, ceza infaz kurumu deneyimi (ör. izolasyon, dikkat dağıtıcı aktivitelerin azlığı, sevdiklerinden ayrılma, etiketlenme) ile baş etmekte zorlanmış ve yanında kalan çocuğuna sürekli olarak duyarlı bakım sağlayamamış olabileceği düşünülmektedir. Bu tez çalışmasında anlamlılık düzeyine ulaşmasa da annelerin kaygılı bağlanması ile duyarlılık düzeyi

arasında negatif yönlü bir ilişki ($r = -.08$) olduğu gözlenmiştir (bk. Tablo 3). Bir yandan anneden yardım isterken diğer yandan ihtiyaç duyduğu yardımı alamadığı için korkuya kapılan çocukların düzensiz bağlanma düzeyinin artıyor olabileceği ileri sürülmektedir (Sroufe, 2005). Dolayısıyla, alanyazınla tutarlı olarak, annenin bakım verme davranışlarının, kaygılı bağlanması ile çocuğun düzensiz bağlanması arasındaki ilişkiyi açıklayan faktörlerden biri olabileceği düşünülmektedir. Bağlanmanın nesiller arası aktarımı kapsamında elde edilen diğer bulgular, annenin güvenli bağlanma zihinsel modellerine sahip olmasının çocuğun kaçınmacı ($r = -.19$) ve düzensiz ($r = -.21$) bağlanması ile arasındaki ilişkilerin anlamlılık düzeyine ulaşmasa da negatif yönde olduğunu göstermektedir. Hem annenin bağlanması ve duyarlılığı arasındaki hem de bağlanmanın nesiller arası aktarımına dair sözü edilen bu ilişkilerin anlamlılık düzeyine ulaşmaması belirli ölçüde örneklem büyüklüğü ile açıklanabilir.

Çocukların kötü muameleye maruz kalmasının, düzensiz bağlanmanın en önemli belirleyicilerinden biri olduğu bildirilmektedir (ör. Carlson, Cicchetti, Barnett ve Braunwald, 1989; Davis ve ark., 2014). Buna karşın, Cyr ve arkadaşlarının (2010) meta analiz çalışması, kötü muameleye maruz kalmanın düzensiz bağlanmanın tek belirleyicisi olmadığını göstermiştir. Elde edilen bulgular, 5 ya da daha fazla sayıda risk faktörüne maruz kalan çocuklar ile kötü muamele deneyimleyen çocukların düzensiz bağlanması arasında anlamlı fark olmadığını göstermiştir. Araştırmacılar bu bulgudan yola çıkarak, düzensiz bağlanmaya giden tek yolun kötü muamele deneyiminden geçmediği, yüksek düzeyde stres faktörüne maruz kalan ve bu stresle baş etmekte zorlanan annelerin çocuklarıyla etkileşimlerini azaltması ya da çocuğunu ihmal etmesinin de düzensiz bağlanma ile ilişkili olabileceğini vurgulamıştır. Dolayısıyla bu tez çalışması kapsamında elde edilen bu yöndeki bulgu, kaygılı bağlanmış annenin, çocuğun ihtiyacını tam olarak anlama ve tutarlı olarak duyarlı bakım sağlama kapasitesinin düşük olabileceğini ve bundan dolayı çocuklarının düzensiz bağlanma eğiliminin artıyor olabileceğini düşündürmektedir.

Çalışma kapsamında, bağlanmanın nesiller arası aktarımına işaret eden güçlü bulguların elde edilememesi, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı gruplarda, bağlanmanın nesiller arası aktarımının daha güçsüz olduğunu gösteren araştırma bulgularını desteklemektedir (Bailey ve ark., 2017; meta analizler için bk. Verhage ve ark., 2016, 2018). Risk altındaki gruplarda bağlanma aktarımının zayıf olması ile ilgili olası bazı açıklayıcı faktörler ileri sürülmektedir. İlk olarak, güvensiz bağlanmış annelerin ebeveynlerinin olumsuz bakım verme davranışlarının kendilerine verdiği zarara ilişkin farkındalık geliştirebileceği, kendileri kötü muameleye maruz kalmış olsa da çocuklarına kötü muamele uygulamıyor olabileceği, dolayısıyla da çocuklarının güvenli bağlanabileceği vurgulanmaktadır (Bretherton, 1990; Fraiberg ve ark., 1975; Main ve

Goldwyn, 1984). Buna ek olarak, güvensiz bağlanmış annenin destekleyici sosyal ilişkilere sahip olmasının, annenin psikolojik ve davranışsal işlevselliğini destekleyerek çocukların güvenli bağlanma düzeyini arttırabileceği ve bağlanmanın nesiller arası aktarımının gücünü azaltabileceği vurgulanmaktadır (Crockenberg, 1987).

Güvenli bağlanma zihinsel modellerine sahip olan annelerin ise ekonomik zorluklar ve yalnız ebeveyn olma gibi stres faktörlerine maruz kalmasının, annenin duyarlı bakım vermesini ve dolayısıyla da anne ve çocuk arasındaki güvenli bağlanma aktarımını engelliyor olabileceği ileri sürülmektedir (Miljkovitch, Danet ve Bernier, 2012; Sagi ve ark., 1997; Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2018; Verhage ve ark., 2016, 2018). Cyr ve arkadaşları (2010) bakım verenin bağlanma zihinsel temsillerinden bağımsız olarak, deneyimlediği zorlukların (ör. depresyon, yoksulluk) duyarlı bakım verme davranışlarının tutarlı olarak sergilenmesini engelliyor olabileceğini ve bu durumun da çocuğun güvensiz bağlanma düzeyini arttırıyor olabileceğini vurgulamıştır. Benzer olarak, Tarabulsy ve arkadaşları (2005) da sosyoekonomik açıdan dezavantajlı ergen annelerin eğitim düzeyinin, annenin bağlanma zihinsel modellerinden bağımsız olarak, anne duyarlılığı aracılığıyla çocuğun bağlanma güvenliğini etkilediğini göstermiştir. Araştırmacılara göre annenin eğitim düzeyinin düşük olması, ekonomik özerkliğinin sınırlı olmasının göstergelerinden biri olabilir ve sosyoekonomik stres faktörlerine maruz kalan annenin, bebeğinin bağlanma sinyallerini fark etme ve sıcak, duyarlı tepkiler verme olasılığı azalıyor olabilir. Bunun yanı sıra, eğitim düzeyinin düşük olmasının annenin bilişsel kapasitesinin de sınırlı olduğuna işaret edebileceği, bu sınırlılığın da yine annenin çocuğun bağlanma sinyallerini algılama ve yanıtlama becerisini olumsuz yönde etkileyebileceği dolayısıyla da çocuklarının daha güvensiz bağlanabileceği ileri sürülmüştür (Tarabulsy ve ark., 2005).

4.3.1. Anne Duyarlılığının, Bağlanmanın Nesiller Arası Aktarımındaki Aracı Rolü

Bağlanma zihinsel modelleri güvenli olan annelerin, çocuklarının ihtiyaçlarına karşı daha duyarlı olabileceği ve çocuklarının da daha güvenli bağlanma eğiliminde olduğu vurgulanmaktadır (ör. Main ve ark., 1985; Van IJzendoorn, 1995; Verhage ve ark., 2016, 2018). Bu doğrultuda, bu çalışmada da anne duyarlılığının, tutuklu/hükümlü anneler ve çocuklarının bağlanması arasındaki ilişkiye aracılık edip etmediği incelenmiştir. Analiz sonuçları, anne duyarlılığının, annenin güvenli ($r = .13$), kaygılı ($r = -.08$) ve kaçınmacı ($r = -.09$) bağlanması ile anlamlı olarak ilişkili olmadığını gösterdiği için aracı değişken modelleri sınanmamıştır (Baron ve Kenny, 1986; Hayes, 2018). Elde edilen bu bulgu, çok sayıda çalışmanın bulgularıyla tutarlılık göstermemektedir (ör. Bernier ve Matte-Gagné, 2011; Coppola ve ark., 2006; Haltigan ve ark., 2014; Pederson ve ark., 1998). Ancak riskli gruplarla (ör. Ward ve Carlson, 1995) ve

dezavantajlı olmayan anne çocuk çiftleriyle (ör. Atkinson ve ark., 2005) gerçekleştirilen bazı çalışmaların bulgularını destekler yöndedir.

Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı anne çocuk çiftleri arasındaki bağlanma aktarımının ve anne duyarlılığının bu aktarıma aracılık etme gücünün, orta SED'den gelen gruba kıyasla daha zayıf olduğu vurgulanmaktadır (ör. Bailey ve ark., 2017). Araştırmacılar, sosyoekonomik zorluklar deneyimleyen annenin, duyarlılık sergileme yeterliğine sahip olsa bile çevrenin değişken doğasından ve stres kaynaklarının yoğunluğundan dolayı bu yeterliğini davranışlarına tutarlı olarak yansıtma konusunda zorlanabileceğini vurgulamaktadır (Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2018). Diğer bir deyişle, annenin bağlanma güvenliğinden bağımsız olarak çevresel risk faktörlerinin, annenin bakım verme davranışlarını ve dolayısıyla da çocuğun güvenli bağlanmasını olumsuz yönde etkileyebileceği ileri sürülmektedir (meta analiz için bk. De Wolff ve Van IJzendoorn, 1997). Bu tez çalışmasından elde edilen bulgular, dezavantajlı gruplardan gelen annelerin bağlanması ve duyarlılığı arasındaki ilişkinin, orta SED'den gelen gruba kıyasla daha güçsüz olduğuna yönelik tartışmayı destekler niteliktedir (ör. Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2018).

Komünal bir Kibbutz'da gerçekleştirilen yarı deneysel bir çalışmada, annenin bağlanma güvenliğinden bağımsız olarak, doğumdan birkaç ay sonra ortak uyuma alanlarına gönderilen bebeklerin büyük çoğunluğunun güvensiz bağlandığı gözlenmiştir (Sagi ve ark., 1997). Araştırmacılara göre bu bulgu, geceleri bebeğin stres anlarında, annelerin yeterince ulaşılabilir olmaması gibi bağlamsal faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Tutuklu/hükümlü anneler ve yanlarında kalan çocukları, dışarıdaki çevresel risklerden (ör. ekonomik zorluklar, aile içi şiddet) görece arınmış bir ortamda bulunsalar da ceza infaz kurumuna özgü zorluklar deneyimlemektedir. Örneğin bazı anneler, çocukları diğer mahkûmların ya da annesinin yanında kalan diğer çocukların elindeki yiyecekleri istediğinde, yeterli paraları olmadığı için alamadıklarını ve bu durumun onlar için oldukça acı verici olduğunu belirtmiştir. Diğer bir deyişle, dış dünyadaki yoksulluğun izleri, ceza infaz kurumunda da gözlenmeye devam etmektedir ve ekonomik zorluklar deneyimleyen anneler için ceza infaz kurumunda bir çocuk büyütme diğer annelere kıyasla daha zorlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bunun yanı sıra katılımcı annelerle gerçekleştirilen görüşmelerde, diğer mahkûmların çocuğa yönelik tutumları, koşulların soğukluğu, yeterli düzeyde oyuncağı olmayan çocuğun mutsuz olması, anne ve çocuğa verilen yemeğin iki kişi için yetersiz olması, kurum tarafından sağlanan bebek bezinin sayısının az olması gibi zorluklar dile getirilmiştir. Dolayısıyla, çeşitli sebeplerden dolayı yoğun düzeyde stres deneyimleyen annelerin, tutarlı olarak duyarlı bakım veremeyeceği ve bu

durumun, anne duyarlılığının, bağlanmanın nesiller arası aktarımındaki aracı rolünü engelliyor olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada, annenin duyarlılığı ve çocuğun bağlanması, anne çocuk etkileşim gözlemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Etkileşim gözlemi sürecinde, anne ve çocuk odanın ortasına alınmakta, kendilerine sırayla birkaç görev verilmekte ve etkileşimleri odada bulunan iki gözlemci tarafından not edilmektedir (bk. [2.3.1. Anne Çocuk Etkileşim Gözlemi Uygulamaları](#)). Sözü edilen gözlem ortamının hem çocuk hem de anne için stres verici olabileceği düşünülmektedir. Gözlem sürecinden dolayı stres yaşayan annenin dikkatinin dağılıyor olabileceği ve annenin bağlanma zihinsel modellerinin güvenli olduğu durumda bile güvenli bağlanma zihinsel modellerinin duyarlı bakım sağlama performansına yansımıyor olabileceği ileri sürülmektedir (Atkinson ve ark., 2005). Diğer bir deyişle, annenin gözlem anındaki bölünmüş dikkatinin bağlanma zihinsel modellerinden duyarlı bakım sağlamaya ilişkin bilgiyi getirip o anki etkileşim içinde çocuğuna yönelik davranışlarına yansıtmasını engelliyor olabileceği vurgulanmıştır. Araştırmacılara göre bu durum annenin bağlanma zihinsel modelleri ile duyarlılığı arasında aslında var olan ilişkinin değerlendirilmesini engelliyor olabilir. Ülkemizde tutuklu/hükümlü annelerin yanında kalan çocuklarına yönelik davranışları, ceza infaz kurumu yetkilileri tarafından izlenmektedir ve gerçekleştirilen görüşmelerde bu konunun anneler için önemli bir stres kaynağı olduğu gözlenmiştir. Çocuklarının başına gelebilecek herhangi bir kazadan dolayı cezalandırılma ihtimali, anneleri oldukça kaygılandırmaktadır. Gerçekleştirilen görüşmelerde, bazı anneler ceza alma kaygısıyla, çocuklarını hiç kimseye emanet edemediklerini belirtmiştir. Dolayısıyla, Atkinson ve arkadaşlarının (2005) tartışmasıyla bağlantılı olarak, annelerin değerlendirilme baskısından dolayı yaşadığı stresin anne çocuk etkileşim gözlemi sırasındaki davranışlarını etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu durum, bu çalışmadaki annelerin karşı karşıya olduğu gerçek tehdit (ör. çocuğuna iyi bakmadığı için çocuğun kurum dışındaki yakınlarının bakımına verilmesi ya da devlet koruması altına alınması) nedeniyle daha fazla dikkate alınması gereken unsurlardan biridir.

Sümer ve Kağıtçıbaşı (2010) anne duyarlılığının, Batı kültürlerinde annenin çocuktan gelen sinyallere uygun yanıtlar vermesi temelinde tanımlanmasına karşın, toplulukçu kültürlerde duygusal sıcaklık ve desteğin, anne duyarlılığının daha iyi göstergeleri olabileceğini ileri sürmüştür. Benzer olarak, Metin-Orta ve Sümer (2016) toplulukçu kültürlerdeki duyarlı ebeveynlik davranışlarının fiziksel temas ve duygusal bağlılığı, bireyci kültürlerde ise çocuğun özerklik ve bağımsızlığını destekler nitelikte olduğunu vurgulamıştır. Buna ek olarak, anne duyarlılığının tüm boyutlarının değerlendirilebilmesi için bakım verme uygulamalarının hem davranışsal hem de duygusal niteliğinin incelenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Egeland ve

Farber, 1984; Posada, 2013). Bununla tutarlı olarak, bu tez çalışmasında da annenin çocuğa yönelik davranışlarının yanı sıra duygusal sıcaklığının değerlendirilmesi, ölçümün kültürümüze uygunluğunu arttırmakta ve aynı zamanda duyarlılık yapısının çeşitli boyutlarının incelenmesini sağlamaktadır (Berument ve ark., 2018). Dolayısıyla, annelerin gözlem sırasında doğal tepkilerini düzenlemiş ya da maskeleymiş olabileceği bir sınırlılık olarak görülse de ölçme aracının bakım verenin hem duygusal hem de davranışsal niteliğinin değerlendirilmesine izin vermesi, anne çocuk etkileşimlerinin hem serbest oyun hem de yapılandırılmış görevler sırasında gözlenmesi bu tez çalışmasında kullanılan duyarlılık ölçümünün güçlü özelliklerindedir (ayrıca bk. Haltigan ve ark., 2014).

Dezavantajlı gruplarda, anne duyarlılığının bağlanmanın nesiller arası aktarımındaki aracı rolünün daha zayıf olmasını açıklamaya yönelik çabalar olmasına karşın (ör. Posada, 2013; Tarabulsy ve ark., 2005; Verhage ve ark., 2016, 2018), araştırmaların karmaşık ve tekrarlanması güç sonuçlar ortaya koyduğu vurgulanmaktadır (Bailey ve ark., 2017). Ainsworth ve arkadaşları (1978/2015), annenin duyarlılık düzeyinin, bağlanmanın nesiller arası aktarımındaki varyansın büyük bölümünü açıkladığını göstermesine karşın pek çok çalışma anne duyarlılığının, bu ilişkiyi açıklama gücünün daha sınırlı olduğunu göstermektedir (meta analizler için bk. Verhage ve ark., 2016, 2018). Örneğin, Pederson ve arkadaşları (1998) anne duyarlılığının, bağlanmanın nesiller arası aktarımındaki varyansın yalnızca %25'ini açıkladığını bildirmiştir. Van IJzendoorn'un (1995) meta analiz çalışmasında da anne duyarlılığının, bağlanmanın nesiller arası aktarımını açıklama düzeyinin (%23) sınırlı olduğu gözlenmiştir. De Wolff ve Van IJzendoorn'un (1997) meta analiz çalışması, anne ve çocuk arasındaki etkileşimlerin karşılıklı olması ($r = .32$) ve annenin çocuğuyla senkronize olma becerisi ($r = .36$) ile çocuğun bağlanması arasındaki ilişkinin, annenin duyarlılığı ile çocuğun bağlanması arasındaki ilişkiden ($r = .24$) daha güçlü olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, annenin çocuğunu uygun düzeyde ve zamanda uyarması, özerkliğini desteklemesi, sınır koyucu ve koruyucu ebeveynlik uygulamaları, annenin sosyal ve bilişsel özellikleri gibi anne duyarlılığı dışındaki faktörlerin incelenmesinin, çocuğun bağlanmasını belirleyen ve bağlanmanın nesiller arası aktarımını açıklayan faktörlerin daha ayrıntılı olarak anlaşılmasına katkı sağlayabileceği vurgulanmaktadır (Raval ve ark., 2001; Slade ve ark., 2005; Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2018; Verhage ve ark., 2016, 2018; Whipple ve ark., 2011). Örneğin, Bernier ve arkadaşlarının (2014) çalışması anne duyarlılığı ve annenin çocuğun özerkliğini destekleme davranışlarının, bağlanmanın nesiller arası aktarımında açıkladığı varyans düzeyi ile neredeyse aynı olduğunu, ancak bu iki faktörün açıkladığı varyansın birbiriyle örtüşmediğini, diğer bir deyişle, bu iki yapının nesiller arası aktarımın farklı boyutlarını açıkladığını göstermiştir. Özetle, gelecekteki çalışmalarda, bakım verenin farklı bilişsel, duygusal ve davranışsal özelliklerinin bağlanmanın

nesiller arası aktarımındaki rolünün dikkate alınmasının, bu aktarımın daha kapsamlı olarak anlaşılmasına olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

4.4. ANNE DUYARLILIĞI VE ÇOCUĞUN BAĞLANMASI ARASINDAKİ İLİŞKİDE DÜZENLEYİCİ ROL OYNAYAN FAKTÖRLER

Annenin duygusal olarak ulaşılabilir olması ve duyarlı bakım sağlaması, benliğin ve diğerlerinin değerli olduğuna, sevilebilirliğine dair zihinsel temsillerin gelişimini, diğer bir deyişle güvenli bağlanmayı desteklemektedir (Ainsworth ve ark., 1978/2015; Bowlby, 1969/1982; Fearon ve Belsky, 2016; Sümer, 2012; Zeanah ve Zeanah, 1989). Annenin duyarlılık düzeyi ile çocuğun güvenli bağlanması arasındaki pozitif yönlü ilişki, kültürler arası düzeyde, katılımcıların SED'inden bağımsız olarak hem anne hem de babaya bağlanmanın incelendiği çalışma bulguları ile desteklenmektedir (Haltigan ve ark., 2014; Lucassen ve ark., 2011; Posada, 2013; Van IJzendoorn, 1995). Anne duyarlılığının, çocuğun bağlanmasını, annenin bağlanma zihinsel modellerinden daha güçlü bir biçimde yordadığını gösteren araştırma bulguları mevcuttur (Atkinson ve ark., 2005; Pederson ve ark., 1998; Raval ve ark., 2001). Bu tez çalışmasında da anne duyarlılığı, annenin bağlanma güvenliği ile anlamlı olarak ilişkili olmamasına rağmen çocuğun bağlanması ile anlamlı olarak ilişkilidir (bk. Tablo 3). Dolayısıyla, elde edilen bu yöndeki bulgular anne duyarlılığının annenin bağlanma zihinsel modellerinden bağımsız olarak çocuğun bağlanma güvenliğini yordayan faktörlerden biri olduğu tartışmasını desteklemektedir.

Anne duyarlılığı ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişki pek çok çalışma tarafından ortaya konmuş olsa da ilişkinin gücü çalışmalar arasında farklılaşmaktadır (meta analizler için bk. Van IJzendoorn, 1995; Verhage ve ark., 2016, 2018). Belsky (1997a) bu durumun, çocuğa (ör. mizaç), anneye (ör. depresyon düzeyi) ve bağlama (ör. annenin sosyal destek algısı, evlilik uyumu, sosyokültürel baskılar) ilişkin faktörlerin bu ilişki üzerindeki rolünün dikkate alınmamasından kaynaklanıyor olabileceğini vurgulamıştır (ayrıca bk. Cowan, 1997; Lickenbrock ve Braungart-Rieker, 2015; Raval ve ark., 2001). Bu kapsamda bu tez çalışmasında da çocuğun mizacı ve annenin psikososyal uyumunun, annenin duyarlılığı ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişkide düzenleyici rolü incelenmiştir. Elde edilen bulgular aşağıda tartışılmaktadır.

4.4.1. Çocuğun Mizacının Düzenleyici Rolünün Değerlendirilmesi

Anne duyarlılığı ve çocuğun mizacının, çocuğun bağlanma güvenliğini belirleyen temel faktörlerden olduğu vurgulanmaktadır (Belsky, 1997a; meta analiz için bk. Goldsmith ve Alansky, 1987). Bazı çalışmalar, çocuğun mizacının (Seifer, Schiller, Sameroff, Resnick ve Riordan, 1996) diğer bazı çalışmalar ise anne duyarlılığının (Leerkes, 2011) çocuğun

bağlanmasını yordama gücünün daha yüksek olduğunu göstermektedir. Buna karşın, çocuğa ve ebeveyne ilişkin faktörlerin çocuk gelişimi üzerindeki rolünü tek başına ele almak yerine, bu iki faktörün etkileşiminin dikkate alınmasının, gelişimin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabileceği ileri sürülmektedir (ör. Cook ve Kenny, 2005; Crockenberg, 1987; Kochanska, Aksan ve Joy, 2007). Bu bakış açısı ile tutarlı olarak, pek çok çalışma anne duyarlılığı ve çocuğun mizacının etkileşerek, çocuğun bağlanma güvenliği üzerinde rol oynadığını göstermektedir (Gartstein ve Iverson, 2014; Mangelsdorf ve ark., 2000; Susman-Stillman, Kalkoske, Egeland ve Waldman, 1996). Bu doğrultuda bu çalışmada da çocuğun mizaç özelliklerinin, tutuklu/hükümlü annelerin duyarlılığı ve yanlarında kalan çocuklarının bağlanması arasındaki ilişkide düzenleyici rolü incelenmiştir.

Düzenleyici değişken analizleri, annenin duyarlılığı ve çocuğun kaçınmacı bağlanması arasındaki negatif yönlü ilişkinin çocuğun olumsuz duygulanım düzeyinin düşük, çaba gerektiren kontrol düzeyinin ise yüksek olduğu durumda anlamlı olduğunu göstermiştir. Benzer olarak, anne duyarlılığı ve çocuğun düzensiz bağlanması arasındaki negatif yönlü ilişkinin, yalnızca olumsuz duygulanım düzeyi düşük olan çocuklar için anlamlı olduğu gözlenmiştir. Diğer bir deyişle, olumsuz duygulanım deneyimleme sıklığı daha düşük, duygularını ve davranışlarını kontrol etme becerisi daha yüksek olan çocuklar, annenin duyarlılık düzeyi düşük olduğunda, diğerlerinden daha güvensiz, annenin duyarlılık düzeyi yüksek olduğunda ise daha az güvensiz bağlanma eğilimindedir. Sözü edilen bulgular daha az tepkisel, duygu düzenleme becerisi daha yüksek olan çocukların bağlanma güvenliğinin, çevresel faktörlerin (anne duyarlılığı) etkilerine daha açık olduğunu gösteren araştırma bulgularını desteklemektedir (Belsky, 2005; De Schipper ve ark., 2012; Susman-Stillman ve ark., 1996).

Kolay mizaçlı, davranışlarını ve duygularını daha iyi kontrol edebilen çocukların, ebeveynlerini kendileriyle uyarıcı etkileşimlere girme yönünde teşvik ediyor olabileceği ve bu durumun da çocuğun güvenli bağlanmasına katkı sağlıyor olabileceği ileri sürülmektedir (Burchinal, Roberts, Zeisel, Hennon ve Hooper, 2006; Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2004). Benzer olarak, Seifer ve Schiller (1995) çocuğun duygularını düzenleme kapasitesinin yüksek olmasının, annenin çocuğun bağlanma sinyallerini zamanında algılama ve onlara uygun yanıt verme yeteneğini arttırabileceğini vurgulamıştır. Bu tez çalışmasında annenin duyarlılığı ile çocuğun mizacı arasında anlamlı ilişkiler gözlenmemiş olmasına karşın ceza infaz kurumunda bir çocuk büyüten annelerin daha kolay mizaçlı çocuğa daha tutarlı olarak duyarlı bakım sağlıyor olabileceği ve dolayısıyla çocuklarının, annenin duyarlılık düzeyinden daha fazla faydalanarak daha güvenli bağlanma eğiliminde olabileceği düşünülmektedir.

Özellikle stres altındaki anneler için zor mizaçlı bir çocuğa bakım vermenin daha zorlayıcı olabileceği, kolay mizaçlı çocuğun ise annenin duyarlı davranışlar sergilemesini destekliyor olabileceği vurgulanmaktadır (Ciciolla, Crnic ve West, 2013). Valenzuela (1997) zor mizaçlı çocuğun, duyarsız bir anneye sahip olduğunda güvensiz bağlanma olasılığının arttığını gözlemiştir. Araştırmacı, anneye karşı kayıtsız ya da anneyi zorlayıcı bir çocuğa bakım vermenin yeterince ödüllendirici olmayabileceğini ve annenin bu çocukların ihtiyaçlarına karşı daha az kabullenici ve daha özensiz olabileceğini dolayısıyla da zor mizaçlı çocukların daha güvensiz bağlanabileceğini ileri sürmüştür. Aynı araştırmaya göre daha az ekonomik zorluk deneyimleyen anneler, zor mizaçlı çocuklarına da kolay mizaçlı olanlarla benzer düzeyde duyarlı bakım sağlayabilmektedir. Diğer bir deyişle, ekonomik güçlükler deneyimleyen annenin, zor mizaca sahip çocuğuna duyarlı bakım sağlaması daha zor gibi görünmektedir. Benzer olarak, ceza infaz kurumundaki çevresel stres kaynaklarının (ör. diğer mahkûmların çocuğun gürültüsüne yönelik eleştirileri), zor mizaçlı bir çocuğa bakım vermeyi daha zor bir hâle getirebileceği düşünülmektedir. Örneğin, Giray ve Haznedaroğlu (2012), tutuklu/hükümlü annelerinin yanında kalan çocuklar arasındaki tartışmaların, anneler arasında önemli çatışmalara yol açabileceğini vurgulamıştır. Bu tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde de anneler, koşullarındaki mahkûmların, çocuklarından rahatsız olabildiğini ve bunu uygun olmayan yollarla ifade edebildiklerini belirtmişlerdir. Oldukça kısıtlı bir alanı paylaşan mahkûmlar, çocuğun ağlamasından rahatsız olabilmekte ve bu durum anneler için stres verici olabilmektedir. Dolayısıyla, annelerin daha kolay mizaçlı çocuklarının ihtiyaçlarına karşı daha tutarlı olarak duyarlı tepkiler verebildiği (ör. Belsky, 1984) ve dolayısıyla bu çocukların diğerlerinden daha güvenli bağlanmış olabileceği düşünülmektedir.

Son olarak, yukarıda söz edilen bulguların tersine, annenin duyarlılığının, yalnızca çaba gerektiren kontrol düzeyi düşük olan çocuklarda, çocuğun kaygılı bağlanmasını negatif yönde yordadığı gözlenmiştir. Diğer bir deyişle, zor mizaçlı çocukların, annelerinin duyarlılık düzeyi yüksek olduğunda, diğer çocuklardan daha az kaygılı bağlandığı, annelerinin duyarlılık düzeyi düşük olduğunda ise diğerlerinden daha kaygılı bağlandığı gözlenmiştir. Anne duyarlılığının, yalnızca öz düzenleme becerisi düşük olan, zor mizaçlı çocuğun kaygılı bağlanması açısından koruyucu bir işlev gördüğüne işaret eden bu bulgu ayırıcı yatkinlik hipotezini desteklemektedir (Belsky, 1997a, 1997b, 2005). Evrimsel temellere dayanan ayırıcı yatkinlik hipotezi, zor mizaçlı çocukların sinir sistemlerinin, çevresel etkilere daha duyarlı olabileceği, dolayısıyla da zor mizaçlı çocukların anne duyarlılığından daha yüksek düzeyde faydalanarak daha güvenli bağlanabileceğini ileri sürmektedir (Bradley ve Corwyn, 200; Kochanska ve ark., 2007; Pederson, Bailey, Tarabulsy, Bento ve Moran, 2014; Pluess ve Belsky, 2013; Stright, Kelley ve Gallagher, 2008). Müdahale çalışmaları (Klein Velderman ve ark., 2006) ve boylamsal

çalışmalardan (Kim, Chow, Bray ve Teti, 2017) elde edilen bulgular da öz düzenleme becerisi daha düşük olan çocukların, annelerinin duyarlılık düzeyindeki olumlu değişimden daha fazla faydalanarak, diğerlerinden daha güvenli bağlandığını göstermiştir. Bu tez çalışmasından elde edilen bu yöndeki bulgu da zor mizaçlı çocukların, duyarlı bir anneye sahip olduğunda, kolay mizaçlı akranlarından daha güvenli bağlandığını; duyarsız bir anneye sahip olduğunda ise diğerlerinden daha güvensiz bağlandığını gösteren çalışma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir (Ghera, Hane, Malesa ve Fox, 2006; Hart ve Behrens, 2013; Luijk ve ark., 2011; van Zeijl ve ark., 2007).

Özetle, çocuğun mizacına ilişkin elde edilen bulgular, olumsuz duygulanım düzeyinin düşük, çaba gerektiren kontrol düzeyinin ise yüksek olduğu durumda, anne duyarlılığının yüksek olmasının, çocukların kaçınmacı ve düzensiz bağlanması açısından koruyucu bir rolü olabileceğini göstermiştir. Bunun tersine, çocuğun çaba gerektiren kontrol düzeyinin düşük olduğu durumda anne duyarlılığının kaygılı bağlanma açısından koruyucu bir faktör olabileceği gözlenmiştir. Elde edilen bulgulardan yalnızca biri ayırıcı yatkinlik hipotezini desteklemektedir. Alanyazındaki pek çok çalışma da ayırıcı yatkinlik hipotezini kısmen destekler nitelikteki bulgular ortaya koymaktadır (Lionetti, 2014; Roisman ve ark., 2012; Stupica, Sherman ve Cassidy, 2011; Vaughn ve Bost, 2016; Yağmurlu ve Altan, 2010). Roisman ve arkadaşları (2012), yalnızca zor mizaçlı çocukların değil kolay mizaçlı çocukların da annelerinin duyarlılığından faydalanarak daha olumlu gelişimsel sonuçlar sergilediğini göstermiş ve ebeveynlik uygulamalarının hem zor hem de kolay mizaçlı çocuklar için önemli olduğunu vurgulamıştır. Belsky ve arkadaşları (2007) ise özellikle riskli ortamlarda, kolay mizaçlı çocukların da çevresel faktörlerin etkisine daha açık olabileceğine işaret etmektedir. Buna ek olarak, ayırıcı yatkinliğin, alana-genel (*domain-general*) değil alana-özel (*domain-specific*) bir mekanizma olabileceğini, diğer bir deyişle, bir çocuğun belirli bir gelişimsel sonuç açısından çevresel faktörlerin etkisine daha duyarlı iken, gelişimin diğer boyutları açısından çevrenin özelliklerinden sınırlı düzeyde etkilenebileceği vurgulanmaktadır (Belsky, 2005; Belsky ve ark., 1998; Stright ve ark., 2008). Benzer olarak, bazı gelişimsel özellikler için ayırıcı yatkinlik hipotezini destekleyen sonuçların gelişimin ilerleyen dönemlerinde ortaya çıkıyor olabileceği de ileri sürülmektedir (Stupica ve ark., 2011).

Dallaire ve Wilson (2010), diğer tüm sosyoekonomik risk faktörleri (*azınlık bir gruba dâhil olma, ebeveynin eğitim düzeyinin düşük olması, ailede 18 yaşın altındaki çocuk sayısının 4'ün üzerinde olması, yalnız ebeveyn, düşük gelir düzeyine sahip olma, ebeveynin işsiz olması*) kontrol edildiğinde bile ebeveynin suç davranışlarına, tutuklanmasına ya da ceza infaz sistemi içindeki deneyimlerine tanık olan çocukların duygu düzenleme becerilerinin, ebeveynin suç

davranışlarına tanık olmayan tutuklu/hükümlü ebeveynlerin çocuklarına kıyasla daha düşük olduğunu gözlemiştir. Araştırmacılar, ebeveynin bu türden deneyimlerine daha fazla ortak olmanın, çocuğun bilişsel işlevselliğini (ör. dikkat, yönetici işlev) bozabileceğini ve dolayısıyla duygu düzenleme becerilerinin diğer akranları kadar gelişmemiş olabileceğini ileri sürmüştür. Bu çalışmanın örneklemini oluşturan çocuklar, Dallaire ve Wilson'ın (2010) çalışmasından farklı olarak anneleriyle birlikte ceza infaz kurumlarında kalmaktadır. Diğer bir deyişle, bu tez çalışmasındaki çocuklar, ebeveyninin ceza infaz sistemi içindeki deneyimine daha fazla dâhil olmaktadır. Bu doğrultuda, anneleriyle birlikte ceza infaz kurumlarında kalan ve bu deneyime daha fazla ortak olan çocukların duygu düzenleme becerilerinin ele alınması oldukça önemlidir. Dolayısıyla, çocuğun mizaç özelliklerinin de dikkate alındığı ebeveynlik destek programlarının (ör. Eddy, Martinez ve Burraston, 2013), tutuklu/hükümlü bir ebeveyne sahip olan ve ceza infaz sistemine oldukça erken dönemde dâhil olan bu çocukların psikososyal işlevselliğini destekleme potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir.

4.4.2. Annenin Psikososyal Uyumunun Düzenleyici Rolünün Değerlendirilmesi

Çocuğun özelliklerinin yanı sıra ebeveyne (ör. depresyon) ve bağlama (ör. annenin sosyal destek ağının sınırlı olması) ilişkin risk faktörlerinin de ebeveynlik davranışları ile çocuğun gelişimsel sonuçları arasındaki ilişkiyi etkilediği vurgulanmaktadır (Belsky, 1984; Raval ve ark., 2001). Bununla tutarlı olarak, yakın zamanda gerçekleştirilen bir çalışma, annenin deneyimlediği sosyal, ekonomik ve psikolojik stres kaynaklarının (ör. düşük eğitim düzeyi, geçim sıkıntısı, yalnız ve ergen annelik) anne duyarlılığı aracılığıyla çocuğun bilişsel gelişimini olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir (Firk, Konrad, Herpertz-Dahlmann, Scharke ve Dahmen, 2018). Araştırmacılar, yaşam stresinin annenin duygusal, davranışsal ve ilişkisel işlevselliğini bozarak duyarlılık düzeyini ve dolayısıyla da çocuğunun gelişimsel sonuçlarını olumsuz yönde etkilediğini vurgulamıştır. Buna ek olarak, Coyl ve arkadaşları (2002), annenin bakım verme davranışları ve depresyon düzeyinin anlamlı olarak ilişkili olduğunu ve bu iki değişkenin çocuğun bağlanması üzerindeki rolünün, çevresel stres faktörlerine (yakın ilişki stresi ve ekonomik zorluklar) kıyasla daha güçlü olduğunu göstermiştir. Bu kapsamda bu tez çalışmasında da annenin kurum dışındaki çocuğunun bakım verenine yönelik duyguları, psikolojik belirti düzeyi, sosyal destek algısı ve bu destekten memnun olma düzeyini temsil eden psikososyal uyumunun, anne duyarlılığı ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişkide düzenleyici rolü incelenmiştir.

Değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde, annenin psikososyal uyumunun, duyarlılığı ve çocuğun bağlanma boyutları ile anlamlı olarak ilişkili olmadığı ($r = -.01 - -.20$) gözlenmiştir. Elde edilen bu yöndeki bulgular, annenin psikolojik ve sosyal işlevselliğini ifade eden

değişkenlerin bakım verme davranışlarının niteliği ve çocuğunun bağlanması ile anlamlı olarak ilişkili olduğunu gösteren araştırma bulgularını desteklememektedir (ör. Mills-Koonce ve ark., 2011; Zeanah ve Zeanah, 1989). Ancak tez çalışmasından elde edilen bu yöndeki bulgular, Van IJzendoorn ve arkadaşlarının (1999), annenin depresyon düzeyi ile çocuğun düzensiz bağlanması arasında güçlü ilişkiler olmadığını ($r = .06$, $p = .06$) gösteren meta analiz çalışmasının bulguları ile aynı doğrultudadır. Benzer olarak, Poehlmann'ın (2005b) ceza infaz kurumundaki annelerle gerçekleştirdiği çalışması, annelerin %40'ının klinik düzeyde depresif belirtiler sergilemesine karşın annenin depresyon düzeyi ile çocuğun bağlanması arasında anlamlı ilişkiler olmadığını göstermiştir. Belsky ve Jaffe (2006), annenin depresyonunun çocuğun gelişimi üzerindeki rolü incelenirken depresyonun zamanlaması, şiddeti ve ne zamandır devam ettiği gibi faktörlerin de dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla, bu tez çalışmasında annenin psikolojik işlevselliğinin bakım verme davranışları ve çocuğunun bağlanması ile ilişkili olmadığını gözlenmesi bu değişkenler arasındaki ilişkilerin diğer faktörlerden etkilenebileceğini vurgulayan tartışmaları destekler niteliktedir.

Ardından gerçekleştirilen düzenleyici değişken analizleri, yalnızca psikososyal uyumu düşük olan annelerin duyarlılığının, çocuğun güvenli bağlanması ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Diğer bir deyişle, psikososyal uyumu düşük olan annenin duyarlılık düzeyi de düşük olduğunda, çocukları en güvensiz bağlanan grubu oluştururken tersine duyarlılık düzeyi yüksek olduğunda çocuklarının güvenli bağlanma düzeyi de yükselmektedir. Yukarıda vurgulandığı gibi, çocuğunun yanında olması, ceza infaz kurumundaki anne için önemli bir destek kaynağıdır ve annenin içinde bulunduğu zorlu koşullara dayanabilmesinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Buna ek olarak, çoğunluğu erken gelişim yıllarında istismar gibi olumsuz yaşam olaylarına maruz kalan ve travmalarından dolayı yüksek düzeyde acı ve öfke deneyimleyen tutuklu/hükümlü annelerin, yanlarında kalan çocuklarını kendi öfke ve hayal kırıklıklarından korumaya çalışıyor olabileceği ileri sürülmektedir (Baradon ve ark., 2008). Bu tartışmadan yola çıkarak, özellikle ceza infaz kurumu deneyiminin duygusal yüküyle baş etmekte zorlanan, psikososyal uyumu düşük olan annenin, yanındaki çocuğundan aldığı duygusal destekle uyumlu biçimde, tutarlı olarak duyarlı bakım sağlıyor ve çocuğun güvenli bağlanmasını destekliyor olabileceği düşünülmektedir.

Analizlerden elde edilen ikinci bulgu da yalnızca psikososyal uyumu düşük olan annelerin duyarlılığı ile çocuğun düzensiz bağlanması arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Diğer bir deyişle, psikososyal işlevselliği düşük olan annenin duyarlılık düzeyi de düşük olduğunda, çocuğunun düzensiz bağlanma eğilimi artmakta, duyarlılık düzeyi yüksek olduğunda ise azalmaktadır. Lickenbrock ve Braungart-Rieker (2015) da anne duyarlılığının

çocuğun bağlanması üzerindeki etkisinin, ailenin sosyoekonomik kaynaklarının sınırlı olduğu durumda daha güçlü olduğunu gözlemiştir. Diğer bir deyişle, sosyoekonomik kaynakları sınırlı olan annenin duyarlılığının yüksek olduğu durumda, çocuklarının en yüksek düzeyde güvenli bağlanma sergilediği; duyarlılığının düşük olduğu durumda ise çocuklarının diğer akranlarından daha güvensiz bağlandığı gözlenmiştir. Araştırmacılar bu bulgunun, dezavantajlı olmayan grupta, anne duyarlılığı dışında çocuğu koruyan diğer faktörlerin (ör. sağlık hizmetlerine kolay ulaşım, nitelikli gündüz bakımı, ebeveynlerin sosyal destek düzeyinin yüksek, stres düzeyinin ise düşük olması, duyarlı bir baba) varlığının anne duyarlılığı ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişkinin gücünü azaltmasından kaynaklanıyor olabileceğini ileri sürmüştür. Bununla tutarlı olarak, Luthar ve arkadaşları (Luthar, 1993; Luthar, Cichetti ve Becker, 2000) risk düzeyinin yüksek olmasının, koruyucu faktörün gelişimsel sonuç üzerindeki rolünü güçlendirebileceğini (*protective-enhancing*) vurgulamaktadır. Risk düzeyi yüksek ortamlarda büyüyen çocukların, çevredeki olumlu faktörlere karşı daha ilgili ve duyarlı olabileceği ve bu çocukların gelişiminin olumlu çevresel koşullardan daha güçlü düzeyde etkilenebileceği vurgulanmaktadır (Bradley ve Corwyn, 2000).

Yukarıda da söz edildiği gibi, anne duyarlılığı ile çocuğun bağlanması arasındaki ilişkinin gücünün sınırlı olduğu vurgulanmaktadır (ör. $r = .29$, Sümer ve ark., 2016). Örneğin, annenin çocuğunu olumlu etkileşimlerle uyarması, özerkliğini destekleme kapasitesi, anne ve çocuğun karşılıklı etkileşimlerinin niteliği ve annenin çocuğuyla senkronize olma becerisi gibi anne duyarlılığı dışındaki bakım verme boyutlarının da çocuğun bağlanması üzerindeki rolünün oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır (ör. Bernier ve ark., 2014; De Wolff ve Van IJzendoorn, 1997; Whipple ve ark., 2011). Bu doğrultuda, yukarıdaki tartışmayla (Lickenbrock ve Braungart-Rieker, 2015; Luthar, 1993; Luthar, Cichetti ve Becker, 2000) tutarlı olarak, psikososyal işlevselliği yüksek olan annenin, yalnızca duyarlılık ile değil diğer pek çok açıdan çocuğunun gelişimini destekleme kapasitesine sahip olabileceği düşünülmektedir. Annenin, çocuğunun bağlanma güvenliğini desteklemesini sağlayabilecek pek çok özelliğe sahip olması ise anne duyarlılığının çocuğun bağlanması üzerindeki gücünü azaltmış olabilir. Ancak psikososyal işlevselliği düşük olan ve çocuğunun bağlanma güvenliğini sınırlı düzeyde destekleyebilen annelerin duyarlılık düzeyi, çocuğun bağlanması üzerinde daha önemli bir rol oynama kapasitesine sahiptir. Gelecekteki çalışmalarda, annelerin psikolojik kaynakları ve farklı ebeveynlik uygulamalarının etkileşiminin, çocuğun bağlanması üzerindeki rolünün ele alınması oldukça önemlidir.

Bakım verme davranışlarının, özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı çocukların sosyoduygusal gelişimi üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu bildirilmektedir (ör. Bradley,

Corwyn, Burchinal, McAdoo ve García Coll, 2001; Clarke-Stewart, Vandell, Burchinal, O'Brien ve McCartney, 2002; Votruba-Drzal, Coley ve Chase-Lansdale, 2004). Örneğin, çevresel risk faktörlerinin yalnızca anne duyarlılığının düşük olduğu durumda çocuğun sosyoduygusal gelişimini olumsuz yönde yordadığı gözlenmektedir (Burchinal ve ark., 2006; Diener ve ark., 2003). Dezavantajlı ailelerde büyüyen çocuklar olumlu bakım verme davranışlarından daha olumlu yönde etkilenirken, duyarsız bir bakım verene sahip olduklarında (double jeopardy) dezavantajlı olmayan akranlarından daha olumsuz gelişimsel sonuçlar sergileme eğilimindedir (ör. Watamura, Phillips, Morrissey, McCartney ve Bub, 2011). Bununla tutarlı olarak, birikimli risk hipotezi, çocuklukta birden fazla risk faktörüne maruz kalmanın, her bir riskin çocuk gelişimi üzerinde yaratacağı olumsuz etkiyi arttırabileceğini ve gelişime daha fazla zarar verebileceğini ileri sürmektedir (bk. Appleyard, Egeland, van Dulmen ve Sroufe, 2005; Evans ve ark., 2013). Bu modele göre deneyimlenen risk sayısının çocuk gelişimi üzerindeki rolü, risklerin şiddeti ya da diğer özelliklerinden daha güçlüdür. Örneğin, Lamela ve Figueiredo'nun (2018) çalışması, ebeveynlerin deneyimlediği risk faktörlerinin (ör. çocuk döneminde maruz kalınan fiziksel istismar, işsizlik, psikolojik stres) sayısı arttıkça çocuklarına fiziksel şiddet uygulamaya yönelik olumlu tutum ve davranışlarının da arttığını gözlemiştir. Belsky ve Jaffe (2006), annenin psikolojik işlevselliğinin düşük olmasının aynı zamanda evlilik problemleri, ekonomik zorluklar ve düşük sosyal destek gibi bazı sosyal stres kaynaklarına maruz kalmayla ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Araştırmacılara göre çok sayıda risk faktörüne maruz kalan ailelerdeki kaotik ortam, çocuğun bağlanma ihtiyaçlarının ihmal edilmesine yol açabilmektedir. Gün içerisinde deneyimlediği stres kaynaklarının (ör. bir bebeğe bakma, işini ya da kirasını ödeyemediği için evini kaybetme, ayrımcılığa maruz kalma) ebeveynin çocuğuyla etkileşime girme düzeyini ve etkileşimlerinin niteliğini olumsuz yönde etkileyebileceği ve henüz stres anlarında sakinleşmek için ne yapması gerektiğini bilmeyen çocuğun bağlanma sisteminin aşırı uyarılmasına neden olabileceği vurgulanmıştır. Bağlanma sisteminin kronik olarak yüksek düzeyde uyarılmış olmasının ise çocuğun organize olmuş bir bağlanma örüntüsü geliştirmesine engel olarak düzensiz bağlanmasına yol açabileceği ileri sürülmüştür. Özetle bu tez çalışmasında, çocukların duyarsız ve psikososyal işlevselliği düşük bir anneye sahip oldukları durumda daha düzensiz bağlandıklarının gözlenmesi sözü edilen tartışmaları destekler niteliktedir.

Güncel alanyazında çocuğun bağlanma güvenliğini desteklemeyi amaçlayan pek çok müdahale programı uygulanmaktadır (meta analiz için bk. Bakermans-Kranenburg ve ark., 2003). Bu programlar genellikle anne duyarlılığını destekleyerek çocuğun güvenli bağlanma düzeyini arttırmayı amaçlamaktadır (ör. derleme için bk. Metin-Orta ve Sümer, 2016; Klein Velderman ve ark., 2006; Sümer ve ark., baskıda; Van den Boom, 1994). Ancak yalnızca anne duyarlılığı

değil aynı zamanda yaşam alanının güvenliği, ebeveynin sosyal destek ağı ve düzenli bir işe sahip olması gibi bağlamsal konulara odaklanan müdahale programlarının özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı çocukların bağlanma güvenliğini destekleme bakımından daha etkili olabileceği vurgulanmaktadır (Cyr ve ark., 2010). Ortamdaki sosyoekonomik risklerin azaltılmasının, ebeveynlik becerilerinin iyileştirilebilmesi için önkoşul olduğu ileri sürülmektedir. Buna ek olarak, Zeanah ve arkadaşları (1997) risk ve koruyucu faktörlerin genellikle çocuğun gelişimsel sonuçları ile doğrusal olarak ilişkili olmadığını belirtmiştir. Örneğin, annenin depresyon düzeyi, yalnızca çocuğun içselleştirme problemlerini değil güvensiz bağlanmasını, bilişsel ya da sosyal problemler sergilemesini de yordamakta, genel olarak optimal gelişim açısından bir risk faktörü niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla, bu tez çalışmasında anne duyarlılığı ile çocuğun güvenli ve düzensiz bağlanması arasındaki ilişkilerin, yalnızca psikososyal uyumu düşük olan anneler için anlamlı olması, anne duyarlılığının bağlanma güvenliği açısından koruyucu bir faktör olduğuna işaret etmektedir.

4.5. SONUÇ

Bu araştırmanın temel amacı, ceza infaz kurumlarında, anneleriyle birlikte kalan çocukların bağlanma güvenliğini açıklayan faktörlerin incelenmesidir. Araştırmanın, temel inceleme konularından biri, bağlanmanın nesiller arası aktarımı ve anne duyarlılığının bu aktarımdaki aracı rolünün incelenmesidir. Bu kapsamda, annenin bağlanma güvenliği, duyarlılığı ve psikososyal uyumunun yanı sıra çocuğun mizacının, çocuğun bağlanma güvenliği üzerindeki rolü bağlanma kuramı çerçevesinde incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, çevresel risk faktörlerinin, bağlanmanın nesiller arası aktarımını (ör. Sagi ve ark., 1997; Verhage ve ark., 2016, 2018) ve anne duyarlılığının bu aktarıma aracılık etme düzeyini (Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2018) olumsuz yönde etkilediğini vurgulayan tartışmaları destekler niteliktedir. Bununla tutarlı olarak, bağlanmanın nesiller arası aktarımının, bireysel faktörler (ör. genetik yapı; Bokhorst ve ark., 2003; Fearon ve ark., 2006) yerine bağlamsal faktörlerden daha yüksek düzeyde etkileniyor olabileceği vurgulanmaktadır (ör. Bailey ve ark., 2017; Tarabulsky ve ark., 2005). Dolayısıyla, bu çalışmadan elde edilen bulgular, özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı gruplarda, bakım veren ve çocuğun bağlanması arasındaki ilişkinin ve anne duyarlılığının bu ilişkiye aracılık etme düzeyinin düşük olduğunu göstermesi bakımından, çevresel stres kaynaklarının bu ilişkilerdeki rolünün önemine işaret etmektedir.

Çevresel risk faktörlerinin yoğun olduğu bir ortamda çocuğuna bakım vermek anne için oldukça zorlayıcı olabilmektedir. Böyle bir ortamda çocuğuna bakım vermeye çalışan anne, güvenli bağlanma zihinsel modellerine sahip olsa bile duyarlı bakım sağlama olanakları sınırlıdır (Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2018). Ortamdaki stres faktörlerinin, anne duyarlılığını

etkileme yoluyla çocuğun gelişimsel sonuçlarını şekillendirdiği (Lemelin, Tarabulsy ve Provost, 2006) ve özellikle stresli anlardaki anne duyarlılığının, çocuğun gelişimi üzerindeki etkisinin daha güçlü olduğu gözlenmektedir (ör. Conrad ve Ablow, 2010; Leerkes, 2011). Dolayısıyla bu çalışmada anne duyarlılığının, çocuğun bağlanma güvenliği üzerindeki rolünü düzenleyen faktörler incelenmiştir. Elde edilen bulgular, çocuğun olumsuz duygulanım düzeyinin düşük; çaba gerektiren kontrol düzeyinin ise yüksek olduğu durumda annenin duyarlılık düzeyinin, çocuğun kaçınmacı ve düzensiz bağlanması açısından koruyucu bir işlevi olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, çaba gerektiren kontrol düzeyi düşük olan çocukların annelerinin duyarlılığı, çocuğun kaygılı bağlanması açısından koruyucu bir işleve sahiptir. Son olarak, annenin psikososyal uyum düzeyinin düşük olduğu durumda, anne duyarlılığının, çocuğun bağlanma güvenliği üzerindeki rolünün daha güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, annenin duyarlılığı ile çocuğun bağlanması arasındaki ilişkinin, çocuğa ve anneye ilişkin faktörler tarafından şekillendirildiğine yönelik tartışmaları destekler niteliktedir.

4.6. SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER

Bu araştırma, çoğunlukla ekonomik açıdan dezavantajlı ve düşük eğitim düzeyine sahip olan tutuklu/hükümlü annelerin (Bağ ve Bıçakçı, 2016; Byrne ve ark., 2012; Glaze ve Maruschak, 2008; Greene ve ark., 2000; Saruç, 2013) çocuklarının bağlanma güvenliğini açıklayan faktörlerle ilgili oldukça önemli bilgiler sunmakla birlikte, elde edilen bulguların yorumlanmasında dikkate alınması gereken bazı sınırlılıklara da sahiptir. Araştırmanın en temel sınırlılıklarından biri, ceza infaz kurumlarında görüntü kaydı alınmasına izin verilmediği için anne çocuk etkileşimlerinin, gözlem sırasında alınan notlar temelinde kodlanmış olmasıdır. Bir diğer nokta ise her iki gözlemcinin de örneklemin doğasına ve gözlemcilerden birinin (tez çalışmasının sahibi) araştırmanın amacına dair bilgi sahibi olmasıdır. Alanyazında, kodlayıcıların, örneklemin doğasına ve araştırma amaçlarına ilişkin bilgi sahibi olmamasının, elde edilen bulguların güvenilirlik düzeyini arttıran faktörlerden biri olduğu vurgulanmaktadır (Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2004; Weiner ve ark., 1994). Ancak anne duyarlılığı ve çocuğun bağlanmasına ilişkin gözlemlerin kodlanması amacıyla kullanılan ölçme araçlarında yer alan maddeler çoğunlukla davranışsal düzeydedir. Ölçme araçlarının bu özelliğinin, kodlamaların gözlemcilerin öznel değerlendirmelerinden etkilenme olasılığını sınırlandırdığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra anne çocuk etkileşimlerinde gözlenenler, her iki araştırmacı tarafından not edilmiş ve kodlama aşamasında, araştırmacıların aldığı gözlem notları karşılaştırılarak ortak bir uzlaşma noktasına varılmıştır (ör. McElwain, Holland, Engle ve Wong, 2012).

Çocuğun bağlanmasını değerlendirmek amacıyla kullanılan ölçme aracı (bk. [2.2.2.5.2. Çocuğun Bağlanması](#)) anne çocuk etkileşimine dair gözlemlerin, çevrimiçi ortamda kodlanmasına dayanmaktadır. Ceza infaz kurumlarına dışarıdan bilgisayar alınmasına izin verilmemektedir ve kurumlar tarafından araştırmacılara tek bir bilgisayar sağlanmıştır. Bu nedenle, çocuğun bağlanmasına dair gözlemler, iki gözlemcinin ortak kararına dayanarak kodlanmıştır. Alanyazındaki diğer bazı çalışmalar da gözlemlerin büyük bölümünün (ör. %64, Bernier ve Matte-Gagné, 2011; %75, McElwain ve ark., 2012) tek kodlayıcı tarafından kodlanmasına dayanmaktadır. Dolayısıyla, ceza infaz kurumlarının sınırlayıcı doğasına rağmen anne çocuk etkileşimlerinin gözlem yoluyla değerlendirilebilmiş olmasının önemli olduğu düşünülmektedir (benzer bir tartışma için bk. Kochanska, 1995).

İlgili alanyazın incelendiğinde, erken çocukluk dönemindeki bağlanmayı değerlendirmek amacıyla en sık kullanılan ölçme aracının, Yabancı Ortam Yöntemi olduğu gözlenmektedir (Ainsworth ve ark., 1978/2015). Anne çocuk etkileşimlerinin, yapılandırılmış bir ortamda gözlenmesine dayanan bu ölçme aracı, çocukların bağlanma stillerinin dört kategori içinde sınıflanmasına izin vermektedir. Daha yakın zamanda geliştirilen ve güncel alanyazında sıklıkla kullanılan, Kart Sınıflama Yöntemi (Bimler ve Kirkland, 2002; Waters, 1987, 1995; Waters ve Deane, 1985) ise anne ve çocuğun doğal ortamdaki etkileşimlerinin gözlenmesine olanak sağlamaktadır (bk. [2.2.2.5.2. Çocuğun Bağlanması](#)). Bu çalışmada, çocukların bağlanma kategorileri içindeki dağılımı rapor edilmekle birlikte Kart Sınıflama Yöntemlerinin aslında çocukları bir bağlanma stiline atama amacı taşımadığını belirtmek önemlidir (ör. Boldt, Kochanska, Yoon ve Nordling, 2014; Posada, 2013; Sümer ve ark., 2016; Van IJzendoorn, Vereijken, Bakermans-Kranenburg ve Riksen-Walraven, 2004). Bu ölçme araçları, kişilerin bağlanma stillerine göre sınıflanmasını değil, her bir bağlanma stiline dair farklı puanlar elde edilmesini sağlamaktadır. Elde edilen bağlanma puanlarının kategorilere dönüştürülmesinde, birbirine çok yakın puanlar almış, herhangi bir kategorinin özelliğini tam olarak taşımayan, sınırdaki bireylerin de bir kategoriye zorlanabileceği ileri sürülmektedir (Sümer ve Güngör, 1999b). Ancak bu tez çalışmasının veri temizliği aşamasında, kaçınmacı, güvenli ve düzensiz bağlanma profillerinin hepsine yüksek düzeyde uyum gösteren katılımcıların verilerinin çalışmaya dâhil edilmemesi ölçme aracının kategorilemeye uygun olmayabileceğine yönelik sınırlılığı belirli ölçüde ödünlemiş olabilir (bk. [3.1. Betimleyici İstatistikler](#)). Buna ek olarak, Yabancı Ortam Yöntemi, orta SED'den bireylerin katıldığı çalışmalarla geliştirilmişken bu çalışmada kullanılan Kart Sınıflama Yöntemi, düşük sosyoekonomik gruplarda yer alan bireylerin de katıldığı çalışmalar kapsamında geliştirilmiştir. Dolayısıyla kullanılan ölçme aracının, bu tez çalışmasının katılımcılarının sosyodemografik özelliklerine daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Bağlanma kategorilerinin ya da bağlanma boyutlarına dair puanların kullanımı arasındaki farklar tartışılmaktadır (Roisman, Fraley ve Belsky, 2007; Slade ve ark., 2005; Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2014). Örneğin, Whipple ve arkadaşları (2011) özellikle bu tez çalışması gibi sınırlı sayıda katılımcı ile gerçekleştirilen çalışmalarda, kategorik ölçümler yerine, sürekli puan kullanımının daha ayrıntılı bilgi edinmeye yardımcı olacağını ileri sürmektedir. Bu iki tür ölçme aracının kullanılmasıyla elde edilen bağlanma puanlarının anlamlı olarak ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur (ör. Pederson ve ark., 1998; Posada ve ark., 2002). Örneğin, bir meta analiz çalışması (Van IJzendoorn ve ark., 2004) Kart Sınıflama ve Yabancı Ortam Yönteminden elde edilen bağlanma ölçümlerinin tutarlılık düzeyinin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu ($r = .31$) göstermiştir. Sözü edilen meta analiz çalışmasına göre anne duyarlılığının, Kart Sınıflama ölçümünden elde edilen bağlanma puanları ile ilişkisi ($r = .45$), Yabancı Ortam Yönteminden elde edilen puanlar ile ilişkisinden ($r = .24$) daha güçlüdür. Dolayısıyla, Yabancı Ortam Yöntemi daha sık kullanılmakla birlikte bu çalışmada olduğu gibi sürekli puanların kullanımının da erken dönemdeki bağlanma stillerinin incelenmesinde güvenilir sonuçlar ortaya koyduğu vurgulanmaktadır (Posada, 2013).

Elde edilen bulgular, çocuğun düzensiz bağlanması ve yaşı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğuna ($r = .25$) işaret etmektedir. Çocuğun bağlanmasını ölçmek için kullanılan ölçme aracı, 1 ile 3 yaş arası çocuklara uygun olarak geliştirilmiştir. Ancak çalışma kapsamında ulaşılan katılımcı sayısının sınırlı olması nedeniyle 43 aya kadar olan çocuklar ve annelerinin verileri de çalışmaya dâhil edilmiştir. Veri toplama sürecinde, çocukların yaşı büyüdükçe, onları tedirgin etmek ve annelere yönelik güvenlik arama davranışlarını değerlendirmek amacıyla geliştirilen görevlerin (ör. tedirgin edici bir palyaço ile karşılaşma) çocukları daha az etkilediği gözlenmiştir. Bunun sonucunda, büyük çocuklarda bazı bağlanma davranışları gözlenememiş ve dolayısıyla da bazı gözlem maddelerinin kodlanmasında zorluk yaşanmıştır. Kodlanamayan bu maddeler, çocukların bağlanma puanına da katkı sağlayamamıştır (ayrıca bk. Pederson ve ark., 1998). Dolayısıyla, çocuğun düzensiz bağlanması ve yaşı arasındaki ilişkinin, belirli ölçüde görevin yaşa uygun olmayışından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Bebeklikten sonraki gelişim dönemlerinde bağlanmayı değerlendirmek için kullanılan ölçme araçlarının hiçbirinin mükemmel olmadığı öne sürülse de (Gilissen, Bakermans-Kranenburg, Van IJzendoorn ve van der Veer, 2008) yaygın literatür incelendiğinde, yetişkinlerin bağlanma zihinsel modellerinin sıklıkla Yetişkin Bağlanma Görüşmesi (George ve ark., 1985) ile değerlendirildiği gözlenmektedir (meta analiz için bk. Bakermans-Kranenburg ve Van IJzendoorn, 2009). Verhage ve arkadaşları (2016) yetişkinin bakım verenine bağlanmasını doğrudan değerlendirmeye imkân sağladığı için bu ölçme aracının kapsamının daha belirgin

olduğunu ileri sürmektedir. Ancak Yetişkin Bağlanma Görüşmesinin, ekonomik açıdan oldukça masraflı, yoğun zaman ve işgücü gerektiren bir ölçme aracı olduğu vurgulanmaktadır (derleme için bk. Bakermans-Kranenburg, 2006; Owens ve ark., 1995; Waters ve Waters, 2006). Bu çalışmada, annelerin bağlanma zihinsel modelleri, Güvenli Yer Senaryoları Testi kullanılarak (Soygüt ve ark., 2007) değerlendirilmiştir (bk. [2.2.2.2. Annenin Bağlanması](#)). Waters ve Rodrigues-Doolabh (2001), Yetişkin Bağlanma Görüşmesinden ve bu çalışmada kullanılan türdeki senaryo temelli (*script-like*) ölçme araçlarından elde edilen sonuçların anlamlı olarak ilişkili olduğunu ($r = .50 - .62$) göstermiştir. Buna ek olarak, senaryo temelli ölçme araçlarının, çeşitli yakın ilişki bağlamlarındaki yakınlık arama davranışlarına ilişkin bilgi işleme süreçlerinin adım adım gözlenmesine izin vermesinin, bağlanma zihinsel modellerinin daha ayrıntılı olarak incelenmesini sağlayabileceği vurgulanmıştır (Waters ve Roisman, 2019). Örneğin Waters ve arkadaşları (2015) ergen ve yetişkinlerden oluşan iki farklı grubun bağlanma verilerinin kategorik ve sürekli puanlar temelinde değerlendirilmesinin uygunluğunu kıyaslamıştır. Araştırma sonuçları, her iki örneklem grubunda da bağlanma dağılımının kategorik değil sürekli olarak ele alındığı modellerin uyum değerlerinin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ebeveynlik davranışları dikkate alındığında da bakım verenin güvenli yer senaryolarının, bakım verme davranışlarının niteliğini (Coppola ve ark., 2006) ve dolayısıyla da çocuğun bağlanmasını (Bost ve ark., 2006; Verissimo ve Salvaterra, 2006) yordadığı gözlenmektedir. Dolayısıyla, daha az sıklıkta kullanılmasına karşın senaryo temelli ölçme araçlarının, Yetişkin Bağlanma Görüşmesinin alternatifi olan, güvenilir bir ölçme yöntemi olduğu ileri sürülmektedir (derlemeler için bk. Bakermans-Kranenburg, 2006; Waters ve Roisman, 2019).

Çocuğun mizacının, bu tez çalışmasındaki gibi anne bildirimine dayanması bazı araştırmacılar tarafından bir sınırlılık olarak ele alınmaktadır (ör. Klein Velderman ve ark., 2006). Annenin, çocuğun mizacına ilişkin değerlendirmelerinin, anne ve çocuk arasındaki ilişkiden (Gilissen ve ark., 2007) ya da kişilik özellikleri gibi anneye ilişkin faktörlerden (Stright ve ark., 2008) etkilenebileceği ve dolayısıyla yanlı olabileceği ileri sürülmektedir. Ancak bu tez çalışmasında, anne çocuk ilişkilerinin niteliğini temsil eden çocuğun bağlanması ve mizacı arasında anlamlı ilişkiler bulunmaması, anne bildirimlerinin yanlı olabileceğini öne süren görüşlerin aksi yönünde sonuçlar ortaya koymuştur. Bununla tutarlı olarak, Putnam ve arkadaşları (2006) iki farklı bakım veren tarafından bildirilen mizaç puanlarının anlamlı olarak ilişki olduğunu gözlemiştir. Araştırmacılara göre çocukla farklı ilişkilere sahip iki bakım verenin mizaç bildirimlerinin ilişkili olması, bildirimlerinin yanlı olmayabileceğine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra, çocuğun mizacının anne bildirimlerine dayanmasının, gözleme dayalı ölçümlerden elde

edilen sonuçlarla anlamlı olarak ilişkili olduğunu gösteren çalışma bulguları da mevcuttur (ör. Seifer ve ark., 1996).

Annenin stres düzeyinin, duyarsız ebeveynlik uygulamaları aracılığıyla çocuğunun bağlanma güvenliğini olumsuz yönde etkilediği bildirilmektedir (meta analiz için bk. Atkinson, Paglia ve ark., 2000; Coyl ve ark., 2002). Çocuğuyla birlikte ceza infaz kurumlarında kalan anneler sosyoekonomik riskler, mahkûmiyete ve çocuğuna bu ortamda bakım vermeye ilişkin zorlukların yanı sıra dışarıdaki çocuklarının sağlığı ve esenliğine dair de yüksek düzeyde stres deneyimlemektedir (Fogel ve Martin, 1992; Houck ve Loper, 2002). Bu kapsamda tez çalışmasında, annenin ayrılmak zorunda kaldığı çocuğuna ilişkin stres düzeyi psikososyal uyumunun göstergeleri arasında ele alınmıştır. Katılımcı annelerin, ölçme aracındaki tüm maddelere tam olarak katıldığını belirtme eğiliminde olduğu gözlenmiştir ve bu nedenle bazı maddeler varyans açıklamadığı için çalışmadan çıkartılmıştır. Buna ek olarak, ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlık düzeylerinin beklenen sınırlar içinde olmadığı gözlenmiştir. Madde-toplam test korelasyonları temelinde bazı maddelerin atılmasının ardından ölçeğin yalnızca bir alt boyutunun iç tutarlık düzeyi kabul edilebilir sınırlar içinde olmasına rağmen, psikososyal uyumun diğer boyutlarıyla güçlü ilişkiler göstermemesi üzerine stres değişkeninin analizlere dâhil edilmemiştir. Batı kültüründe başarılı bir biçimde kullanılmasına (ör. Houck ve Loper, 2002) karşın kültürümüzdeki annelerin maddelere tam olarak katılma eğiliminde olması, ölçek maddelerinin kültüre uygun olmayabileceğini düşündürmektedir. ABD’de gerçekleştirilen bir çalışmada, tutuklu/hükümlü annelerin %93’ü 2 yıldan az süredir ceza infaz kurumlarında olmasına rağmen çocuklarının ortalama 6 yıldır halihazırdaki bakım verenleriyle (%78 akraba) yaşadığı gözlenmiştir (Hanlon ve ark., 2005). Bu tez çalışması kapsamında görüşülen annelerin ise büyük çoğunluğu, ceza infaz kurumuna girmeden önce çocuklarıyla birlikte yaşadığını belirtmiştir. Dolayısıyla, ayrıldığı çocuğuna dair stresiyle baş edemeyen annenin maddelere tamamen katılma ya da tutarsız yanıtlar verme eğilimi, ölçme aracının anlamlı bir bütün oluşturmasına engel olmuş olabilir.

Araştırmanın katılımcılarının büyük bölümü okuma yazma bilmediği için ölçekler, annelere bireysel görüşme ortamında araştırmacı tarafından okunarak uygulanmıştır (benzer bir uygulama için bk. Fogel ve Martin, 1992). Gerçekleştirilen ön çalışmada, anlaşılması zor olan maddeler belirlenmiş ve onların katılımcılar için basitleştirildiği standart açıklama cümleleri oluşturulmuştur. Uygulama birliği sağlanması açısından, okuma yazma bilen katılımcılara da tüm ölçme araçları araştırmacı tarafından okunarak uygulanmıştır. Ölçme araçlarının, her bir katılımcıya görüşme biçiminde uygulanması, veri toplama sürecini oldukça uzatmıştır. Her bir anne çocuk çiftinin veri toplama işlemi yaklaşık 3.5 saat sürmüştür ve uygulamalar, 2 ya da 3

oturumda tamamlanmış, uygulamanın birden fazla oturumda tamamlanması ise katılımcı kayıplarına neden olmuştur. Annelerle gerçekleştirilen görüşmeleri zorlaştıran konulardan bir diğeri de çocukların sıkılıp ağlaması ve görüşmelerin yarıda bırakılmasıdır. Anneler genellikle ceza infaz kurumları içinde çocuklarını emanet edebilecek kadar yakın oldukları birine sahip değildir ya da başına bir kaza gelebileceğinden korkarak çocuğunu yanından ayırmayı tercih etmemektedir. Bazı anneler, görüşmeye gelirken çocuklarını bir yakınına bırakmış olmasına rağmen görüşme süresince, çocuklarının kendilerini beklediğini söyleyerek uygulamayı kısa süre içinde tamamlamak istediklerini belirtmişlerdir. Daha önce de söz edildiği gibi bebeğin zarar görmesinin, anneler için önemli cezai işlemlerle sonuçlanabilmesi de annelerin çocuklarından ayrı kalmak istememeleri üzerinde etkili olan faktörlerdendir. Dolayısıyla, ceza infaz kurumlarındaki anneler ve yanlarındaki çocuklarını hedef alan gelecekteki çalışmalarda, annelerle yapılan görüşmeler sırasında çocuklarla zaman geçirebilecek araştırma asistanlarının bulunması oldukça önemlidir. Çocuk gelişimi açısından donanımlı araştırma asistanlarının önceden planlanmış, yapılandırılmış, çocukların gelişim düzeyine uygun ve eğitici faaliyetler çerçevesinde çocuklarla zaman geçirmesi hem çocuğun gelişimini destekleyebilir hem de annenin çalışmaya katılım açısından daha istekli ve işbirliğine açık olmasını sağlayabilir.

Ceza infaz sistemi içindeki gruplarla yürütülen çalışmaların zaman ve işgücü açısından oldukça talepkâr olduğu dolayısıyla da bu çalışmaların örneklem büyüklüğünün sınırlı olduğu vurgulanmaktadır (Poehlmann, 2013). Dolayısıyla bu çalışmanın katılımcı sayısı da incelenen örneklem grubu ve gelişim döneminin doğasına uygun olarak oldukça sınırlıdır. Bu nedenle, araştırma kapsamında ileri düzey istatistiksel modellerin test edilmesi mümkün olmamıştır. Tabachnick ve Fidell (2007), regresyon analizleri için gereken örneklem büyüklüğünü hesaplarken “ $50 + 8m$ (bağımsız değişken sayısı)” formülünü önermektedir. Bu formüle göre katılımcı sayısı 85 olan bu çalışmada kullanılacak en fazla bağımsız değişken sayısı 4’tür. Dolayısıyla çalışma kapsamında gerçekleştirilen analizlerde, bu formüle uygun olarak en fazla 4 adet bağımsız değişken kullanılmıştır. Karmaşık modeller sınamamasına rağmen düzenleyici değişken modellerinin, PROCESS makrosu ile analizinin, güvenilir sonuçlar ortaya koyduğu vurgulanmaktadır. Örneğin, Hayes, Montoya ve Rockwood (2017) ileri düzey istatistiksel modellerin sınanmasına izin veren Yapısal Eşitlik Modellerin ve PROCESS makrosu ile gerçekleştirilen analizlerden elde edilen bulguları kıyaslamıştır. Araştırmacılar, yalnızca gözlenen değişkenlerle gerçekleştirilen, gizil değişkenlerin kullanılmadığı analizlerde, her iki analiz yönteminin de neredeyse aynı sonuçları ortaya koyduğunu vurgulamıştır. Bu tez çalışmasında da yalnızca gözlenen değişkenler kullanıldığı için analizlerin PROCESS makrosuyla gerçekleştirilmesinin uygun olduğu düşünülmektedir. Gelecekteki çalışmalarda, bu

gruba dair daha ileri düzey istatistiksel modellerin sınanabilmesi için daha fazla sayıda katılımcıya ulaşılması önemlidir.

Bu tez çalışmasının planlanması aşamasında, annesinin yanında kalan 1 ile 3 ve 4 ile 6 yaş aralığındaki çocuklardan elde edilen bulguların kıyaslanması amaçlanmıştır. Ancak veri toplamaya başladıktan sonra tutuklu/hükümlü annesinin yanında kalan çocukların büyük çoğunluğunun 1 ile 3 yaş arasında olduğu gözlenmiştir (ayrıca bk. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 2017). Dolayısıyla tutuklu/hükümlü annesinin yanında kalan 4 ile 6 yaş grubundaki çocuklar bu çalışmaya dâhil edilememiştir. Altı yaşını dolduran çocuklar, annelerinden ayrılarak dışarıdaki bir yakınının bakımına verilmekte, kendisine bakım verecek bir yakınının olmadığı durumda ise devlet koruması altına alınmaktadır. Özellikle, 6 yaşındaki çocukların karşılaştığı bu durum dikkate alındığında, bu çocukların dış dünyaya uyumunu kolaylaştırmayı amaçlayan uygulamaların planlanması, çocukların annelerinden ayrıldıktan sonra yaşayacağı stres düzeyi ile daha etkili baş etmelerine yardımcı olabilir. Büyük yaştaki çocuklarla ilgili dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise bu çocukların kendilerine sağlanan kreş hizmetinden faydalanma konusunda zorluk yaşamasıdır. Veri toplama işlemlerinin gerçekleştirildiği ceza infaz kurumlarının pek çoğunun kreşi bulunsa da çocukların kreşten faydalanması konusundaki kurallar ve kreşlerin niteliği kurumlar arasında önemli düzeyde değişiklik göstermektedir. Bazı kurumlar, annelerin kreşte çocuğunun yanında olmasına izin vermediği için çalışma kapsamında görüşülen annelerden pek çoğu çocuğunun kreşe gitmek istemediğini, kreş saati geldiğinde kendisini almaya gelen infaz koruma memuruyla gitmek istemediğini ve ağlayarak koğuştta kaldığını belirtmiştir. Bununla tutarlı olarak, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü (2017) tarafından yayınlanan 2016 Yılı Faaliyet Raporuna göre annesinin yanında kalan 529 çocuğun yalnızca %18'i kreş hizmetinden faydalanabilmektedir. Çocukların, dış dünyaya dair yoğun kaygı duyduğu ve annesinden ayrılmak istemediği için kreşe gitmeyi reddediyor olabileceği düşünülmektedir. Bununla tutarlı olarak bazı anneler, çocuklarının yetişkin erkeklerle karşılaştığında (ör. erkek infaz koruma memurları) çok korktuğundan ve kendilerine yapıştığından söz etmiştir. Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı çocuklarla 20 yılı aşkın süre devam eden boylamsal bir çalışmada nitelikli okulöncesi eğitim almış çocukların erişkinlikteki dil becerilerinin, mesleki statülerinin ve eğitime katılım sürelerinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir (Kağıtçıbaşı, Sunar, Bekman ve Cemalcılar, 2005). Bu doğrultuda, kamusal politikaların özellikle dezavantajlı çocukların yaşamsal fırsatlarını en üst düzeye çekmeye yönelik olması ve erken dönem eğitiminin, toplumsal eşitsizliklerin nesiller arasında aktarılmasını engelleyebileceği ileri sürülmektedir (ayrıca bk. Oral, Yaşar ve Tüzün, 2016). Özetle, ceza infaz kurumlarında anneleriyle birlikte kalan çocukların öncelikle kurumlarda bulunan kreşlere katılımının ardından okula hazırlık ve okul başarısındaki kazanımlarının

desteklenmesine yönelik uygulamalar oldukça önemlidir. Dezavantajlı çocukların erken çocukluk dönemindeki eğitimine yönelik çabalar, ilerleyen yıllardaki eğitimden daha fazla faydalanmalarına ve dolayısıyla da erişkinlikte kendileri gibi dezavantajlı olmayan akranlarının dünyasına daha adil koşullarda dâhil olmalarına olanak sağlayabilir.

Bağlanma çalışmaları genel olarak yoğun iş gücü ve zaman gerektirdiği için katılımcı grubun sosyal ve demografik özelliklerine dair ayrıntılı incelemeler yapılamamıştır. Alanyazındaki çalışmalar, azınlık grup (ör. Afrikalı Amerikalılar) üyesi annelerin ceza infaz kurumuna girme düzeyinin, çoğunluk gruptan gelenlere kıyasla oldukça yüksek olduğunu göstermektedir (Cassidy ve ark., 2010; Dallaire ve ark., 2015; Glaze ve Maruschak, 2008; Mumola, 2000; Western ve Wildeman, 2009; Wildeman, 2009). Bu çalışmada, katılımcıların etnik kökenine dair bilgi alınmamış olmasına karşın gerçekleştirilen görüşmelerde, annelerin çoğunluğunun Roman kökenli vatandaşlardan oluştuğu gözlenmiştir. Bununla tutarlı olarak, Çelikçi (2017) Romanların ülke nüfusu içindeki oranının yaklaşık %2 olmasına karşın ceza infaz kurumlarındaki oranının çok daha yüksek olduğunu bildirdiğini ancak bu konuda kesin verilerin bulunmadığını bildirmiştir. Araştırmacıya göre Roman kökenli bireyler, düşük eğitim düzeyi, yoksulluk, suça karışmış bir aile üyesine sahip olma gibi pek çok açıdan risk altındadır. Katılımcıların çoğunlu Roman kökenli bireylerden oluşan bu tez çalışmasının bulguları da hem katılımcı anneler hem de ebeveynlerinin eğitim düzeyinin oldukça düşük olduğunu, diğer bir deyişle, eğitim düzeyinin düşük olmasının nesiller boyunca devam ettiğini göstermektedir (bk. Tablo 1). Katılımcı çocukların babalarının eğitim düzeyinin de oldukça düşük olduğu (bk. Tablo 1), önemli bir kısmının da ceza infaz kurumunda olduğu (%58.8) ya da yaşamının bir döneminde ceza infaz kurumunda bulunduğu (%37.6) gözlenmiştir. Buna ek olarak, annelerin büyük bölümünün (%54) hayatı boyunca hiç çalışmadığı, bir kısmının evlenmeden önce garsonluk ya da terzilik gibi işler yapmasına karşın evlendikten sonra işi bıraktığı, çalışanların da hurdacılık, seyyar satıcılık gibi işler yaptığını göstermiştir. Benzer olarak, çocukların babalarının bir kısmı da (%10.6) işsizdir. Çalışanların büyük kısmının da mevsimlik tarım işçiliği, hurdacılık, inşaatçılık ve seyyar satıcılık gibi işlerle hayatını kazandığı gözlenmiştir. Dolayısıyla, tutuklu/hükümlü annelerin deneyimlediği sosyoekonomik risklerin oldukça yüksek olmasının, bu grubun suç davranışı sergileme düzeyini artırıyor olabileceği düşünülmektedir. Özellikle bu örneklem grubunda suç davranışı sergileme eğiliminin nesiller arasında aktarılıyor olduğu düşünüldüğünde, ilerideki çalışmalarda, azınlık grup üyesi bireylerin suç davranışı sergileme düzeyini arttıran sosyoekonomik risk faktörlerinin daha ayrıntılı olarak ele alınması önem taşımaktadır.

4.7. ARAŞTIRMANIN BİLİMSEL BİRİKİM VE UYGULAMAYA KATKISI

Türkiye, genel mahkûm sayısının yanı sıra kadın tutuklu/hükümlü oranının da en hızlı arttığı ülkelerden biridir (Aebi, Berger-Kolopp, Burkhardt ve Tiago, 2018; Çelikçi, 2017). Kadın tutuklu/hükümlü sayısındaki bu artış, ceza infaz kurumlarında anneleriyle birlikte kalan çocukların sayısının da her geçen gün artmasına neden olmaktadır. Ceza infaz sistemi içinde görünmez bir grup olduğu vurgulanan bu çocukların (Byrne ve ark., 2010), kurumsal olarak daha görünür hâle gelebilmesi ve ihtiyaçlarının daha iyi karşılanması için gelişmelerinin ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir (Pösö ve ark., 2010). Bilindiği kadarıyla bu tez çalışması, tutuklu/hükümlü annelerin bakım verme davranışları ve çocuklarının bağlanma güvenliğine ilişkin ayrıntılı bilgi edinilmesini sağlayan ilk araştırmadır (ör. Byrne ve ark., 2010; Cassidy ve ark., 2010). Buna ek olarak, bu tez çalışması kapsamında ülkemizde annesiyle birlikte ceza infaz kurumlarında kalan 1-3 yaş arası çocukların oldukça büyük bir kısmına ulaşılabilmesi çalışmanın güçlü özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Risk altındaki örneklemelerde, bağlanmanın nesiller arası aktarımının güçsüz olduğuna ilişkin tartışmayla (Tarabulsky ve ark., 2005; Verhage ve ark., 2016, 2018; Ward ve Carlson, 1995) tutarlı olarak, bu çalışmanın bulguları da dezavantajlı anne çocuk çiftleri arasındaki bağlanma aktarımını olumsuz yönde etkileyen faktörler olabileceğini göstermiştir. Anne duyarlılığının, bağlanmanın nesiller arası aktarımında aracı rol oynamadığının gözlenmesi, dezavantajlı gruplarda bağlanmanın nesiller arası aktarımının güçsüz olmasının, annenin bağlanma zihinsel modelleri ile duyarlılığı arasındaki ilişkilerin zayıf olmasından kaynaklanıyor olabileceğine işaret etmektedir (ör. Sagi ve ark., 1997; Van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenbur, 2018). Bu tez çalışması, kültürler arası düzeyde *ideal anne* özelliği olduğu belirtilen anne duyarlılığının (Mesman ve ark., 2016) çocuğun bağlanma güvenliği üzerindeki rolünü ve çocuğun güvenli bağlanmasını destekleyen faktörleri ayrıntılı olarak ele alması bakımından önemli doğurgulara sahiptir.

Anne duyarlılığı ve çocuğun bağlanması arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu gösteren pek çok çalışma bulunmasına rağmen bu çalışmaların büyük çoğunluğu Batı toplumlarındaki orta SED'den gelen katılımcılarla gerçekleştirilmektedir (derleme için bk. Posada, 2013). Buna ek olarak, ülkemizde bağlanma güvenliğine odaklanan çalışmaların çoğunluğu, daha büyük yaşta katılımcılarla gerçekleştirilmiştir (ör. Bayraktar, Sayıl ve Kumru, 2009; Güngör, 2000; Özen, Sümer ve Demir, 2010; Selçuk, Günaydın, Sümer ve Uysal, 2005; Selçuk ve ark., 2010; Sümer ve Anafarta-Şendağ, 2009). Metin-Orta ve Sümer'in (2016) de vurguladığı gibi, erken dönemdeki bağlanma gelişimine odaklanan çalışmaların sayısı daha sınırlıdır (Bahtiyar, 2015; Sümer ve ark., 2016; Uluç ve Öktem, 2009). Benzer olarak, tutuklu/hükümlü annelerin çocuklarını hedef alan çalışmaların da genellikle annelerin kurum dışındaki ve büyük yaşta çocuklarıyla gerçekleştirildiği vurgulanmaktadır (Poehlmann, 2013).

Dolayısıyla bu çalışmanın, alanyazında görece daha az sıklıkta ele alındığı vurgulanan bir grubun bağlanma gelişimine dair bilgi sunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Güvenli bağlanmanın ilerideki psikososyal uyum açısından koruyucu bir işleve sahip olduğu (ör. Belsky ve Fearon, 2002; Boldt ve ark., 2014) dikkate alındığında özellikle mahkûm ebeveynlerin çocuklarının bağlanma güvenliğinin desteklenmesi oldukça önemlidir. Anne duyarlılığını destekleyen uygulamaların, çocuğun güvenli bağlanması üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu bilinmektedir (meta analiz için bk. Bakermans-Kranenburg ve ark., 2003). Buna ek olarak, ceza infaz kurumlarında çocuklarıyla birlikte kalan (Baradon ve ark., 2008; Byrne ve ark., 2010) ve çocuğu dışarıda olan (Eddy ve ark., 2013) tutuklu/hükümlü anneler ve çocukları arasındaki ilişkiye odaklanan müdahale programları, anne ve çocuklarının psikososyal uyumunu destekleme açısından da oldukça önemlidir. Eddy ve arkadaşları (2008), tutuklu/hükümlü ebeveynler ve çocuklarının psikolojik işlevselliğini desteklemeyi amaçlayan müdahale programlarının, pek çok sistemin (ör. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü ve diğer ilgili devlet kurumları, kâr amacı gütmeyen sivil kuruluşlar, bilim insanları) katkısıyla gerçekleştirilebileceğini ileri sürmektedir. Ülkemizde, çocuklar tutuklu/hükümlü annelerinin yanında oldukça uzun süre kalabilmelerine rağmen psikoloji ve ilgili disiplinlerin bakış açısıyla bu çocukların gelişimine odaklanan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Tutuklu/hükümlü anneler ve yanlarında kalan çocuklarının gelişimini destekleme konusunda Sivil Toplum Kuruluşları (STK) tarafından yürütülmüş bazı projeler (ör. Küçük Adımlarla Büyük Oyunlar [Giray ve Haznedaroğlu, 2012], İçerde Çocuk Var [Arman, 2015], Özgürüm [TOÇEV, 2016]) dikkat çekmektedir. Ancak bu projeler kapsamında gerçekleştirilen uygulamaların, çocuk gelişimi ve annenin psikososyal işlevselliği açısından kısa ve uzun erimli sonuçlarını değerlendiren çalışmalara ulaşılamamıştır.

Ceza infaz kurumundaki annelerin ebeveynlik becerilerini desteklemeye yönelik uygulamaların, annelerin ileride yeniden suç işleme olasılığını azaltmakla kalmadığı, aynı zamanda çocuklarının geleceğin suçluları olmasının önüne geçebileceği vurgulanmaktadır (Stanley ve Byrne, 2000). Çocuklarıyla birlikte ceza infaz kurumlarında kalan annelerle gerçekleştirilen bir çalışmada, müdahale oturumlarının gruplar halinde (6-8 kişi) uygulanmasının, kurumdaki annelerin birbirine daha fazla destek sağlamasına, etiketlenmenin azalmasına, diğerlerinin de benzer duygu ve düşüncelere sahip olduğunu fark ettikleri için kendi deneyimlerini normalleştirmelerine olanak sağladığı vurgulanmıştır (Baradon ve ark. 2008). Buna ek olarak araştırmacılar, uygulama gruplarına liderlik eden araştırmacıların, pek çok açıdan katılımcı annelere örnek olmasının da annelerin işlevselliğine katkı sağladığını vurgulamıştır. Tek bir risk faktörüne odaklanmanın, müdahale ve önleme stratejilerinin etkililiğini azalttığı (Lamela ve

Figueiredo, 2018) dikkate alındığında, tutuklu/hükümlü anneler ve çocuklarına yönelik programların hem annelerin psikolojik uyumu hem de çocuklarının gelişimsel sonuçlarını destekleyebilecek bileşenlere sahip olması oldukça önemlidir (ör. Belsky, 2005; Diener ve ark., 2003; Klein Velderman ve ark., 2006; Weiner, Kuppermintz ve Guttman, 1994). Kağıtçıbaşı (2012) hem çocuğun hem de yakın çevresinin hedef alındığı müdahale programlarının etkisinin karşılıklı olarak pekiştirileceği için daha uzun zamana yayılacağını vurgulamıştır. Bu alandaki bilgi birikiminin desteklenmesinin, sayısı tüm dünyada giderek artmakta olan tutuklu/hükümlü anneler ve çocuklarına (ör. Coyle, 2009; Poehlmann ve Eddy, 2013; Prison Reform Trust, 2012) yönelik etkili müdahale programlarının ve politikaların geliştirilmesine imkân sağlayacağı düşünülmektedir.

Ceza infaz kurumlarındaki anneler, yanlarında kalan çocukları için ulaşılabilir olan tek bağlanma figürüdür. Annenin özelliklerinin, çocuğun gelişimsel sonuçlarını etkilemesinin yanı sıra, çocuğun ceza infaz kurumunda bulunmasının da annenin psikososyal işlevselliği üzerinde olumlu etkilere sahip olabileceği vurgulanmaktadır (Byrne ve ark., 2012; Cassidy ve ark., 2010). Araştırmacılar, annelerin çocuklarından ayrılmasının, özellikle de bu ayrılığın anneye ceza olarak verilmesinin ya da annenin beklemediği bir anda gerçekleşmesinin, anneleri desteklemek üzere uygulanan müdahale programının etkisini azalttığını göstermektedir (Byrne ve ark., 2010). Yukarıda da söz edildiği gibi bu tez çalışmasının katılımcılarından çoğu ceza infaz kurumu deneyimine katlanabilmelerinin tek nedeninin yanlarında kalan çocukları olduğunu belirtmiştir. Byrne ve arkadaşlarının (2012) ortaya koyduğu bulgular ve bu tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulgular, çocuktan ayrılmanın, ceza infaz kurumundaki anneye ceza olarak verilmesinin anneler üzerinde olumsuz etkilere sahip olabileceğini göstermektedir.

Çocukların ceza infaz kurumlarında, anneleriyle birlikte kalmalarına izin verilip verilmemesi ya da bu sürenin ne kadar olması gerektiği tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir (ör. Bastick ve Townhead, 2008; Caddle, 1998; Eloff ve Moen, 2003; Goshin ve ark., 2014). Gelişimin ilk yıllarında anne ile kurulan bağın oldukça önemli olduğu bilinmektedir (Bowlby, 1969/1982). Ancak anne ile sürdürülmesi gereken bu derinlikli ilişkiyi sağlamak adına, ceza infaz kurumu koşullarında çocuğun sağlıklı gelişim hakkının elinden alındığı da ileri sürülmektedir. Örneğin, Makau ve arkadaşları (2017) Kenya'daki ceza infaz kurumlarında annesiyle birlikte kalan 0-59 ay arasındaki çocukların %20'sinin fiziksel gelişim açısından akranlarından geride olduğunu gözlemiştir. Buna ek olarak, çocukların çoğunluğunun üst solunum yolu rahatsızlıklarına sahip olduğu gözlenmiş ve aşırı kalabalık, soğuk hava koşulları ve çocukların ayrı yatağının olmaması bu duruma neden olan faktörler arasında gösterilmiştir.

Buna karşın, İtalya’da gerçekleştirilen bir çalışmada, ceza infaz kurumlarında sağlanan sağlık hizmetlerinin anneleriyle birlikte kalan çocukların gelişimini desteklediği ortaya konmuştur (Ferrara ve ark., 2007). Çocukların kuruma ilk girdiklerindeki vücut ağırlıklarının gelişimsel normların oldukça gerisinde, bağışıklık sistemlerinin ise zayıf olduğu gözlenmiştir. Araştırma sonuçları çocukların büyük kısmının ceza infaz kurumunda kaldıkları süre içinde vücut ağırlıklarının ve bağışıklık sistemlerinin optimal düzeye ulaştığını göstermiştir. Dışarıda sosyoekonomik ve kültürel engeller nedeniyle yeterince faydalanamadıkları sağlık hizmetlerinin ceza infaz kurumunda daha ulaşılabilir olmasının çocukların gelişimsel normları yakalamasını desteklemiş olabileceği öne sürülmüştür. Ceza infaz kurumlarında olmanın çocuklar için dezavantajlı yanlarının olmasına karşın anneyle birlikte kalmanın gelişim üzerindeki olumlu etkilerinin bu dezavantajları ödünlüyor olabileceği vurgulanmıştır.

Bağ ve Bıçakçı’nın (2016) kapalı ceza infaz kurumundaki anneleriyle birlikte kalan çocukların gelişimini incelediği çalışması ise 0 ile 36 ay arasındaki çocukların fiziksel ve motor becerilerindeki gelişimin, gelişimsel normlara uygun olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla, gelişimin ilk 3 yılında anneyle birlikte ceza infaz kurumunda kalmanın fiziksel gelişim geriliğine yol açmadığı vurgulanmıştır. Bu tez çalışmasından elde edilen bulgular da ceza infaz kurumundaki annesinin yanında kalan yaklaşık 1 ile 3 yaş aralığındaki çocukların bağlanma güvenliğinin dezavantajlı olmayan çocuklarla gerçekleştirilen çalışmaların (ör. Planalp ve Braungart-Rieker, 2013; Waters, Hamilton ve ark., 2000) bildirdiği oranlara oldukça benzer olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan, Bağ ve Bıçakçı (2016), 37 ile 66 ay arasındaki çocukların motor gelişiminin gelişimsel normların gerisinde kaldığını gözlemiştir. Araştırmacılar, ceza infaz kurumu gibi sınırlı bir alanda uzun süre kalmanın çocukların motor gelişimi üzerinde olumsuz etkilere sahip olabileceğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda, anneyle birlikte ceza infaz kurumunda geçirilen sürenin uzamasının fiziksel gelişimi olumsuz yönde etkiliyor olabileceği ileri sürülmüştür.

Poehlmann (2005b), annesi ceza infaz kurumunda kendisi ise dışarıda olan çocukların yaşı büyüdükçe güvenli bağlanma düzeyinin arttığını gözlemiştir. Araştırmacı, çocukların yaşla birlikte artan bilişsel ve iletişim becerilerinin, durumun karmaşıklığını anlamalarına ve annelerinin yokluğuna ilişkin duygu ve düşüncelerini bütünleştirebilmelerine olanak sağlıyor olabileceğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda, özellikle küçük yaştaki çocukların anneleriyle ilişkilerinin kesilmesine daha duyarlı olduğu ve annelerinin yokluğunda daha fazla desteğe ihtiyaç duyabilecekleri vurgulanmıştır. Poehlmann’ın (2005b) bulguları ve yaşamın ilk üç yılının, gelişimsel değişimin hızı açısından oldukça kritik olduğu (Zeanah ve ark., 1997) dikkate alındığında, çocukların ilk 3 yıl içinde tutuklu/hükümlü annelerinden ayrılmamasının önemli

olduğu düşünülmektedir. Brodie (1982) tutuklu/hükümlü annelerinin yanında kalmasının çocuklar için zararlı olduğunu vurgulayan tartışmaların dayanaksızlığını ve çocuğun ceza infaz kurumlarında karşılaştığı fiziksel tehdidin, annesinin yanında olduğu için elde ettiği duygusal faydalardan oldukça düşük olduğunu vurgulamaktadır. Oldukça önemli olan bu konuda mevcut bilgi birikimi dikkate alınarak, her çocuğun içinde bulunduğu koşulların bireysel olarak değerlendirilmesine dayanan ve çocuğun mutlak yararını gözeten kararlar alınması oldukça önemlidir.

Annenin çocuğunu belirli bir süre yanında tutması, gelişimin seyrini olumlu yönde etkiliyor gibi görünse de özellikle Türkiye'deki ceza infaz kurumlarının fiziksel özelliklerinin, çocuklu annelere uygun olarak tasarlanmadığını belirtmek gerekmektedir. Pek çok ülkede anneler ve çocukları, ceza infaz kurumlarının ayrı bir birimi olan anne bebek üniteleri ya da çocuk bakım birimlerinde kalmaktadır (ör. Baradon ve ark., 2008; Byrne ve ark., 2010). Goshin ve arkadaşları (2014), ABD'deki anne bebek ünitelerinin diğer ceza infaz kurumu binalarından ayrı, özellikle çocukları barındırmaya uygun olarak tasarlanmış, infaz koruma memurlarına ek olarak sivil profesyonellerin de çalıştığı birimler olduğunu belirtmiştir. Ancak ülkemizde ceza infaz kurumlarında çocuklarıyla birlikte kalan anneler, çocuğu yanında olmayan mahkûmlarla birlikte, koşullarda kalmaktadır. Bu tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde, annelerin çoğu çocuğun sesli oyunlar oynaması ya da ağlamasının, diğer mahkûmların tepkisini çektiğini ve annenin hâlihazırda zorluklarla dolu olan yaşamını daha da zorlaştırdığını belirtmiştir. Anaraki ve Boostani'nin (2014) çalışmasında, çocuklu anneler için ayrılmış bir birimde kalan mahkûm anneler, bu birimde herkesin kendi çocuğuyla ilgilendiğini, birimin çok sakin olduğunu ve tüm annelerin birbirine yardım ettiğini vurgulamıştır. Araştırma kapsamında görüşülen anneler, çocuğun olmadığı koşullarda herkesin kızgın olduğunu ama anne bebek ünitesindeki tüm mahkûmların neşeli ve sakin bir aile gibi olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda, ülkemizdeki ceza infaz kurumlarının, anne çocuk çiftlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yeniden düzenlenmesinin, annenin psikososyal işlevselliğini ve çocuğunun gelişimini destekleyebileceği düşünülmektedir. Dezavantajlı olan bu çocukların gelişimi ve yetkinliğinin iyileştirilmesine yönelik erken dönemdeki müdahaleler çocukların sosyal uyumunu, bilişsel gelişimini, okul başarısını ve dolayısıyla da potansiyelini gerçekleştirmesini destekleyerek risk altında olmayan akranları ile aralarındaki eşitsizlikleri azaltabilir (Kağıtçıbaşı, 2012; Kağıtçıbaşı ve ark., 2005). Ferrara ve arkadaşlarının (2007, sf. 183) vurguladığı gibi *ceza infaz kurumlarının, bu çocukların sağlığı ve genel iyi oluşuna açılan bir kapı işlevi görebileceği* dikkate alınarak bu deneyimin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar oldukça değerlidir.

4.7.1. Türkiye’deki Ceza İnfaz Kurumlarına Öneriler

Bu doktora tez çalışması, ülkemizdeki ceza infaz kurumlarında anneleriyle birlikte kalan çocukların sosyoduygusal gelişimine doğrudan odaklanan ilk çalışmadır. Araştırma bulguları yukarıda ayrıntılı olarak rapor edilmiş ve ilgili alanyazın çerçevesinde kapsamlı bir biçimde tartışılmıştır. Elde edilen bulgular çerçevesinde çocukların gelişimini desteklemeye yönelik bazı önerilere yer verilmiştir:

- Bu çalışmanın bulguları, çocukların yaşamın ilk üç yılında ceza infaz kurumlarındaki anneleriyle birlikte kalmasının çocukların bağlanma güvenliği açısından kritik bir öneme sahip olduğuna işaret etmektedir. Benzer şekilde anneler için de çocukları önemli bir duygusal destek kaynağıdır. Dolayısıyla, kurum içindeki yaşam koşullarının iyileştirilmesi (örneğin, anneler ve çocuklar için sağlık ve psikososyal destek hizmetlerinin daha kolay ulaşılır hale gelmesi gibi) bu sürenin daha nitelikli geçirilmesine katkı sağlayabilir.
- Anneler ve çocuklarının, yanında çocuğu olmayan mahkûmlardan ayrı birimlerde/koşullarda kalması ve bu düzenlemelerin, çocuklu annelerin temel ihtiyaçları gözetilerek gerçekleştirilmesi hem sosyal destek sağlama hem de çocuk bakımı konusunda bilgi ve deneyimlerin paylaşılmasına olanak sağlayacak bir ortam yaratabilir. Bu tür uygulamalar, çocukların akranlarıyla geçirdikleri süreyi uzatarak akran ilişkilerinin niteliğini ve dolayısıyla sosyal gelişimlerini destekleme potansiyeline sahiptir.
- Annenin bakım verme davranışlarının (anne duyarlılığı) çocuğun bağlanma güvenliği üzerinde önemli bir role sahip olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla annelik becerilerini iyileştirmeye yönelik uygulamaların hayata geçirilmesi, özellikle de psikolojik işlevselliği daha düşük olan annelerin (ör. daha fazla depresif belirtiler sergileyen, sosyal ilişki ağı zayıf, dışarıdaki çocuğuna bakım veren kişilerle çatışmalı ilişkilere sahip) bu tür destek programlarında hedef alınması oldukça önemlidir.
- Son olarak, ceza infaz kurumlarında yürütülen çalışmalarda araştırmacılara uygun çalışma koşullarının sağlanması pratik doğruları olabilecek bilimsel çalışmaların niteliğini ve sayısını önemli ölçüde arttırabilir.

KAYNAKÇA

- AÇEV (2017). Türkiye’de 0-6 yaş çocuğun durumu: Bilgi notu. <https://acev.org/wp-content/uploads/2018/01/Tu%CC%88rkiyede-0-6-Yas%CC%A7-C%CC%A7ocug%CC%86un-Durumu.24.10.17.pdf> (25 Nisan 2019 tarihinde alınmıştır).
- Adam, E. K., Gunnar, M. R. ve Tanaka, A. (2004). Adult attachment, parent emotion, and observed parenting behavior: Mediator and moderator models. *Child Development*, 75(1), 110–122.
- Aebi, M. F., Berger-Kolopp, L., Burkhardt, C. ve Tiago, M. M. (2018). *Prisons in Europe 2005-2015*. Strasbourg: Council of Europe.
- Aiken, L. S. ve West, S. G. (1991). *Multiple regression: Testing and interpreting interactions*. Newbury Park, CA: Sage.
- Ainsworth, M. S. ve Bell, S. M. (1970). Attachment, exploration, and separation: Illustrated by the behavior of one-year-olds in a strange situation. *Child Development*, 41(1), 49–67.
- Ainsworth, M. D. S., Bell, S. M. ve Stayton, D. J. (1971). Individual differences in Strange Situation behavior of 1-year-olds. H. R. Schaffer (Der.), *The origins of human social relations* içinde. New York: Academic Press.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M.C., Waters, E. ve Wall, S. (1978/2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. New York, Londra: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Ainsworth, M. D. S. ve Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American Psychologist*, 46(4), 333–341.
- Anaraki, N. R. ve Boostani, D. (2014). Mother–child interaction: A qualitative investigation of imprisoned mothers. *Quality & Quantity*, 48(5), 2447–2461.
- Andreassen, C., Fletcher, P. ve Park, J. (2007). *Early childhood longitudinal study, birth cohort: Psychometric report for the 2-year data collection*. U.S. Department of Education, Institute of Education Sciences, NCES 2007–084.
- Appleyard, K., Egeland, B., van Dulmen, M. H. M. ve Sroufe, L. A. (2005). When more is not better: The role of cumulative risk in child behavior outcomes. *Journal of Child*

Psychology and Psychiatry, 46(3), 235–245.

Arditti, J. A. (2003). Locked doors and glass walls: Family visiting at a local jail. *Journal of Loss & Trauma*, 8(2), 115-138.

Arditti, J. ve Few, A. (2008). Maternal distress and women's reentry into family and community life. *Family Process*, 47(3), 303–321.

Arman, A. (2015). İçerde çocuk var! <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ayse-arman/icerde-cocuk-var-29606938> (11 Haziran 2019 tarihinde alınmıştır).

Atkinson, L., Niccols, A., Paglia, A., Coolbear, J., H. Parker, K. C., Poulton, L., ... Sitarenios, G. (2000). A meta-analysis of time between maternal sensitivity and attachment assessments: Implications for internal working models in infancy/toddlerhood. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17(6), 791-810.

Atkinson, L., Paglia, A., Coolbear, J., Niccols, A., Parker, K. C. ve Guger, S. (2000). Attachment security: A meta-analysis of maternal mental health correlates. *Clinical Psychology Review*, 20(8), 1019–1040.

Atkinson, L., Raval, V., Benoit, D., Poulton, L., Gleason, K., Goldberg, S., ... Leung, E. (2005). On the relation between maternal state of mind and sensitivity in the prediction of infant attachment security. *Developmental Psychology*, 41(1), 42–53.

Baguley, T. (2009). Standardized or simple effect size: What should be reported? *British Journal of Psychology*, 100(3), 603–617.

Bağ, C. ve Bıçakçı, M. Y. (2016). Kadın kapalı ceza infaz kurumunda anneleriyle kalan çocukların gelişimsel taraması. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(2), 32–52.

Bahtiyar, B. (2015). *The effects of parenting and child temperament on anxiety problems among toddlers: The mediating role of mother-child attachment*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Bailey, H. N., Tarabulsy, G. M., Moran, G., Pederson, D. R. ve Bento, S. (2017). New insight on intergenerational attachment from a relationship-based analysis. *Development and Psychopathology*, 29(2), 433–448.

Bakermans-Kranenburg, M. J. (2006). Script-like attachment representations: Steps towards a

- secure base for further research. *Attachment & Human Development*, 8(3), 275–281.
- Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Van IJzendoorn, M. H. (1993). A psychometric study of the Adult Attachment Interview: Reliability and discriminant validity. *Developmental Psychology*, 29(5), 870–880.
- Bakermans-Kranenburg, M. J., Van IJzendoorn, M. H. ve Juffer, F. (2003). Less is more: Meta-analyses of sensitivity and attachment interventions in early childhood. *Psychological Bulletin*, 129(2), 195–215.
- Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Van IJzendoorn, M. H. (2009). The first 10,000 Adult Attachment Interviews: Distributions of adult attachment representations in clinical and non-clinical groups. *Attachment & Human Development*, 11(3), 223–263.
- Baradon, T., Fonagy, F., Bland, K., Lenard, K. ve Slead, M. (2008). New Beginnings: An experience-based programme addressing the attachment relationship between mothers and their babies in prison. *Journal of Child Psychotherapy*, 34(2), 240-258.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173–1182.
- Bartholomew, K. (1997). Adult attachment processes: Individual and couple perspectives. *British Journal of Medical Psychology*, 70(3), 249–263.
- Bastick, M. ve Townhead, L. (2008). *Women in prison: A commentary on the UN standard minimum rules for the treatment of prisoners*. Quaker United Nations Office: Human Rights & Refugees Publications.
- Bayraktar, F., Sayıl, M. ve Kumru, A. (2009). Liseli ergenler ve üniversiteli gençlerde benlik saygısı: Ebeveyn ve akrana bağlanma, empati ve psikolojik uyum değişkenlerinin rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 48–63.
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55(1), 83–96.
- Belsky, J. (1997a). Theory testing, effect-size evaluation, and differential susceptibility to rearing influence: The case of mothering and attachment. *Child Development*, 68(4), 598–600.

- Belsky, J. (1997b). Variation in susceptibility to environmental influence: An evolutionary argument. *Psychological Inquiry*, 8(3), 182–186.
- Belsky, J. (2005). Differential susceptibility to rearing influence: An evolutionary hypothesis and some evidence. B. J. Ellis ve D. F. Bjorklund (Der.), *Origins of the social mind: Evolutionary psychology and child development* içinde, (sf. 139–163). New York: Guilford Press.
- Belsky, J., Hsieh, K. ve Crnic, K. (1998). Mothering, fathering, and infant negativity as antecedents of boys' externalizing problems and inhibition at age 3 years: Differential susceptibility to rearing experience? *Development and Psychopathology*, 10(2), 301–319.
- Belsky, J., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Van IJzendoorn, M. H. (2007). For better and for worse: Differential susceptibility to environmental influences. *Current Directions in Psychological Science*, 16(6), 300–304.
- Belsky, J., Bell, B., Bradley, R. H., Stallard, N. ve Stewart-Brown, S. L. (2006). Socioeconomic risk, parenting during the preschool years and child health age 6 years. *European Journal of Public Health*, 17(5), 508–513.
- Belsky, J. ve Fearon, R. P. (2002). Infant–mother attachment security, contextual risk, and early development: A moderational analysis. *Development and Psychopathology*, 14(2), 293–310.
- Benoit, D. ve Parker, K. C. (1994). Stability and transmission of attachment across three generations. *Child Development*, 65(5), 1444–1456.
- Bernier, A. ve Matte-Gagné, C. (2011). More bridges: Investigating the relevance of self-report and interview measures of adult attachment for marital and caregiving relationships. *International Journal of Behavioral Development*, 35(4), 307–316.
- Bernier, A., Matte-Gagné, C., Bélanger, M. È. ve Whipple, N. (2014). Taking stock of two decades of attachment transmission gap: Broadening the assessment of maternal behavior. *Child Development*, 85(5), 1852–1865.
- Berument, S. K., Okur, Ş., Bahtiyar-Saygan, B., Yavaşlar-Doğru, Y., Bakır-Demir, T. ve Aran, Ö. (2018). Anne duyarlılık ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 21(42), 17–34.

- Berument S.K. ve Sümer, N. (2017). *Koruma altındaki bebek ve çocukların bireysel özellikleri ile bakım tiplerinin gelişimsel sonuçlar üzerindeki etkilerinin boylamsal olarak incelenmesi*. TÜBİTAK SOBAG Araştırma Projesi, 113K222.
- Bianet (2018). *Hapishanede annesiyle kalan 624 çocuk var*. <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/193209-hapishanede-annesiyle-kalan-624-cocuk-var> (13 Mayıs 2019 tarihinde alınmıştır).
- Bimler, D. ve Kirkland, J. (2002). Unifying versions and criterion sorts of the AQS with a spatial model. *Canadian Journal of Early Childhood Education*, 9(1), 2–18.
- Bloom, B. ve Steinhart, D. (1993). *Why Punish the Children: A Reappraisal of Incarcerated Mothers in America*. San Francisco: National Council on Crime and Delinquency.
- Bokhorst, C. L., Bakermans-kranenburg, M. J., Pasco Fearon, R. M., Van IJzendoorn, M. H., Fonagy, P. ve Schuengel, C. (2003). The importance of shared environment in mother–infant attachment security: A behavioral genetic study. *Child Development*, 74(6), 1769–1782.
- Boldt, L. J., Kochanska, G., Yoon, J. E. ve Nordling, J. K. (2014). Children’s attachment to both parents from toddler age to middle childhood: Links to adaptive and maladaptive outcomes. *Attachment & Human Development*, 16(3), 211–229.
- Borelli, J. L., Goshin, L., Joestl, S., Clark, J. ve Byrne, M. W. (2010). Attachment organization in a sample of incarcerated mothers: Distribution of classifications and associations with substance abuse history, depressive symptoms, perceptions of parenting competency and social support. *Attachment & Human Development*, 12(4), 355–374.
- Bost, K. K., Shin, N., McBride, B. A., Brown, G. L., Vaughn, B. E., Coppola, G., ... Korth, B. (2006). Maternal secure base scripts, children's attachment security, and mother–child narrative styles. *Attachment & Human Development*, 8(3), 241–260.
- Bowlby, J. (1946). *Forty-four juvenile thieves: Their characters and home-life*. London: Bailliere, Tindall & Cox.
- Bowlby, J. (1958). The nature of the child’s tie to his mother. *International Journal of Psycho-Analysis*, 39, 350–373.
- Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and loss: Vol. I. Attachment*, (2. Baskı). New York: Basic Books.

- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. II. Separation: Anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Boyce, W. T. ve Ellis, B. J. (2005). Biological sensitivity to context: I. An evolutionary–developmental theory of the origins and functions of stress reactivity. *Development and Psychopathology*, 17(2), 271–301.
- Bradley, R. H. ve Corwyn, R. F. (2000). Moderating effect of perceived amount of family conflict on the relation between home environmental processes and the well-being of adolescents. *Journal of Family Psychology*, 14(3), 349–364.
- Bradley, R. H., Corwyn, R. F., Burchinal, M., McAadoo, H. P. ve Coll, C. G. (2001). The home environments of children in the United States Part II: Relations with behavioral development through age thirteen. *Child Development*, 72(6), 1868-1886.
- Bretherton, I. (1990). Communication patterns, internal working models, and the intergenerational transmission of attachment relationships. *Infant Mental Health Journal*, 11(3), 237-252.
- Bretherton, I. (2010). Parental incarceration: The challenges for attachment researchers. *Attachment & Human Development*, 12(4), 417-428.
- Bretherton, I., Ridgeway, D. ve Cassidy, J. (1990). Assessing internal working models of the attachment relationships: An attachment story completion task for 3-years-olds. T. Greenberg, D. Cicchetti ve E. M. Cummings, (Der.), *Attachment in the preschool years* içinde, (sf. 273–308). Chicago: University of Chicago Press.
- Brett, R. ve Bastick, M. (2005). Children in prison with their mothers. *Early Childhood Matters*, 105, 27–31.
- Brodie, D. L. (1982). Babies behind bars: should incarcerated mothers be allowed to keep their newborns with them in prison? *University of Richmond Law Review*, 16(3), 677–692.
- Bruns, D. A. (2006). Promoting mother-child relationships for incarcerated women and their children. *Infants & Young Children*, 19(4), 308–322.
- Burchinal, M., Roberts, J. E., Zeisel, S. A., Hennon, E. A. ve Hooper, S. (2006). Social risk and protective child, parenting, and child care factors in early elementary school years. *Parenting: Science and Practice*, 6(1), 79–113.

- Byrne, Mary W., Goshin, L. ve Blanchard-Lewis, B. (2012). Maternal separations during the reentry years for 100 infants raised in a prison nursery. *Family Court Review*, 50(1), 77–90.
- Byrne, M. W., Goshin, L. S. ve Joestl, S. S. (2010). Intergenerational transmission of attachment for infants raised in a prison nursery. *Attachment & Human Development*, 12(4), 375–393.
- Caddle, D. (1998). *Age limits for babies in prison: Some lessons from abroad*. London, England: Home Office.
- Campbell, S. B., Cohn, J. F. ve Meyers, T. (1995). Depression in first-time mothers: mother-infant interaction and depression chronicity. *Developmental Psychology*, 31(3), 349.
- Campbell, L. ve Stanton, S. C. (2019). Adult attachment and trust in romantic relationships. *Current Opinion in Psychology*, 25, 148–151.
- Carlson, V., Cicchetti, D., Barnett, D. ve Braunwald, K. (1989). Disorganized/disoriented attachment relationships in maltreated infants. *Developmental Psychology*, 25(4), 525–531.
- Cassidy, J. (1988). Child-mother attachment and the self in six-year-olds. *Child Development*, 59, 121–134.
- Cassidy, J. (2016). The nature of the child's ties. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Der.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* içinde, (3. Baskı) (sf. 3–24). New York: The Guilford Press.
- Cassidy, J., Ziv, Y., Stupica, B., Sherman, L. J., Butler, H., Karfgin, A., ... Powell, B. (2010). Enhancing attachment security in the infants of women in a jail-diversion program. *Attachment & Human Development*, 12(4), 333–353.
- Celinska, K. ve Siegel, J. A. (2010). Mothers in trouble: Coping with actual or pending separation from children due to incarceration. *The Prison Journal*, 90(4), 447–474.
- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü (2016a). *İstatistikler: Yıllara göre mevcutlar*. <http://www.cte.adalet.gov.tr> (19 Haziran 2017 tarihinde alınmıştır).

- Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü (2016b). *2015 yılı birim faaliyet raporu*, http://www.cte.adalet.gov.tr/menudekiler/raporlar/2015_faliyet_raporu/index.html (19 Haziran 2017 tarihinde alınmıştır).
- Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü (2017). *2016 birim faaliyet raporu*, http://www.cte.adalet.gov.tr/menudekiler/raporlar/2016_faliyet_raporu.pdf (19 Haziran 2017 tarihinde alınmıştır).
- Christian, S. M. (2009). *Children of incarcerated parents*. Washington, DC: National Conference of State Legislatures.
- Ciciolla, L., Crnic, K. A. ve West, S. G. (2013). Determinants of change in maternal sensitivity: Contributions of context, temperament, and developmental risk. *Parenting: Science and Practice*, 13(3), 178–195.
- Clarke-Stewart, K. A., Vandell, D. L., Burchinal, M., O'Brien, M. ve McCartney, K. (2002). Do regulable features of child-care homes affect children's development? *Early Childhood Research Quarterly*, 17(1), 52–86.
- Colonnesi, C., Draijer, E. M., Stams, G. J. J. M., Van der Bruggen, C. O., Bögels, S. M. ve Noom, M. J. (2011). The relation between attachment and child anxiety: A meta-analytic review. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 40, 630–645.
- Conradt, E. ve Ablow, J. (2010). Infant physiological response to the still-face paradigm: Contributions of maternal sensitivity and infants' early regulatory behavior. *Infant Behavior and Development*, 33(3), 251-265.
- Conradt, E., Measelle, J. ve Ablow, J. C. (2013). Poverty, problem behavior, and promise: Differential susceptibility among infants reared in poverty. *Psychological Science*, 24(3), 235–242.
- Cook, W. L. ve Kenny, D. A. (2005). The actor-partner interdependence model: A model of bidirectional effects in developmental studies. *International Journal of Behavioral Development*, 29(2), 101–109.
- Coppola, G., Vaughn, B. E., Cassibba, R. ve Costantini, A. (2006). The attachment script representation procedure in an Italian sample: Associations with Adult Attachment Interview scales and with maternal sensitivity. *Attachment & Human Development*, 8(3), 209–219.

- Corcoran, M. ve McNulty, M. (2018). Examining the role of attachment in the relationship between childhood adversity, psychological distress and subjective well-being. *Child Abuse and Neglect*, 76, 297–309.
- Covington, S.S. (1998). Women in prison: Approaches in the treatment of our most invisible population. *Women and Therapy*, 21(1), 141–155.
- Cowan, P. A. (1997). Beyond meta-analysis: A plea for a family systems view of attachment. *Child Development*, 68(4), 601–603.
- Cox, M. J., Owen, M. T., Lewis, J. M. ve Henderson, V. K. (1989). Marriage, adult adjustment, and early parenting. *Child Development*, 60(5), 1015–1024.
- Coyl, D. D., Roggman, L. A. ve Newland, L. A. (2002). Stress, maternal depression, and negative mother–infant interactions in relation to infant attachment. *Infant Mental Health Journal*, 23(1-2), 145–163.
- Coyle, A. (2009). *A human rights approach to prison management: Handbook for prison staff*. London: International Centre for Prison Studies Publication.
- Crittenden, P. M. (1992). Children's strategies for coping with adverse home environments: An interpretation using attachment theory. *Child Abuse and Neglect*, 16(3), 329–343.
- Crittenden, P. M., Partridge, M. F. ve Claussen, A. H. (1991). Family patterns of relationship in normative and dysfunctional families. *Development and Psychopathology*, 3(4), 491–512.
- Crnic, K. A., Greenberg, M. T., Ragozin, A. S., Robinson, N. M. ve Basham, R. B. (1983). Effects of stress and social support on mothers and premature and full-term infants. *Child Development*, 54(1), 209–217.
- Crockenberg, S. B. (1981). Infant irritability, mother responsiveness, and social support influences on the security of infant-mother attachment. *Child Development*, 52(3), 857–865.
- Crockenberg, S. (1987). Predictors and correlates of anger toward and punitive control of toddlers by adolescent mothers. *Child Development*, 58(4), 964–975.
- Crowell, J. A. ve Feldman, S. S. (1988). Mothers' internal models of relationships and children's behavioral and developmental status: a study of mother-child interaction. *Child Development*, 59(5), 1273–1285.

- Cyr, C., Euser, E.V., Bakermans-Kranenburg, M.J. ve Van IJzendoorn, M.H. (2010). Attachment security and disorganization in maltreating and high-risk families: A series of meta-analyses. *Development and Psychopathology*, 22(1), 87–108.
- Çalışır, M. (2008). *Bağlanma temsilleri ile depresif belirtiler arasındaki ilişki: güvenli yer senaryoları ve erken dönem ilişkiel temalar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Çavuş, G. (2018). *Annesiyle birlikte cezaevinde kalan 0-6 yaş çocukların sayısı*. <https://teyit.org/annesiyle-birlikte-cezaevinde-kalan-0-6-yas-cocuklarin-sayisi/> (13 Mayıs 2019 tarihinde alınmıştır).
- Çelikçi, A. (2017). *Türkiye’de Roman mahpus olmak*. Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği Yayınları.
- Dallaire, D. H. (2007). Children with incarcerated mothers: Developmental outcomes, special challenges and recommendations. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 28(1), 15–24.
- Dallaire, D. H. ve Wilson, L. C. (2010). The relation of exposure to parental criminal activity, arrest, and sentencing to children’s maladjustment. *Journal of Child and Family Studies*, 19(4), 404–418.
- Dallaire, D. H., Zeman, J. L. ve Thrash, T. M. (2015). Children’s experiences of maternal incarcerations-specific risks: Predictions to psychological maladaptation. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 44(1), 109–122.
- Davis, J. S., Fani, N., Ressler, K., Jovanovic, T., Tone, E. B. ve Bradley, B. (2014). Attachment anxiety moderates the relationship between childhood maltreatment and attention bias for emotion in adults. *Psychiatry Research*, 217(1-2), 79–85.
- De Schipper, J. C., Oosterman, M. ve Schuengel, C. (2012). Temperament, disordered attachment, and parental sensitivity in foster care: Differential findings on attachment security for shy children. *Attachment & Human Development*, 14(4), 349–365.
- de Villiers, B., Lionetti, F. ve Pluess, M. (2018). Vantage sensitivity: A framework for individual differences in response to psychological intervention. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 53(6), 545–554.

- De Wolff, M. S. ve Van IJzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*, 68(4), 571–591.
- Dearing, E., McCartney, K. ve Taylor, B. A. (2006). Within-child associations between family income and externalizing and internalizing problems. *Developmental Psychology*, 42(2), 237–252.
- Deater-Deckard, K., Pinkerton, R. ve Scarr, S. (1996). Child care quality and children's behavioral adjustment: A four-year longitudinal study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 37(8), 937–948.
- Derogatis, L. R. (1992). *The Brief Symptom Inventory (BSI), Administration, Scoring and Procedures Manual = II*. Clinical Psychometric Research Inc.
- Diener, M. L., Nievar, M. A. ve Wright, C. (2003). Attachment security among mothers and their young children living in poverty: Associations with maternal, child, and contextual characteristics. *Merrill-Palmer Quarterly*, 49(2), 154–182.
- Duman, E. (2016). *Türkiye’de kadın mahpus olmak*. İstanbul: Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği Yayınları.
- Durrett, M. E., Otaki, M. ve Richards, P. (1984). Attachment and the mother’s perception of support from the father. *International Journal of Behavioral Development*, 7(2), 167–176.
- Eddy, J. M., Martinez, C. R. ve Burraston, B. (2013). A randomized controlled trial of a parent management training program for incarcerated parents: Proximal impacts. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 78(3), 75-93.
- Eddy, J. M., Martinez, C. R., Schiffmann, T., Newton, R., Olin, L., Leve, L., ... Shortt, J. W. (2008). Development of a multisystemic parent management training intervention for incarcerated parents, their children and families. *Clinical Psychologist*, 12(3), 86–98.
- Egeland, B. ve Farber, E. A. (1984). Infant-mother attachment: Factors related to its development and changes over time. *Child Development*, 55(3), 753–771.
- Eloff, I. ve Moen, M. (2003). An analysis of mother–child interaction patterns in prison. *Early Child Development and Care*, 173(6), 711–720.
- Enos, S. (2001). *Mothering from inside: Parenting in a women’s prison*. New York: State

University of New York Press.

- Evans, G. W., Li, D. ve Whipple, S. S. (2013). Cumulative risk and child development. *Psychological Bulletin*, 139(6), 1342–1396.
- Fagot, B. I. ve Kavanagh, K. (1990). The prediction of antisocial behavior from avoidant attachment classification. *Child Development*, 61(3), 864–873.
- Fallon, B., Filippelli, J., Joh-Carnella, N., Milne, E. ve Carradine, J. (2018). Promoting protective factors in environments of risk for young children: An organizing framework for practice, policy, and research. *Gender and the Genome*, 2(4), 96–110.
- Fearon, R. M., Van IJzendoorn, M. H., Fonagy, P., Bakermans-Kranenburg, M. J., Schuengel, C. ve Bokhorst, C. L. (2006). In search of shared and nonshared environmental factors in security of attachment: a behavior-genetic study of the association between sensitivity and attachment security. *Developmental Psychology*, 42(6), 1026–1040.
- Fearon, R. M. P. ve Belsky, J. (2016). Precursors of attachment security. J. Cassidy ve P.R. Shaver (Der.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* içinde, (3. Baskı) (sf. 291-313). New York: Guilford Press.
- Fedock, G. L. (2017). Women's psychological adjustment to prison: A review for future social work directions. *Social Work Research*, 41(1), 31–42.
- Feldman, R., Eidelman, A. I. ve Rotenberg, N. (2004). Parenting stress, infant emotion regulation, maternal sensitivity, and the cognitive development of triplets: A model for parent and child influences in a unique ecology. *Child development*, 75(6), 1774–1791.
- Ferrara, P., Emmanuele, V., Nicoletti, A., Mastrangelo, A., Marrone, G. ve Pedote, G. (2007). Mothers with their babies in prison: The first Italian experience. *Archives of Disease in Childhood*, 92(2), 183–187.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*, (3. Baskı). Londra: SAGE Publications.
- Firk, C., Konrad, K., Herpertz-Dahlmann, B., Scharke, W. ve Dahmen, B. (2018). Cognitive development in children of adolescent mothers: The impact of socioeconomic risk and maternal sensitivity. *Infant Behavior and Development*, 50, 238–246.
- Fogel, C. I. ve Martin, S. L. (1992). The mental health of incarcerated women. *Western Journal of Nursing Research*, 14(1), 30–47.

- Fraiberg, S., Adelson, E. ve Shapiro, V. (1975). Ghosts in the nursery: A psychoanalytic approach to the problems of impaired infant-mother relationships. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 14(3), 387–421.
- Fraley, R. C. ve Roisman, G. I. (2019). The development of adult attachment styles: Four lessons. *Current Opinion in Psychology*, 25, 26–30.
- Frodi, A., Dernevik, M., Sepa, A., Philipson J. ve Bragesjö, M. (2001). Current attachment representations of incarcerated offenders varying in degree of psychopathy. *Attachment & Human Development*, 3(3), 269–283.
- Garstein, M. ve Rothbart, M. K. (2003). Studying infant temperament via a revision of the Infant Behavior Questionnaire. *Infant Behavior & Development*, 26(1), 64–86.
- Gartstein, M. A. ve Iverson, S. (2014). Attachment security: The role of infant, maternal, and contextual factors. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 14(2), 261–276.
- Gartstein, M. A. ve Rothbart, M. K. (2003). Studying infant temperament via the Revised Infant Behavior Questionnaire. *Infant Behavior and Development*, 26(1), 64–86.
- George, C., Kaplan, N. ve Main, M. (1985). *Adult Attachment Interview*. Unpublished manuscript, University of California, Department of Psychology, Berkeley.
- Ghera, M. H., Hane, A. A., Malesa, E. E. ve Fox, N. A. (2006). The role of infant soothability in the relation between infant negativity and maternal sensitivity. *Infant Behavior & Development*, 29(2), 289–293.
- Gilham, J. J. M. (2012). A qualitative study of incarcerated mothers' perceptions of the impact of separation on their children. *Social Work in Public Health*, 27, 89–103.
- Gilissen, R., Bakermans-Kranenburg, M. J., Van IJzendoorn, M. H. ve van der Veer, R. (2008). Parent–child relationship, temperament, and physiological reactions to fear-inducing film clips: Further evidence for differential susceptibility. *Journal of Experimental Child Psychology*, 99(3), 182–195.
- Gilissen, R., Koolstra, C. M., Van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Van der Veer, R. (2007). Physiological reactions of preschoolers to fear-inducing film clips: Effects of temperamental fearfulness and quality of the parent–child relationship. *Developmental Psychobiology*, 49, 187–195.

- Giray, F. ve Haznedoğlu, B. (2012). *Türkiye 'de kadın cezaevlerine genel bakış: Sorunlar ve çözüm önerileri*. İstanbul: Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı Yayınları.
- Glaze, L. E. ve Maruschak, L. M. (2008). Parents in prison and their minor children. U.S. Department of Justice. *Bureau of Justice Statistics Special Report*. No: NCJ, 222984.
- Goldsmith, H. H. ve Alansky, J. A. (1987). Maternal and infant temperamental predictors of attachment: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 55(6), 805–816.
- Goldsmith, H. H. (1996). Studying temperament via construction of the Toddler Behavior Assessment Questionnaire. *Child Development*, 67(1), 218–235.
- Goldstein, S. ve Naglieri, J. A. (2011). *Encyclopedia of child behavior and development*. New York: Springer.
- Goshin, L. S., Byrne, M. W. ve Blanchard-Lewis, B. (2014). Preschool outcomes of children who lived as infants in a prison nursery. *The Prison Journal*, 94(2), 139–158.
- Graham, C. A. ve Easterbrooks, M. A. (2000). School-aged children's vulnerability to depressive symptomatology: The role of attachment security, maternal depressive symptomatology, and economic risk. *Development and Psychopathology*, 12(2), 201–213.
- Grau, J. M., Castellanos, P., Smith, E. N., Duran, P. A., Silberman, S. ve Wood, L. (2017). Psychological adjustment among young Puerto Rican mothers: Perceived partner support and the moderating role of Latino cultural orientation. *Journal of Latina/o Psychology*, 5(1), 45–60.
- Greenberg, M. T., Lengua, L. J., Coie, J. D., Pinderhughes, E. E., Bierman, K., Dodge, K. A., ... McMahon, R. J. (1999). Predicting developmental outcomes at school entry using a multiple-risk model: four American communities. *Developmental Psychology*, 35(2), 403–417.
- Greene, S., Haney, C. ve Hurtado, A. (2000). Cycles of pain: Risk factors in the lives of incarcerated mothers and their children. *The Prison Journal*, 80(1), 3–23.
- Güngör, D. (2000). *Bağlanma stillerinin ve zihinsel modellerin kuşaklararası aktarımında anababalık stillerinin rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

- Haltigan, J. D., Leerkes, E. M., Wong, M. S., Fortuna, K., Roisman, G. I., Supple, A. J., ... Plamondon, A. (2014). Adult attachment states of mind: Measurement invariance across ethnicity and associations with maternal sensitivity. *Child Development*, 85(3), 1019–1035.
- Hanlon, T. E., O’Grady, K., Bennett-Sears, T. ve Callaman, J. M. (2005). Incarcerated drug-abusing mothers: Their characteristics and vulnerability. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 31(1), 59–77.
- Hart, S. L. ve Behrens, K. Y. (2013). Affective and behavioral features of jealousy protest: Associations with child temperament, maternal interaction style, and attachment. *Infancy*, 18(3), 369–399.
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A regression-based approach*, (2. Baskı). New York: The Guilford Press.
- Hayes, A. F. (2019). *The PROCESS macro for SPSS and SAS*. <http://processmacro.org/download.html> (10 Mart 2019 tarihinde alınmıştır).
- Hayes, A. F. ve Rockwood, N. J. (2017). Regression-based statistical mediation and moderation analysis in clinical research: Observations, recommendations, and implementation. *Behaviour Research and Therapy*, 98, 39–57.
- Hazan, C. ve Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511–524.
- Heim, C. ve Nemeroff, C. B. (1999). The impact of early adverse experiences on brain systems involved in the pathophysiology of anxiety and affective disorders. *Biological Psychiatry*, 46(11), 1509–1522.
- Houck, K. D. F. ve Loper, A. B. (2002). The relationship of parenting stress to adjustment among mothers in prison. *American Journal of Orthopsychiatry*, 72(4), 548–558.
- Huebner, B. M. ve Gustafson, R. (2007). The effect of maternal incarceration on adult offspring involvement in the criminal justice system. *Journal of Criminal Justice*, 35(3), 283–296.
- Islam-Zwart, K. A., Vik, P. W. ve Rawlins, K. S. (2007). Short-term psychological adjustment of female prison inmates on a minimum security unit. *Women's Health Issues*, 17(4), 237–243.

- Jacobson, S. W. ve Frye, K. F. (1991). Effect of maternal social support on attachment: Experimental evidence. *Child Development*, 62(3), 572–582.
- James, D. J. ve Glaze, L. E. (2006). Mental health problems of prison and jail inmates. US Department of Justice. *Bureau of Justice Statistics Special Report*. No: NCJ 213600.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikoloji*, (3. Baskı). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D., Bekman, S. ve Cemalcılar, Z. (2005). Erken müdahalenin erişkinlikteki etkileri: Erken Destek Projesi'nin ikinci takip araştırmasının ön bulguları. *Anne Çocuk Eğitim Vakfı Raporu*.
- Kim, B., Chow, S., Bray, B. ve Teti, D. M. (2017). Trajectories of mothers' emotional availability: Relations with infant temperament in predicting attachment security. *Attachment & Human Development*, 9(1), 38–57.
- Kim, J. O. ve Mueller, C. W. (1976). Standardized and unstandardized coefficients in causal analysis: An expository note. *Sociological Methods & Research*, 4(4), 423–438.
- Klein Velderman, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., Juffer, F. ve Van IJzendoorn, M. H. (2006). Effects of attachment-based interventions on maternal sensitivity and infant attachment: Differential susceptibility of highly reactive infants. *Journal of Family Psychology*, 20(2), 266–274.
- Kochanska, G. (1995). Children's temperament, mothers' discipline, and security of attachment: Multiple pathways to emerging internalization. *Child Development*, 66(3), 597–615.
- Kochanska, G., Aksan, N. ve Joy, M. E. (2007). Children's fearfulness as a moderator of parenting in early socialization: Two longitudinal studies. *Developmental Psychology*, 43(1), 222–237.
- Lamela, D. ve Figueiredo, B. (2018). A cumulative risk model of child physical maltreatment potential: findings from a community-based study. *Journal of Interpersonal Violence*, 33(8), 1287–1305.
- Leerkes, E. M. (2011). Maternal sensitivity during distressing tasks: A unique predictor of attachment security. *Infant Behavior and Development*, 34(3), 443–446.

- Lemelin, J. P., Tarabulsky, G. M. ve Provost, M. A. (2006). Predicting preschool cognitive development from infant temperament, maternal sensitivity, and psychosocial risk. *Merrill-Palmer Quarterly*, 52(4), 779–806.
- Lent, R. W. (2004). Toward a unifying theoretical and practical perspective on well-being and psychosocial adjustment. *Journal of Counseling Psychology*, 51(4), 482–509.
- Lickenbrock, D. M. ve Braungart-Rieker, J. M. (2015). Examining antecedents of infant attachment security with mothers and fathers: An ecological systems perspective. *Infant Behavior & Development*, 39, 173–187.
- Lionetti, F. (2014). What promotes secure attachment in early adoption? The protective roles of infants' temperament and adoptive parents' attachment. *Attachment & Human Development*, 16(6), 573–589.
- Loper, A. B. ve Clarke, C. N. (2013). Attachment representations of imprisoned mothers as related to child contact and the caregiving alliance: The moderating effect of children's placement with maternal grandmothers. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 78(3), 41–56.
- Lovejoy, M. C., Graczyk, P. A., O'Hare, E. ve Neuman, G. (2002). Maternal depression and parenting behavior. *Clinical Psychology Review*, 20(5), 561–592.
- Lowman, J. (1980). Measurement of family affective structure. *Journal of Personality Assessment*, 44, 130–141.
- Lucassen, N., Tharner, A., Van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Volling, B. L., Verhulst, F. C., ... Tiemeier, H. (2011). The association between paternal sensitivity and infant-father attachment security: A meta-analysis of three decades of research. *Journal of Family Psychology*, 25(6), 986–992.
- Luijk, M. P. C. M., Tharner, A., Bakermans-Kranenburg, M. J., Van IJzendoorn, M. H., Jaddoe, V. W. V., Hofman, A., ... Tiemeier, H. (2011). The association between parenting and attachment security is moderated by a polymorphism in the mineralocorticoid receptor gene: Evidence for differential susceptibility. *Biological Psychology*, 88(1), 37–40.
- Luthar, S. S. (1993). Annotation: Methodological and conceptual issues in research on childhood resilience. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34(4), 441–453.

- Luthar, S. S., Cicchetti, D. ve Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543–562.
- Lyons-Ruth, K., Easterbrooks, M. A. ve Cibelli, C. (1997). Infant attachment strategies, infant mental lag, and maternal depressive symptoms: Predictors of internalizing and externalizing problems at age 7. *Developmental Psychology*, 33(4), 681–692.
- Lyons-Ruth, K. ve Jacobvitz, D. (2016). Attachment Disorganization from Infancy to Adulthood: Neurobiological Correlates, Parenting Contexts, and Pathways to Disorder. J. Cassidy ve P.R. Shaver (Der.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* içinde, (3. baskı) (sf. 667-695). New York: Guilford Press.
- Main, M. ve Goldwyn, R. (1984). Predicting mother's experience abusing rejection of her infant from representation of her own implications for the abused- intergenerational cycle. *Child Abuse and Neglect*, 8(2), 203–217.
- Main, M., Kaplan, N. ve Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood, and adulthood: A move to the level of representation. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50(1/2), 66–104.
- Main, M. ve Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. M. T. Greenberg, D. Cichetti ve E. M. Cummings (Der.), *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* içinde, (sf. 121-160). Chicago: University of Chicago Press.
- Makariev, D. W. ve Shaver, P. R. (2010). Attachment, parental incarceration and possibilities for intervention: An overview. *Attachment & Human Development*, 12(4), 311–331.
- Makau, M. N., Ochola, S. ve Mbithe, D. (2017). Feeding practices of children aged 0-59 months accompanying incarcerated mothers in selected women's prisons in Kenya. *The Open Nutrition Journal*, 11, 1–10.
- Mangelsdorf, S. C., McHale, J. L., Diener, M., Goldstein, L. H. ve Lehn, L. (2000). Infant attachment: Contributions of infant temperament and maternal characteristics. *Infant Behavior and Development*, 23(2), 175–196.
- McElwain, N. L., Holland, A. S., Engle, J. M. ve Wong, M. S. (2012). Child anger proneness moderates associations between child-mother attachment security and child behavior with mothers at 33 months. *Journal of Family Psychology*, 26(1), 76–86.

- McHale, J. P., Salman, S., Strozier, A. ve Cecil, D. K. (2013). Triadic interactions in mother-grandmother coparenting systems following maternal release from jail. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 78(3), 57–74.
- Mervielde, I. ve De Pauw, S. S. W. (2012). Models of child temperament. M. Zentner ve R. L. Shiner (Der.), *Handbook of temperament* içinde, (sf. 21-40). New York: The Guilford Press.
- Mesman, J., Van IJzendoorn, M., Behrens, K., Carbonell, O. A., Cárcamo, R., Cohen-Paraira, I., ... Kondo-Ikemura, K. (2016). Is the ideal mother a sensitive mother? Beliefs about early childhood parenting in mothers across the globe. *International Journal of Behavioral Development*, 40(5), 385–397.
- Metin-Orta, İ. ve Sümer, N. (2016). Anne duyarlılığı ve erken dönem bağlanma-temelli ebeveynlik destek ve müdahale programları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19(38), 54-73.
- Mignon S. ve Ransford, P. (2012). Mothers in prison: Maintaining connections with children. *Social Work in Public Health*, 27(1-2), 69–88.
- Miljkovitch, R., Danet, M. ve Bernier, A. (2012). Intergenerational transmission of attachment representations in the context of single parenthood in France. *Journal of Family Psychology*, 26(5), 784–792.
- Mills-Koonce, W. R., Appleyard, K., Barnett, M., Deng, M., Putallaz, M. ve Cox, M. (2011). Adult attachment style and stress as risk factors for early maternal sensitivity and negativity. *Infant Mental Health Journal*, 32(3), 277–285.
- Mitrani, A. A. ve Sözen, F. G. (2017). Bekleyen Çocuk: Anne ya da babası cezaevinde olan çocuklar üzerine bir proje. *Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı*.
- Mumola, C. J. (2000). Incarcerated Parents and Their Children. US Department of Justice. *Bureau of Justice Statistics Special Report*. No: NCJ 182335.
- Murray, J. ve Farrington, D. P. (2005). Parental imprisonment: Effects on boys' antisocial behaviour and delinquency through the life-course. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 46(12), 1269–1278.
- Murray, J, Farrington, D. P., Sekol, I. ve Olsen, R. F. (2009). Effects of parental imprisonment on child antisocial behaviour and mental health: A systematic review. *Campbell*

Systematic Reviews, 4, 1–91.

- Murray, J ve Murray, L. (2010). Parental incarceration, attachment and child psychopathology. *Attachment & Human Development*, 12(4), 289–309.
- Nakagawa, A. ve Sukigara, M. (2013). Individual differences in disengagement of fixation and temperament: Longitudinal research on toddlers. *Infant Behavior and Development*, 36(4), 728–735.
- Oral, I., Yaşar, D. ve Tüzün, I. (2016). *Her çocuğa eşit fırsat: Türkiye’de erken çocukluk eğitiminin durumu ve öneriler*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı ve Eğitim Reformu Girişimi Ortak Yayını.
- Owens, G., Crowell, J. A., Pan, H., Treboux, D., O'Connor, E. ve Waters, E. (1995). The prototype hypothesis and the origins of attachment working models: Adult relationships with parents and romantic partners. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 60(2/3), 216–233.
- Özen, A., Sümer, N. ve Demir, M. (2011). Predicting friendship quality with rejection sensitivity and attachment security. *Journal of Social and Personal Relationships*, 28(2), 163–181.
- Pederson, D. R., Bailey, H. N., Tarabulsky, G. M., Bento, S. ve Moran, G. (2014). Understanding sensitivity: Lessons learned from the legacy of Mary Ainsworth. *Attachment & Human Development*, 16(3), 261–270.
- Pederson, D. R., Gleason, K. E., Moran, G. ve Bento, S. (1998). Maternal attachment representations, maternal sensitivity, and the infant–mother attachment relationship. *Developmental Psychology*, 34(5), 925–933.
- Phillips, S. D., Burns, B. J., Wagner, H. R. ve Barth, R. P. (2004). Parental arrest and children involved with child welfare services agencies. *American Journal of Orthopsychiatry*, 74(2), 174–186.
- Planalp, E. M. ve Braungart-Rieker, J. M. (2013). Temperamental precursors of infant attachment with mothers and fathers. *Infant Behavior and Development*, 36(4), 796–808.
- Pluess, M. ve Belsky, J. (2013). Vantage sensitivity: Individual differences in response to positive experiences. *Psychological Bulletin*, 139(4), 901–916.

- Poehlmann, J. (2005a). Incarcerated mothers' contact with children, perceived family relationships, and depressive symptoms. *Journal of Family Psychology, 19*(3), 350–357.
- Poehlmann, J. (2005b). Representations of attachment relationships in children of incarcerated mothers. *Child Development, 76*, 679–696.
- Poehlmann, J. (2013). Scientific and practical implications. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 78*(3), 94–102.
- Poehlman, J. ve Eddy, J. M. (2013). Introduction and conceptual framework. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 78*(3), 1–6.
- Poehlmann-Tynan, J. ve Arditto, J. A. (2018). Developmental and family perspectives on parental incarceration. C. Wildeman, A. R. Haskins ve J. Poehlmann-Tynan (Der.), *When parents are incarcerated: Interdisciplinary research and interventions to support children* içinde, (sf. 53–81). Washington: American Psychological Association.
- Posada, G. (2013). Piecing together the sensitivity construct: Ethology and cross-cultural research. *Attachment & Human Development, 15*(5–6), 637–656.
- Posada, G., Jacobs, A., Richmond, M. K., Carbonell, O. A., Alzate, G., Bustamante, M. R. ve Quiceno, J. (2002). Maternal caregiving and infant security in two cultures. *Developmental Psychology, 38*(1), 67–78.
- Posada, G. E., Trumbell, J. M., Lu, T. ve Kaloustian, G. (2018). The organization of attachment behavior in early childhood: links with maternal sensitivity and child attachment representations. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 83*(4), 35–59.
- Pösö, T., Enroos, R. ve Vierula, T. (2010). Children residing in prison with their parents: An example of institutional invisibility. *The Prison Journal, 90*(4), 516–533.
- Prison Reform Trust (2012). Women in prison. <http://www.prisonreformtrust.org.uk/Portals/0/Documents/WomenbriefingAug12small.pdf> (12 Haziran 2019 tarihinde alınmıştır).
- Putnam, S. P., Gartstein, M. A. ve Rothbart, M. K. (2006). Measurement of fine-grained aspects of toddler temperament: The Early Childhood Behavior Questionnaire. *Infant Behavior and Development, 29*(3), 386–401.

- Radke-Yarrow, M., Cummings, E.M., Kuczynski, L. ve Chapman, M. (1985). Patterns of attachment in two- and three-year-olds in normal families with parental depression. *Child Development*, 56, 884–893.
- Raval, V., Goldberg, S., Atkinson, L., Benoit, D., Myhal, N., Poulton, L. ve Zwiers, M. (2001). Maternal attachment, maternal responsiveness and infant attachment. *Infant Behavior and Development*, 24(3), 281–304.
- Robinson, C. D., Tomek, S. ve Schumacker, R. E. (2013). Tests of moderation effects: Difference in simple slopes versus the interaction term. *Multiple Linear Regression Viewpoints*, 39(1), 16–24.
- Roisman, G. I., Fraley, R. C. ve Belsky, J. (2007). A taxometric study of the Adult Attachment Interview. *Developmental Psychology*, 43(3), 675–686.
- Roisman, G. I., Newman, D. A., Fraley, R. C., Haltigan, J. D., Groh, A. M. ve Haydon, K. C. (2012). Distinguishing differential susceptibility from diathesis-stress: Recommendations for evaluating interaction effects. *Development and Psychopathology*, 24(2), 389–409.
- Rothbart, M. K. (2011). *Becoming who we are: Temperament and personality in development*. New York: The Guilford Press.
- Rothbart, M. K. (2012). Advances in temperament: History, concepts, and measures. M. Zentner ve R. L. Shiner (Der.), *Handbook of temperament* içinde, (sf. 3–20). New York: The Guilford Press.
- Rothbart, M. K., Ahadi, S. A. ve Evans, D. E. (2000). Temperament and personality: Origins and outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(1), 122–135.
- Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., Hershey, K. L. ve Fisher, P. (2001). Investigations of temperament at three to seven years: The Children's Behavior Questionnaire. *Child Development*, 72(5), 1394–1408.
- Rothbart, M. K. ve Bates, J. E. (2006). Temperament. N. Eisenberg (Der.), *Handbook of child psychology, Volume 3: Social, emotional, and personality development* içinde, (6. Baskı) (sf. 99–166). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57(3), 316–331.

- Sagi, A., Scharf, M., Joels, T., Koren-karie, N., Mayseless, O., Aviezer, O. ve Sagi Marinus H. Van IJzendoorn Miri, A. (1997). Ecological constraints for intergenerational transmission of attachment. *International Journal of Behavioral Development*, 20(2), 287–299.
- Sakman, E. ve Sümer, N. Güvensiz bağlanma neden yaygın? Bir erken uyarı ve uzaklaşma sistemi olarak güvensiz bağlanma. *Türk Psikoloji Yazıları*, 21(42), 1–13.
- Sarason, I.G., Levine, H.M., Basham, R.B. ve Sarason, B.R. (1983). Assessing social support: The Social Support Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 127–139.
- Sarason, I. G., Sarason, B. R., Shearin, E. N. ve Pierce, G. R. (1987). A brief measure of social support: Practical and theoretical implications. *Journal of Social and Personal Relationships*, 4(4), 497–510.
- Saruç, S. (2013). *Kadın hükümlüler: Cezaevi yaşantısı ve tahliye sonrası gereksinimler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Savcı, İ. (2004). *Adını kader koyduk: Kadın açık cezaevinden notlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Seifer, R. ve Schiller, M. (1995). The role of parenting sensitivity, infant temperament, and dyadic interaction in attachment theory and assessment. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 60(2/3), 146–174.
- Seifer, R., Schiller, M., Sameroff, A. J., Resnick, S. ve Riordan, K. (1996). Attachment, maternal sensitivity, and infant temperament during the first year of life. *Developmental Psychology*, 32(1), 12–25.
- Selçuk, E., Günaydin, G., Sümer, N., Harma, M., Salman, S. ... Öztürk, A. (2010). Self-reported romantic attachment style predicts everyday maternal caregiving behaviour at home. *Journal of Research in Personality*, 44, 544–549.
- Selçuk, E., Günaydin, G., Sümer, N. ve Uysal, A. (2005). Yetişkin bağlanma boyutları için yeni bir ölçüm: Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II'nin Türk örnekleminde psikometrik açıdan değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(16), 1–11.
- Shlafer, R. J. ve Poehlmann, J. (2010). Attachment and caregiving relationships in families affected by parental incarceration. *Attachment & Human Development*, 12(4), 395–415.

- Shelton, B. J. ve Gill, D. G. (1989). Childbearing in prison: A behavioral analysis. *Journal of Obstetric, Gynecologic, and Neonatal Nursing*, 18(4), 301–308.
- Slade, A., Grienenberger, J., Bernbach, E., Levy, D. ve Locker, A. (2005). Maternal reflective functioning, attachment, and the transmission gap: A preliminary study. *Attachment & Human Development*, 7(3), 283–298.
- Soygüt, G., Uluç, S. ve Tüzün, Z. (2007). *Bilişsel psikoterapi sürecinde ilişkisel değişkenlerin incelenmesi: Bağlanma biçimleri, kişilerarası şemalar ve terapötik ittifak*. TÜBİTAK SOBAG Araştırma Projesi, 104K082.
- Sroufe, L. A. (1985). Attachment classification from the perspective of infant-caregiver relationships and infant temperament. *Child Development*, 56(1), 1–14.
- Sroufe, L. A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & Human Development*, 7(4), 349–367.
- Stams, G. J. J., Juffer, F. ve Van IJzendoorn, M. H. (2002). Maternal sensitivity, infant attachment, and temperament in early childhood predict adjustment in middle childhood: The case of adopted children and their biologically unrelated parents. *Developmental Psychology*, 38(5), 806–821.
- Stanley, E. ve Byrne, S. (Ekim 2000). Mothers in prison: Coping with separation from children. *Women in Corrections: Staff and Clients Conference, Sözlü Bildiri*. <https://pdfs.semanticscholar.org/38ea/d8e82c5ee8a5f2308babca5e45f3b3c6ad16.pdf> (12 Haziran 2019 tarihinde alınmıştır).
- Stright, A. D., Gallagher, K. C. ve Kelley, K. (2008). Infant temperament moderates relations between maternal parenting in early childhood and children's adjustment in first grade. *Child Development*, 79(1), 186–200.
- Stevenson-Hinde, J. ve Shouldice, A. (1995). Maternal interactions and self-reports related to attachment classifications at 4.5 years. *Child Development*, 66(3), 583–596.
- Stupica, B., Sherman, L. J. ve Cassidy, J. (2011). Newborn irritability moderates the association between infant attachment security and toddler exploration and sociability. *Child Development*, 82(5), 1381–1389.
- Susman-Stillman, A., Kalkoske, M., Egeland, B. ve Waldman, I. (1996). Infant temperament

and maternal sensitivity as predictors of attachment security. *Infant Behavior and Development*, 19(1), 33–47.

Sümer, N. (2012). Ana babalık ve bağlanma. M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Der.), *Ana babalık: Kuram ve araştırma* içinde, (sf. 169–190). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Sümer, N. ve Anafarta-Şendağ, M. A. (2009). Orta çocukluk döneminde ebeveynlere bağlanma, benlik algısı ve kaygı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 86–101.

Sümer, N. ve Güngör, D. (1999a). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(44), 35–58.

Sümer, N. ve Güngör, D. (1999b). Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin Türk örneklemini üzerinde psikometrik değerlendirmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(43), 71–106.

Sümer, N., Metin-Orta, İ., Alsancak-Akbulut, C., Salman-Engin, S., İlden-Koçkar, A., Şahin-Acar, B., ... Yaşar, B. (baskıda). Olumlu ebeveyn davranışlarını artırmaya yönelik video-geribildirimli müdahale programının anne duyarlılığı üzerindeki etkisinin Türkiye’de incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*.

Sümer, N. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Culturally relevant parenting predictors of attachment security: Perspectives from Turkey. P. Erdman ve K. Ng (Der.), *Attachment: Expanding the cultural connections* içinde, (sf. 157–179). New York, London: Routledge, Taylor & Francis Group.

Sümer, N., Sayıl, M. ve Berument, S. K. (2016). *Anne duyarlılığı ve çocuklarda bağlanma*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Şahin, N. H. ve Durak, A. (1994). Kısa Semptom Envanteri: Türk gençleri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 44–56.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics*, (4. Baskı). Boston: Allyn & Bacon.

Tarabulsy, G. M., Bernier, A., Provost, M. A., Maranda, J., Larose, S., Moss, E., ... Tessier, R. (2005). Another look inside the gap: Ecological contributions to the transmission of attachment in a sample of adolescent mother-infant dyads. *Developmental*

Psychology, 41(1), 212–224.

- Tasca, M., Turanovic, J. J., White, C. ve Rodriguez, N. (2014). Prisoners' assessments of mental health problems among their children. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 58(2), 154–173.
- The Sentencing Project (2017). *Criminal Justice Facts: Our criminal justice system today is like a bicycle stuck in one gear: The prison gear*. <https://www.sentencingproject.org/criminal-justice-facts/> (11 Haziran 2019 tarihinde alınmıştır).
- Thompson, R. A. (2016). Early attachment and later development: Reframing the questions. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Der.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* içinde, (3. Baskı) (sf. 330–348). New York: The Guilford Press.
- Tietjen, A. M. ve Bradley, C. F. (1985). Social support and maternal psychosocial adjustment during the transition to parenthood. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 17(2), 109–121.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2004). *Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazı hakkında kanun*. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5275.html> (11 Haziran 2019).
- TOÇEV (2016). *Özgürüm projesi*. <https://www.tocev.org.tr/Home/Page?cid=267&title=%C3%96zg%C3%BCr%C3%BCm&fp=779544403> (12 Haziran 2019 tarihinde alınmıştır).
- Uluç, S. (2005). *Okul öncesi çocuklarda benliğe ilişkin inançlar, kişilerarası şemalar ve bağlanma ilişkisinin temsilleri arasındaki ilişki: Ebeveynlerin kişilerarası şemalarının ve bağlanma modellerinin etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Uluç, S. (2007). *Güvenli Yer Senaryoları Testi*. Yayınlanmamış uygulama kılavuzu, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Ankara.
- Uluç, S. (2012). Doğuştan getirilen ilişkisellik arayışının ana babayla kurulan duygusal bağ aracılığıyla biçimlenmesi. M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Der.), *Ana babalık: Kuram ve araştırma* içinde, (sf. 191–214). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Uluç, S. ve Öktem, F. (2009). Okul öncesi çocuklarda güvenli yer senaryolarının değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 69–83.

- Valenzuela, M. (1997). Maternal sensitivity in a developing society: The context of urban poverty and infant chronic undernutrition. *Developmental Psychology*, 33(5), 845–855.
- Van den Boom, D. C. (1994). The influence of temperament and mothering on attachment and exploration: An experimental manipulation of sensitive responsiveness among lower-class mothers with irritable infants. *Child Development*, 65(5), 1457–1477.
- Van IJzendoorn, M. H. (1995). Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: A meta-analysis on the predictive validity of the Adult Attachment Interview. *Psychological Bulletin*, 117(3), 387–403.
- Van IJzendoorn, M. H. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2004). Maternal sensitivity and infant temperament in the formation of attachment. G. Bremner ve A. Slater (Der.), *Theories of infant development* içinde, (sf. 233–257). Oxford: Blackwell Publishing.
- Van IJzendoorn, M. H. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2012). Integrating temperament and attachment: The differential susceptibility paradigm. M. Zentner ve R. L. Shiner (Der.), *Handbook of temperament* içinde, (sf. 403–422). New York: The Guilford Press.
- Van IJzendoorn, M. H. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2018). Bridges across the intergenerational transmission of attachment gap. *Current Opinion in Psychology*, 25, 31–36.
- Van IJzendoorn, M. H., Feldbrugge, J. T. T. M., Derks, F. C. H., De Ruiter, C., Verhagen, M. F. M., Philipse, M. W. G., ... Riksen-Walraven, J. M. A. (1997). Attachment representations of personality-disordered criminal offenders. *American Journal of Orthopsychiatry*, 67(3), 449–459.
- Van IJzendoorn, M. H., Goldberg, S., Kroonenberg, P. M. ve Frenkel, O. J. (1992). The relative effects of maternal and child problems on the quality of attachment: A meta-analysis of attachment in clinical samples. *Child Development*, 63(4), 840–858.
- Van IJzendoorn, M. H., Juffer, F. ve Duyvesteyn, M. G. C. (1995). Breaking the intergenerational cycle of insecure attachment: A review of the effects of attachment-based interventions on maternal sensitivity and infant security. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 36(2), 225–248.
- Van IJzendoorn, M. H., Schuengel, C. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (1999). Disorganized attachment in early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants, and sequelae.

Development and Psychopathology, 11(2), 225–249.

- Van IJzendoorn, M. H., Vereijken, C. M., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Marianne Riksen-Walraven, J. (2004). Assessing attachment security with the attachment Q sort: Meta-analytic evidence for the validity of the observer AQS. *Child Development*, 75(4), 1188–1213.
- Van Zeijl, J., Mesman, J., Stolk, M. N., Alink, L. R. A., Van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., ... Koot, H. M. (2007). Differential susceptibility to discipline: The moderating effect of child temperament on the association between maternal discipline and early childhood externalizing problems. *Journal of Family Psychology*, 21(4), 626–636.
- Vaughn, B. E. ve Bost, K. K. (2016). Attachment and temperament as intersecting developmental products and interacting developmental contexts throughout infancy and childhood. J. Cassidy ve P. Shaver (Der.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* içinde, (3. Baskı) (sf. 202–222). New York: The Guilford Press.
- Vaughn, B. E., Egeland, B. R., Sroufe, L. A. ve Waters, E. (1979). Individual differences in infant–mother attachment at twelve and eighteen months: Stability and change in families under stress. *Child Development*, 50(4), 971–975.
- Verhage, M. L., Fearon, R. M. P., Schuengel, C., Van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Madigan, S., ... Ward, M. J. (2018). Examining ecological constraints on the intergenerational transmission of attachment via individual participant data meta-analysis. *Child Development*, 89(6), 2023–2037.
- Verhage, M. L., Schuengel, C., Madigan, S., Pasco Fearon, R. M., Oosterman, M., Cassibba, R., ... Madigan, S. (2016). Narrowing the transmission gap: A synthesis of three decades of research on intergenerational transmission of attachment. *Psychological Bulletin*, 142(4), 337–366.
- Veríssimo, M. ve Salvaterra, F. (2006). Maternal secure-base scripts and children's attachment security in an adopted sample. *Attachment & Human Development*, 8(3), 261–273.
- Vershueren, K., Marcoen, A. ve Schoefs, V. (1996). The internal working model of the self, attachment and competence in five-year-olds. *Child Development*, 67(5), 2493–2511.
- Votruba-Drzal, E., Levine Coley, R. ve Lindsay Chase-Lansdale, P. (2004). Child care and low-income children's development: Direct and moderated effects. *Child Development*, 75(1),

296–312.

- Wang, C. D. C. ve Mallinckrodt, B. (2006). Acculturation, attachment, and psychosocial adjustment of Chinese/Taiwanese international students. *Journal of Counseling Psychology*, 53(4), 422–433.
- Ward, M. J. ve Carlson, E. A. (1995). Associations among adult attachment representations, maternal sensitivity, and infant-mother attachment in a sample of adolescent mothers. *Child Development*, 66(1), 69–79.
- Watamura, S. E., Phillips, D. A., Morrissey, T. W., McCartney, K. ve Bub, K. (2011). Double jeopardy: Poorer social-emotional outcomes for children in the NICHD SECCYD experiencing home and child-care environments that confer risk. *Child Development*, 82(1), 48–65.
- Waters, E. (1987). *Attachment Q-set (Version 3)*. http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/measures/content/aqs_items.pdf (12 Haziran 2019 tarihinde alınmıştır).
- Waters, E. (1995). Appendix A: The attachment Q-set. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 60(2–3), 234–246.
- Waters, E. ve Deane, K. E. (1985). Defining and assessing individual differences in attachment relationships: Q-methodology and the organization of behavior in infancy and early childhood. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50(1-2), 41–65.
- Waters, T. E., Fraley, R. C., Groh, A. M., Steele, R. D., Vaughn, B. E., Bost, K. K., ... Roisman, G. I. (2015). The latent structure of secure base script knowledge. *Developmental Psychology*, 51(6), 823–830.
- Waters, E., Hamilton, C. E. ve Weinfield, N. S. (2000). The stability of attachment security from infancy to adolescence and early adulthood: General introduction. *Child Development*, 71(3), 678–683.
- Waters, E., Merrick, S., Treboux, D., Crowell, J. ve Albersheim, L. (2000). Attachment security in infancy and early adulthood: A twenty-year longitudinal study. *Child Development*, 71(3), 684–9.

- Waters, H. S. ve Rodrigues-Doolabh, L. (Nisan 2001). Are attachment scripts the building blocks of attachment representations? *Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development, Sözlü Bildiri*. http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/srcd2003/posters/SRCD2001_hsw.pdf (11 Haziran 2019 tarihinde alınmıştır).
- Waters, H. S. ve Waters, E. (2006). The attachment working models concept: Among other things, we build script-like representations of secure base experiences. *Attachment & Human Development*, 8(3), 185–197.
- Waters, T. E. ve Roisman, G. I. (2019). The secure base script concept: an overview. *Current opinion in psychology*, 25, 162–166.
- Weiner, A., Kuppermintz, H. ve Guttman, D. (1994). Video home training (the Orion project): A short-term preventive and treatment intervention for families with young children. *Family Process*, 33(4), 441–453.
- Weinfield, N. S., Sroufe, L. A. ve Egeland, B. (2000). Attachment from infancy to early adulthood in a high-risk sample: Continuity, discontinuity, and their correlates. *Child Development*, 71(3), 695–702.
- West, S. G., Finch, J. F. ve Curran, P. J. (1995). Structural equation models with nonnormal variables: Problems and remedies. R. H. Hoyle (Der.), *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications* içinde, (sf. 56–75). Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
- Western, B. ve Wildeman, C. (2009). The black family and mass incarceration. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 621(1), 221-242.
- Whipple, N., Bernier, A. ve Mageau, G. A. (2011). A dimensional approach to maternal attachment state of mind: Relations to maternal sensitivity and maternal autonomy support. *Developmental Psychology*, 47(2), 396–403.
- Whittaker, J. E. V., Harden, B. J., See, H. M., Meisch, A. D. ve Westbrook, T. R. (2011). Family risks and protective factors: Pathways to Early Head Start toddlers' social-emotional functioning. *Early Childhood Research Quarterly*, 26(1), 74–86.
- Wildeman, C. (2009). Parental imprisonment, the prison boom, and the concentration of childhood disadvantage. *Demography*, 46(2), 265–280.

- Wildeman, C., Haskins, A. R. ve Poehlmann-Tynan, J. (2018). Introduction: Invigorating research and practice on children of incarcerated parents. C. Wildeman, A. R. Haskins ve J. Poehlmann-Tynan (Der.), *When parents are incarcerated: Interdisciplinary research and interventions to support children* içinde, (sf. 3–8). Washington: American Psychological Association.
- Women in Prison Project (2002). Imprisonment and families fact sheet. https://www.prisonpolicy.org/scans/Families_Fact_Sheet_2009_FINAL.pdf (12 Haziran 2019 tarihinde alınmıştır).
- Xing, S., Zhou, Q., Archer, M., Yue, J. ve Wang, Z. (2016). Infant temperamental reactivity, maternal and grandparental sensitivity: Differential susceptibility for behavior problems in China. *Early Human Development*, *101*, 99–105.
- Yağmurlu, B. ve Altan, Ö. (2010). Maternal socialization and child temperament as predictors of emotion regulation in Turkish preschoolers. *Infant and Child Development*, *19*, 275–296.
- Yarbro, J., Mahaffey, B., Abramowitz, J. ve Kashdan T. (2013). Recollections of parent–child relationships, attachment insecurity, and obsessive–compulsive beliefs. *Personality and Individual Differences*, *54*, 355–360.
- Yavuz, H. M., Selçuk, B., Çorapçı, F. ve Aksan, N. (2017). Role of temperament, parenting behaviors, and stress on Turkish preschoolers’ internalizing symptoms. *Social Development*, *26*(1), 109–128.
- Zeanah, C. H. ve Fox, N. A. (2004). Temperament and attachment disorders. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, *33*, 32–41.
- Zeanah, C H ve Zeanah, P. D. (1989). Intergenerational transmission of maltreatment: Insights from attachment theory and research. *Psychiatry*, *52*(2), 177–196.
- Zeanah, C. H., Boris, N. W. ve Larrieu, J. A. (1997). Infant development and developmental risk: A review of the past 10 years. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, *36*(2), 165–178.

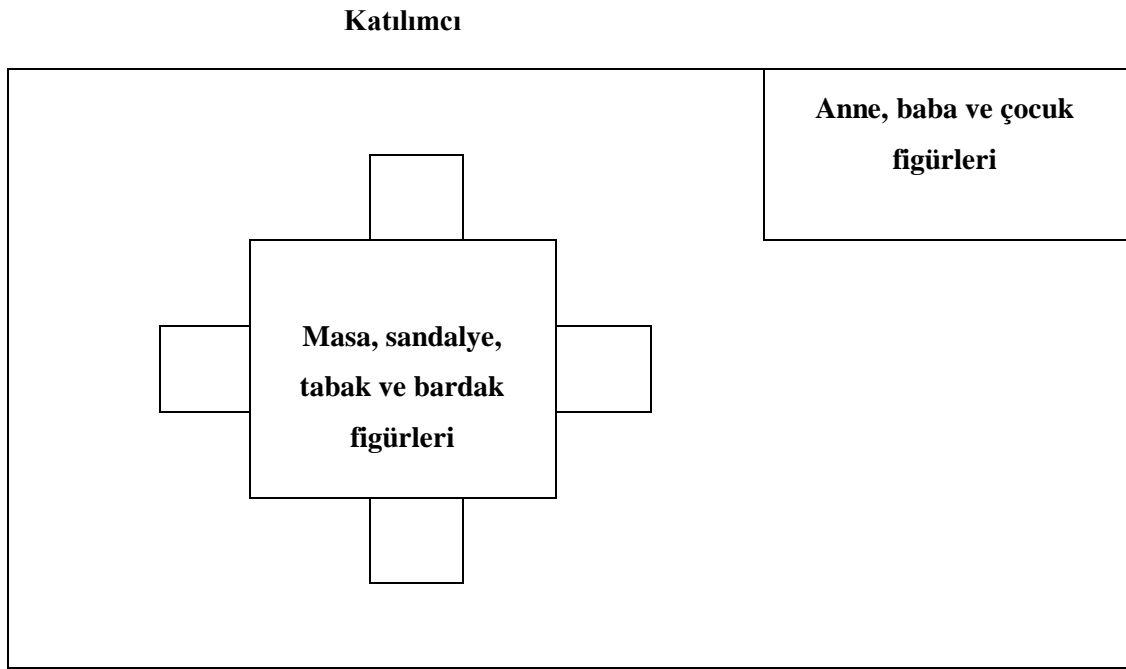
EKLER

EK 1: Güvenli Yer Senaryoları Testi Uygulama Örneği

Kazara Dökülen Meyve Suyu Öyküsü

Kullanılan Materyaller: Çocuk, anne ve baba figürü, masa, sandalyeler, tabaklar, bardaklar

Katılımcı, uygulayıcı ve figürlerin yerleşimi:

Uygulamacı öykünün ilk kısmını anlatır:

Tamam, aklıma yeni bir hikâye geldi. Burada ailemiz akşam yemeği yiyor. Çocuk figürü (katılımcının figüre verdiği isim ile seslenilir) ayağa kalktı, uzandı ve meyve suyunu kazara devirdi (çocuk figürü meyve suyu kabını devirecek şekilde hareket ettirilir). Daha sonra anne figürünü oynatarak, “meyve suyunu döktün” der (sitemli ama aşırıya kaçmayan bir ses tonuyla). Sonra ne olduğunu bana gösterir misin?

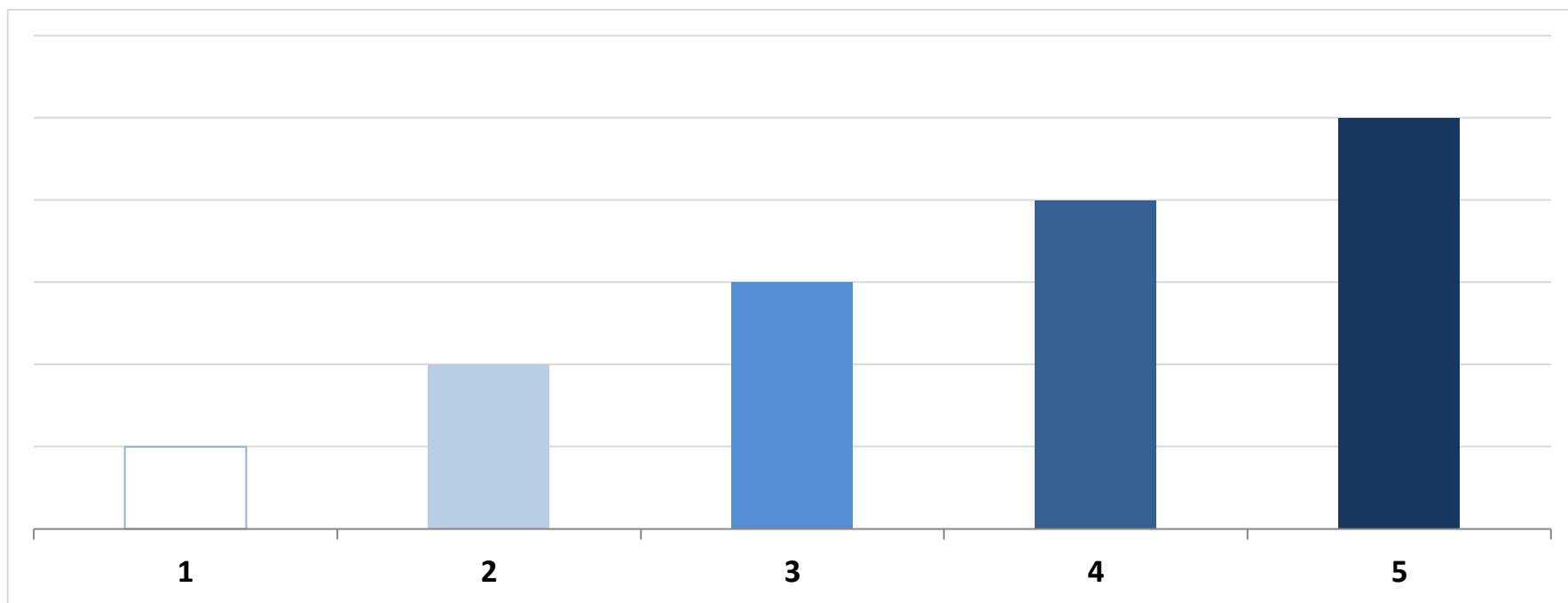
Daha sonra katılımcı öykünün devamını anlatır ve uygulayıcı katılımcının söylediklerini not alır. Katılımcının anlatmakta zorlandığı noktalarda, uygulama kılavuzunda yer alan kolaylaştırıcı sorularla katılımcının öyküyü anlatmasına yardımcı olunur.

Kaynak:

Uluç,

2007

EK 2: Likert Ölçeklerinin Görselleştirilmesi

EK 3: Özgeçmiş

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Zülal İşcanoğlu
Doğum Tarihi: 01.07.1989
Doğum Yeri: Adana

Eğitim Durumu

Lisans: Mersin Üniversitesi Psikoloji Bölümü (2012)
Doktora: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Gelişim Psikolojisi Bütünleşik Doktora Programı (2019)
Yabancı Dil: İngilizce
Bilimsel Faaliyetler: Ulusal ve uluslararası bilimsel kongre ve sempozyumlara sözlü ve poster bildiri ile katılımları bulunmaktadır.

İş Deneyimi

Projeler: Sanal Ortamdaki Zorbalığın Tanımlanması: Kùltürler Arası Bir Karşılaştırma. (2014). Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP). Proje No: 1362. Projedeki Görevi: Yardımcı Araştırmacı.
Kurumlar: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Psikoloji Bölümü (2012-2019)

İletişim

E-Posta Adresi: zulalakcayuzlu@hacettepe.edu.tr

Tarih 16.07.2019

Ek 4: Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünden Alınan Araştırma İzni

T.C.
ADALET BAKANLIĞI
Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü

Sayı : 57292265-204.06.03 -E.1212/79878
Konu : Zelal AKÇAYÜZLÜ'nün
Araştırma Talebi

27/06/2016

.....CUMHURİYET BAŞSAVCILIĞINA

İlgi :Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğüne ait 20/05/2016 tarihli ve 35853172-150-1592 sayılı yazı.

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi Zülal Akçayüzlü'nün, Prof.Dr. Zehra Uçanok danışmanlığında "Tutuklu/Hükümlü Anneler ve Çocukları Arasındaki Bağlanma Güvenliği Nesiller Arası Aktarımı Açıklayan Faktörler" konulu tez çalışmasını, ilgi yazı ekinde belirtilen ceza infaz kurumlarında yapma talebine ilişkin, ilgi yazı ve ekleri incelendi.

Talebe konu tez çalışmasının 15/07/2016-15/01/2017 tarihleri arasında, ilgi yazı ekinde belirtilen ceza infaz kurumlarında, kurumların belirleyeceği tarih ve saatler ile kurumların uygun göreceği alanlarda, çalışmaya katılacak hükümlü-tutukluların bilgilendirilmesi ve bilgilendirme onam formu doldurulması, yapılacak çalışmayla sınırlı kalınması, ses kaydı ve görüntü alınmaması, çalışma sonucu hazırlanan raporun çalışmayı yapan kişi tarafından Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğüne gönderilmesi ve basın yayın organlarıyla paylaşılmaması koşullarıyla, kurum görevlileri nezaretinde gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür.

Gereği ile ilgili kişiye bu yönde bilgi verilmesini rica ederim.

Ali YILDIZ
Hâkim
Bakan a.
Genel Müdür Yardımcısı

Konya Yolu No:70 - 06330 Beşevler/ANKARA
Tel: 0 312 204 13 97-1453-1168-1451

Ayrıntılı bilgi için irtibat:
Faks: 0 312 223 43 91

Yetişkin İyileştirme Bürosu
Web:www.ete.adalet.gov.tr

EK 2: Etik Komisyon İzni

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : 35853172/ 431 - 1399

02 Mayıs 2016

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

Fakülteniz Psikoloji Bölümü öğretim üyelerinden **Prof. Dr. Zehra UÇANOK** sorumluluğunda **Arş. Gör. Zülal AKÇAYÜZLÜ** tarafından yürütülen "**Tutuklu/Hükümlü Anneler ve Çocukları Arasındaki Bağlanma Güvenliği: Nesiller Arası Aktarımı Açıklayan Faktörler**" başlıklı doktora tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonununun **26 Nisan 2016** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Rahime M. NOHUTCU
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek: Tutanak

EK 6: Orijinallik Raporu

 <div style="display: inline-block; vertical-align: middle; text-align: center;"> <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p> </div>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>
<p>Tarih: 06/08/2019</p>
<p>Tez Başlığı: Tutuklu/Hükümlü Anneleriyle Birlikte Ceza İnfaz Kurumlarında Kalan Çocukların Bağlanma Güvenliğini Açıklayan Faktörler</p>
<p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 115 sayfalık kısmına ilişkin, 05/08/2019 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezim benzerlik oranı % 4'tür.</p>
<p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç 4- ☐ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
<p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>
<p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>

<p>06/08/2019</p>
<p>Adı Soyadı: Zülal İşcanoğlu</p> <p>Öğrenci No: N12126478</p> <p>Anabilim Dalı: Psikoloji</p> <p>Programı: Gelişim Psikolojisi</p> <p>Statüsü: ☐ Doktora ☒ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p>
<p>UYGUNDUR.</p>
<p>Prof. Dr. Zehra UÇANOK</p>